

AGS

Doğru
Plan
Başarıyı
Getirir

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ

SINAVA HAZIRLANMA REHBERİ

AGS VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ
TÜM ALAN TÜM KONULAR HER ŞEY

MEVZUAT

ANAYASA • İNSAN HAKLARI
1739 • 2222 • 7528

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ

TARİH • COĞRAFYA
T.C. İNKILAP TARİHİ
VATANDAŞLIK

AGS SÖZEL YETENEK

ANLAM • CÜMLE
PARAGRAF • MANTIK

AGS SAYISAL YETENEK

MATEMATİK • PROBLEMLER
GRAFİK • YORUMLAMA

Hedefin
Öğretmenlikşe
Doğru Kaynak
Elinde!

KONU
ANLATIMI
SORU TÜRLERİ
ÖZET NOTLAR
STRATEJİLER

HAZIRLAYAN

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENİ

MUSTAFA BAHAR

MUSTAFA BAHAR

TARİH — ÜNİTE 1

Tarih Bilimi, Tarih Öncesi Çağlar ve İlk Çağ Uygarlıkları

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

TARİH İnsan topluluklarının geçmişteki faaliyetlerini zaman ve mekân göstererek, neden-sonuç ilişkisi içinde, kaynaklara dayalı inceleyen bilim dalıdır. Tarihin konusu insan topluluklarının eylemleridir; doğa olaylarını değil, insanın toplumsal eylemini inceler. Sınavda "tarihin konusu" sorusunda bu ayrım sık test edilir. Tarih, doğa bilimlerinden farklı olarak deneyle tekrarlanamayan, yorum ve kanıta dayalı bir bilgi alanıdır; bu yüzden tarihsel bilgi kesinlik iddiası taşımaz, kanıtlarla desteklenen yorumdur.

OLAY Belirli bir zaman ve yerde meydana gelen tekil gelişmedir. Örneğin "Malazgirt Savaşı 1071'de yapıldı" bir olaydır. Olay somut, tarihi bellidir, tekrarlanmaz.

OLGU Uzun dönemli, genel ve süreklilik gösteren durumdur. Örneğin "Anadolu'nun Türkleşmesi" bir olgudur. Olgu soyut, sürekli, birden çok olayın birikimiyle oluşur. Sınavda en sık karıştırılan ayrımlardan biridir; olay ile olgu yer değiştirilerek sorulur.

BİRİNCİL KAYNAK Olayın geçtiği döneme ait belge, kitabe, sikke, ferman, mektup, günlük, arkeolojik buluntu veya görgü tanıklığıdır. Kritik nokta: Birincil kaynak olmak tarafsızlık garantisi değildir. Bir hükümdarın zafer kitabesi, zaferin nasıl sunulduğunu gösterir; ancak savaşın tüm sonuçlarını veya karşı tarafın deneyimini anlatmaz. Sınavda "birincil kaynak olduğu için güvenilir" çeldirici sık kullanılır; bu yanlıştır.

İKİNCİL KAYNAK Birincil kaynakları sonradan yorumlayan, analiz eden çalışmadır (ders kitabı, akademik makale, tarih sentezi). İkincil kaynak da eleştiriye tabidir; yazarın bakış açısını ve dönemsel koşulları taşır.

DIŞ ELEŞTİRİ (TENKİT) Kaynağın gerçekliğini, tarihini, yazarını, maddi özelliklerini ve sahte olup olmadığını inceler. Örneğin "kaynağın kâğıdının cinsi, mürekkebin yapısı, yazının dönemiyle uyumu" dış eleştirinin konusudur.

İÇ ELEŞTİRİ Kaynağın içeriğini, amacını, tutarlılığını, önyargılarını ve tanıklığın sınırlarını inceler. Örneğin "yazarın olayları çarpıtıp çarpıtmadığı,

hangi bilgiyi dışarıda bıraktığı" iç eleştirinin konusudur. Sınavda "içerik incelemesi dış eleştiri sayılır" çeldiricisi sık kullanılır; bu yanlıştır.

ARKEOLOJİ İnsanlığın maddi kalıntılarını (araç-gereç, yapı, mezar, sanat eseri) kazarak, inceleyerek geçmişi anlamaya çalışır. Yazılı metinleri incelemeyebilir; yazılı olmayan dönemler için temel kaynaktır. Tarih öncesi dönemlerin aydınlatılmasında başrol oynar. Sınavda "yazılı metin incelemesi" ile karıştırılır.

EPIGRAFI Kitabe ve yazıtları inceler. Taş, mermer, metal üzerine kazınan yazıları okur ve yorumlar. Orhun Yazıtları, Kadeş Antlaşması metni gibi belgeler epigrafinin konusudur. Sınavda "paleografi" ile karıştırılır; epigrafi yazıtı, paleografi eski yazı sistemini inceler.

NÜMİZMATİK Sikke ve paraları inceler. Sikkelerin tarihi, üzerindeki yazı ve betimlemeler, hangi döneme ait olduğu ve ekonomik işlevi incelenir. Ancak sikke tek başına ekonominin tümünü açıklamaz; bu sınav tuzağıdır.

PALEOGRAFI Eski yazıları ve yazı sistemlerini inceler. Harflerin biçimi, gelişimi ve dönemsel özellikleriyle ilgilenir. Epigrafiden farkı: epigrafi yazıtı, paleografi yazı sistemini inceler.

DİPLOMATİK Belgelerin biçimini, düzenini, doğruluğunu ve gerçekliğini inceler. Ferman, antlaşma, berat gibi resmî belgelerin biçim özellikleri diplomatikin konusudur. Diplomasi tarihiyle karıştırılmamalıdır; diplomatik belge biçimini inceler, diplomasi ise devletler arası ilişkileri.

KRONOLOJİ Zaman sırasını ve takvimleri inceler. Olayları tarih sırasına koyar; farklı takvim sistemlerini karşılaştırır. Takvimler bölgeye ve kültüre göre değişir (Miladi, Hicri, Rumi, 12 Hayvanlı Türk Takvimi gibi).

ETNOGRAFYA Toplulukların kültürünü, geleneklerini, günlük yaşamını inceler. Antropolojiyle örtüşür ama aynı değildir; etnografya daha çok betimleyici alan çalışmasıdır.

FİLOLOJİ Dil ve metinleri inceler. Eski dillerin yapısını, metinlerin dil özelliklerini analiz eder. Edebiyat tarihiyle karıştırılmamalıdır.

SFRAGİSTİK Mühürleri inceler. Heraldik (arma bilimi) ile karıştırılır; sfragistik mühür, heraldik arma inceler.

HERALDİK Arma bilimidir. Sfragistikle karıştırılır.

PALEOLİTİK (ESKİ TAŞ ÇAĞI) Avcı-toplayıcılık, taş aletler, mağara yaşamı ve göçebe yaşam biçimi belirgindir. İnsanlığın en uzun dönemidir. Ateşin kullanımı, ilk aletler bu dönemdedir.

MEZOLİTİK (ORTA TAŞ ÇAĞI) Geçiş dönemidir; mikrolit adı verilen küçük taş aletler, bazı bölgelerde ilk yerleşmeler görülür.

NEOLİTİK (CİLALI TAŞ ÇAĞI) Tarım, hayvanların evcilleştirilmesi, kalıcı yerleşmeler ve çanak-çömlek üretimi ortaya çıkar. "Neolitik Devrim" olarak adlandırılan bu dönüşüm, yerleşik hayatın ve toplumsal karmaşıklığın temelini atar.

KALKOLİTİK (BAKIR-TAŞ ÇAĞI) Taşın yanında bakırın da kullanıldığı geçiş evresidir. Madencilik gelişmeye başlar.

TUNÇ ÇAĞI Bronz (tunç) kullanımı, şehir devletleri ve yazının ortaya çıkışı (Mezopotamya'da) bu döneme denk gelir.

DEMİR ÇAĞI Demir alet ve silahların yaygınlaşması; savaş teknolojisinin gelişmesi; bazı bölgelerde devlet örgütlenmesinin güçlenmesi.

ZİGGURAT Mezopotamya'da tapınak-kule yapısıdır. Dini ve idari merkez işlevi görür; aynı zamanda depo ve gözlemevi olarak kullanıldığı kabul edilir.

ÇİVİ YAZISI Sümerlerin geliştirdiği, kil tabletler üzerine yazılan yazı sistemidir. Tarih çağlarının başlangıcı Mezopotamya için bu yazıyla ilişkilendirilir.

HİYEROGLİF Mısır'ın resim-yazı sistemidir. Papirüs üzerine yazılmıştır.

PAPİRÜS Mısır'da kullanılan yazı malzemesidir.

POLİS Antik Yunan'da şehir devletidir. Her polis kendi yasaları, ordusu ve tanrılarına sahiptir. Tek merkezî Yunan devleti yoktur.

AKROPOLİS Yunan şehrinin yüksek kalesi ve kutsal alanıdır.

AGORA Yunan şehrinin pazar ve meclis alanıdır.

KOLONİ Ana ülkeden ayrılarak başka bir yerde kurulan yerleşimdir. Yunanlılar Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında koloniler kurmuştur.

HELENİZM Büyük İskender'in seferleri sonrası Yunan kültürü ile Yakın Doğu geleneklerinin etkileşimiyle doğan kültürel sentezdir. Helenistik dönem MÖ 323-30 (Actium) arasında sürer.

B. KONU ANLATIMI

1. TARİHİN TANIMI, KONUSU VE YÖNTEMİ

Tarih, geçmişte yaşanmış olayların yalnızca kronolojik listesi değildir. Tarihçi; soru sorar, kaynak toplar, kaynağı eleştirir, bağlamlandırır, karşılaştırır ve açıklar. Bu nedenle tarih, "ne oldu?" sorusunun yanında "neden oldu, nasıl yorumlandı, kimin bakış açısıyla aktarıldı?" sorularını da sorar.

Tarihsel araştırmanın aşamaları: 1. Problem/soru belirleme 2. Kaynak tarama ve toplama 3. Kaynak eleştirisi (dış + iç) 4. Bağlamlandırma ve karşılaştırma 5. Yorum ve açıklama 6. Yazım ve tartışmaya açma

Neden-sonuç ilişkisi: Tarihsel olaylar tek nedenli değildir. Örneğin Osmanlı'nın büyümesi yalnızca "gaza" ile açıklanamaz; Bizans'ın zayıflığı, beylikler arası rekabet, iskân politikası, ticaret yolları ve yönetim esnekliği birlikte rol oynar. Sınavda "tek nedenli açıklama" çeldirici olarak kullanılır.

Zaman ve mekân: Tarih, olayı yer ve zamandan bağımsız anlatmaz. Aynı olay farklı bölgelerde farklı sonuçlar doğurabilir. Örneğin yazının ortaya çıkışı her bölgede aynı anda olmamıştır.

Tarihsel bakış açısı: Tarihçi tarafsız olmaya çalışsa da kaynak seçimi ve yorumu kaçınılmazdır. Bu nedenle "tarihçi hiç yorum yapmaz" demek yanlıştır; kanıt ile yorum arasındaki farkı korumak esastır.

2. KAYNAK TÜRLERİ VE ELEŞTİRİ

Yazılı kaynaklar: Ferman, kitabe, kronik, antlaşma, mektup. Her yazılı belge güvenilir değildir.

Yazısız kaynaklar: Arkeolojik buluntu, sikke, mimari, mezar. Tarih öncesi için temel kaynaktır.

Sözlü kaynaklar: Efsane, destan, hatıra, sözlü tarih. Bellek yanlılığı olabilir.

Görsel kaynaklar: Minyatür, fresk, harita, fotoğraf. Bağlamı doğrulanmalıdır.

Dijital kaynaklar: Veri tabanı, dijital arşiv. Kaynağın aslı ve telifi kontrol edilmelidir.

Birincil kaynak örneği: Orhun Yazıtları, Kadeş Antlaşması metni, bir dönemin sikkesi. İkincil kaynak örneği: Bir tarihçinin Osmanlı üzerine yazdığı monografi.

Kritik ayırım: Birincil kaynak "doğru" demek değildir; dönemin bakış açısını taşır. Örneğin bir zafer kitabesi, yenilgiyi görmezden gelebilir.

3. TARİHE YARDIMCI BİLİMLER

Arkeoloji: Maddi kalıntılar. Yazılı metin incelemesi değildir. Epigrafi: Kitabe/yazıt. Paleografiyle karıştırılır. Paleografi: Eski yazılar. Epigrafiyle karıştırılır. Nümizmatik: Sikke/para. Ekonominin tümünü açıklamaz. Diplomatik: Belge biçimi/doğruluğu. Diplomasi tarihiyle aynı değildir. Kronoloji: Zaman/takvim. Takvimler bölgeye göre değişir. Etnografya: Kültür. Antropolojiyle örtüşür ama aynı değildir. Filoloji: Dil/metin. Edebiyat tarihiyle karıştırılır. Sfragistik: Mühür. Heraldikle (arma) karıştırılır.

4. TARİH ÖNCESİ DÖNEMLER VE NEOLİTİK DEVRİM

Tarih öncesi (prehistorik) dönem, yazının kullanılmadığı dönemdir. Ancak yazının başlangıcı bölgeden bölgeye değişir; "yazı bulundu, her yerde tarih çağları başladı" demek aşırı genellemedir. Mezopotamya'da yazı MÖ 3200 civarında Sümerlerle; Anadolu'da MÖ 2000'lerde Asurlu tüccarlarla başlar.

Dönemler ve özellikleri:

Paleolitik (Eski Taş): Avcı-toplayıcı, taş alet, mağara, göçebe. İnsanlığın en uzun dönemidir. Ateşin kullanımı, ilk aletler bu dönemde.

Mezolitik (Orta Taş): Geçiş, mikrolit aletler, bazı yerleşmeler.

Neolitik (Cıvalı Taş): Tarım, hayvan evcilleştirme, kalıcı yerleşme, çanak-çömlek. Bu dönüşüm Neolitik Devrim olarak adlandırılır.

Kalkolitik (Bakır-Taş): Bakır kullanımı, madencilik.

Tunç Çağı: Bronz, şehir devletleri, yazı (Mezopotamya).

Demir Çağı: Demir aletler, yaygın savaş teknolojisi.

Önemli merkezler: - Göbeklitepe (Şanlıurfa): Yaklaşık MÖ 9600-8200; Neolitik döneme tarihlenen, avcı-toplayıcı toplulukların yaptığı anıtsal tapınak alanı. "Tarım önce mi, tapınak önce mi?" tartışmasında önemlidir. - Çatalhöyük (Konya): Yaklaşık MÖ 7400-6200; kalabalık Neolitik yerleşme, bitişik evler, duvar resimleri. - Kültepe/Kaniş (Kayseri): Asurlu tüccarların

Anadolu'daki ticaret kolonileri; yazılı belgeler Anadolu tarihini aydınlatır. - Hacılar (Burdur), Çayönü (Diyarbakır), Nevali Çori: Neolitik yerleşmeler.

Neolitik devrim: Tarım ve hayvancılığın başlaması, üretim fazlası, uzmanlaşma, ticaret, nüfus artışı ve karmaşık siyasî örgütlenme için zemin hazırladı. Ancak bu dönüşüm bir anda ve tüm dünyada eşzamanlı olmadı.

5. MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI

Mezopotamya, Dicle ile Fırat arasındaki bölgedir. Tarım, sulama, şehirleşme ve yazı burada erken gelişti.

Sümerler: - Şehir devletleri: Ur, Uruk, Lagaş, Kiş. - Çivi yazısını geliştirdiler (yaklaşık MÖ 3200). Yazının bulunuşu tarih çağlarının başlangıcı kabul edilir (Mezopotamya için). - Ziggurat adı verilen tapınak-kuleler. - Gılgamış Destanı, çok tanrılı inanç, rahip-kral geleneği, 60'lık sayı sistemi, tekerlek, saban. - "İlk yazıyı bulan" olarak anılır; ancak "mutlak ilk" iddiası arkeolojik buluntuların korunma koşullarına bağlıdır. "Bilinen en eski" ifadesi daha güvenlidir.

Akadlar: - Sargon (MÖ 24. yüzyıl) liderliğinde geniş siyasî birlik kurdular. - Sümer şehir devletlerini egemenlik altına aldılar. - İlk merkezî imparatorluk örneklerinden biri kabul edilir.

Babil: - Hammurabi (MÖ 18. yüzyıl) döneminde güçlendi. - Hammurabi Kanunları: Dönemin hiyerarşik toplum yapısını yansıtır. "Göze göz" ilkesi, toplumsal sınıflara göre farklı uygulanır; modern eşitlikçi hukukla aynı değildir. Sınavda "herkes eşittir" ifadesi yanlıştır. - Babil Kulesi anlatısı, matematik ve astronomi çalışmaları.

Asurlular: - Anadolu'ya ticaret kolonileri kurdular (Kültepe/Kaniş). - MÖ 20-18. yüzyıllarda ticaret ağları; daha sonra Asur İmparatorluğu. - Savaşçı ve örgütlü ordu yapısı; Ninova kütüphanesi (Asurbanipal). - Demir işçiliğiyle silah ve araç yapımında üstünlük sağladılar. - Sınavda "Anadolu'da yazıyı ilk kullananlar" sorusunun cevabı Asurlu tüccarlardır; Hititler değildir.

Sınav tuzağı: "Hammurabi Kanunları ilk yazılı kanundur" ifadesi yaygın ama tartışmalıdır; Ur-Nammu Kanunları daha eski bilinen örnekler arasındadır. "Bilinen en eski örneklerden biri" demek daha doğrudur.

6. ANADOLU UYGARLIKLARI

Hititler: - Başkent: Hattuša (Boğazköy/Çorum). - MÖ 17-12. yüzyıllar; krallık ve meclis (Pankuş) geleneği. - Pankuş Meclisi: Soylular meclisi; kralın yetkilerini sınırlayabiliyordu. - Anal yıllıkları: Yıllık kayıtlar; tarih yazıcılığı açısından önemlidir. - Kadeş Antlaşması: Hititler ile Mısırlılar arasında. Savaş MÖ 1274; antlaşma Mısır kronolojisinde MÖ 1259, Türk ders kitaplarında yaygın olarak MÖ 1280 olarak verilir. Bilinen en eski yazılı uluslararası antlaşma örneklerinden biri kabul edilir. "Mutlak ilk" demek yerine "bilinen en eski örneklerden" demek güvenlidir. - Çivi yazısı ve hiyeroglif birlikte kullanıldı; Hititçe Hint-Avrupa dili. - Tavananna (kraliçe) ve kralın dinî-siyasî rolü.

Urartular: - Van Gölü çevresi; MÖ 9-6. yüzyıllar. - Kale ve su kanalları (Şamran Kanalı), madencilik, tarım. - Merkezî kale yönetimi.

Frigler: - Orta Anadolu; MÖ 8-7. yüzyıllar; başkent Gordion. - Kral Midas; tarım ve dokumacılık (tapates), fibula. - Ana tanrıça kültü (Kybele/Matar Kubileya). - "Eşek kulaklı Midas" efsanesi.

Lidyalılar: - Batı Anadolu; başkent Sardes; MÖ 7-6. yüzyıllar. - Madeni para: Elektron (altın-gümüş alaşımı) sikke; MÖ 7. yüzyıl. "İlk madeni parayı Lidyalılar bastı" yaygın kabuldür; ancak "ilk" iddiaları buluntu koşullarına bağlıdır. - Kral Krezüs (Karun) zenginliğiyle ünlü. - Ticaret yolları (Kral Yolu).

İyonlar: - Batı Anadolu kıyıları; Milet, Efes, İzmir. - Deniz ticareti, kolonizasyon, felsefe ve bilim: Thales, Anaksimandros, Herakleitos, Pythagoras, Hipokrat, Herodot. - Siyasî birlik kuramadı; kültürel ve bilimsel üretimle öne çıktı.

Diğer: Traklar, Karyalılar, Likyalılar, Pisidyalılar, Kilikyalılar.

7. YUNAN, ROMA VE HELENİSTİK DÖNEM

Antik Yunan: - Tek merkezî devlet değil, polis adı verilen şehir devletleri. - Atina: Demokrasi denemeleri (Kleistenes MÖ 508; Perikles dönemi). Ancak Atina demokrasisi kadınları, köleleri ve yabancıları kapsamayan sınırlı bir demokrasiydi; günümüz genel oy ilkesiyle aynı değildir. - Sparta: Askerî-toplumsal düzen; oligarşik yapı. - Pers Savaşları: Marathon (MÖ 490), Salamis (MÖ 480). - Peloponez Savaşı (MÖ 431-404): Atina-Sparta mücadelesi.

Büyük İskender: - MÖ 336-323; Pers İmparatorluğu'nu yıktı; Mısır'dan Hindistan'a sefer. - Ölümünden sonra imparatorluğu parçalandı; Helenistik krallıklar doğdu. - Helenizm: Yunan kültürü ile Yakın Doğu geleneklerinin etkileşimi. Helenistik dönem MÖ 323-30 (Actium) olarak sınırlandırılır.

Roma: - Krallık: MÖ 753-509. - Cumhuriyet: MÖ 509-27; Senato, magistralar, halk meclisleri. - İmparatorluk: MÖ 27 (Augustus) - MS 476 (Batı), Doğu Roma/Bizans 1453. - 12 Levha Kanunları: MÖ 450; Roma hukukunun temel metinlerinden. - Roma hukuku, yollar, şehir yönetimi, Akdeniz havzasında siyasî örgütlenme sonraki dönemleri etkiledi. - 476: Batı Roma'nın sonu. Sınav tuzağı: "Roma 476'da yıkıldı" denildiğinde Doğu Roma'nın 1453'e kadar sürdüğü unutulmamalıdır.

8. İLK ÇAĞ'DA BİLİM, YAZI VE KÜLTÜR

Mezopotamya: Matematik (60'lık sistem), astronomi, takvim, hukuk.

Mısır: Hiyeroglif, papirüs, geometri (Nil taşkınları), tıp, takvim (365 gün), mumyalama, piramitler, firavun (tanrı-kral).

Anadolu: Hitit yazılı belgeleri, Lidya para ekonomisi, İyon felsefesi.

Yunan: Felsefe, tarih yazıcılığı (Herodot, Thukydides), tiyatro, olimpiyatlar.

Roma: Hukuk, mimarlık, yol ve su sistemleri, Latin alfabesi.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

Kavram/olay | Ayırt edici özellik | Sınav tuzağı

Olay / Olgu | Olay tekil, olgu genel ve uzun dönemli | Yer değiştirilerek sorulur

Birincil / İkincil kaynak | Döneme ait iz / sonradan yorum | "Birincil = tarafsız" sanılır

Dış / İç eleştiri | Kaynağın maddi özellikleri / içerik | "İçerik incelemesi dış eleştiri" denir

Arkeoloji / Epigrafi | Maddi kalıntı / yazıt | Epigrafi, arkeolojinin alt dalı gibi sunulur

Nümizmatik / Ekonomi tarihi | Sikke / geniş ekonomi | Sikke tek başına ekonomiyi açıklamaz

Sümer / Akad | Şehir devletleri / merkezî imparatorluk | "İlk imparatorluk" karıştırılır

Hammurabi / Ur-Nammu | Babil / Sümer kanunları | "İlk yazılı kanun" tartışmalıdır

Hitit / Urartu | Hattuşa, Kadeş / Van, su kanalları | Başkentler karıştırılır

Frig / Lidya | Gordion, tarım-dokuma / Sardes, para | "Para" Frig'e atfedilir

Atina / Sparta | Sınırlı demokrasi / askerî oligarşi | Atina "tam demokrasi" sanılır

Roma 476 / Bizans 1453 | Batı / Doğu Roma | "Roma 476'da tamamen yıkıldı" denir

Kadeş | Hitit-Mısır | "Hitit-Asur" denir

Kronoloji tablosu (İlk Çağ): ~MÖ 3200: Mezopotamya'da yazı (Sümer) ~MÖ 24. yy: Akad Sargon ~MÖ 18. yy: Hammurabi MÖ 1280/1259: Kadeş Antlaşması MÖ 753: Roma'nın kuruluşu (geleneksel) MÖ 509: Roma Cumhuriyeti MÖ 490/480: Pers Savaşları (Marathon/Salamis) MÖ 431-404: Peloponez Savaşı MÖ 336-323: Büyük İskender MÖ 27: Roma İmparatorluğu MS 476: Batı Roma'nın sonu

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. "Yazı bulundu, her yerde tarih çağları başladı" genellemesi. Yazının başlangıcı bölgeye göre değişir.**
- 2. Antik demokrasiyi günümüz demokrasisiyle eşitlemek. Atina'da kadın, köle ve yabancı dışlanmıştır.**
- 3. "Bilinen en eski" ile "mutlak ilk" ayrımını yapmamak. Kadeş, Hammurabi, Lidya parası için bu ayrım kritiktir.**
- 4. Birincil kaynağı tarafsız sanmak. Kaynağın amacı ve bakış açısı ayrıca eleştirilmelidir.**
- 5. Olay-olgu ayrımını kaçırmak. "Malazgirt Savaşı" olay; "Anadolu'nun Türkleşmesi" olgudur.**
- 6. Uygarlıkları tek özelliğe indirgemek. Hititler yalnızca Kadeş, Lidyalılar yalnızca para değildir.**
- 7. 476'yı "Roma'nın tümüyle sonu" sanmak. Doğu Roma 1453'e kadar sürer.**
- 8. Mezopotamya'yı tek halk saymak. Sümer, Akad, Babil, Asur ayrı siyasî-kültürel aktörlerdir.**

ÜNİTE 1 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Tarih, insan topluluklarının faaliyetlerini zaman-mekân ve neden-sonuç içinde inceler; doğa bilimlerinin konusu değildir.
- Olay tekil, olgu geneldir; sınavda en sık karıştırılan ayrımlardan biridir.
- Birincil kaynak döneme aittir ama tarafsız değildir; dış eleştiri maddi özelliklere, iç eleştiri içeriğe bakar.
- Arkeoloji maddi kalıntı, epigrafi yazıt, paleografi eski yazı, nümizmatik sikke inceler; bu dördü sık karıştırılır.
- Neolitik devrim tarım, yerleşme ve üretim fazlasını getirdi; ancak eşzamanlı ve dünya çapında değildi.

- Göbeklitepe (Şanlıurfa) ve Çatalhöyük (Konya) Neolitik dönemin anahtar merkezleridir; Göbeklitepe tapınak, Çatalhöyük yerleşme vurgusuyla sorulur.
- Sümerler çivi yazısı ve şehir devletleri; Akadlar merkezî imparatorluk; Babil Hammurabi Kanunları; Asurlular Anadolu ticaret kolonileriyle eşleştirilir.
- Hammurabi Kanunları modern eşitlikçi hukuk değildir; sınıfsal farklılık içerir.
- Hititlerin başkenti Hattuşa'dır; Kadeş Antlaşması Hitit-Mısır arasındadır ve "bilinen en eski yazılı uluslararası antlaşma örneklerinden biri"dir.
- Urartular Van ve su kanalları; Frigler Gordion, tarım-dokuma; Lidyalılar Sardes ve madeni para; İyonlar Milet-Efes ve felsefe-bilim ile eşleştirilir.
- Atina demokrasisi sınırlıydı; kadın, köle ve yabancı dışlanmıştı.
- Roma Krallık-Cumhuriyet-İmparatorluk evrelerinden geçti; 476 Batı Roma'nın sonu, 1453 Doğu Roma'nın sonudur.
- Helenizm, İskender sonrası Yunan-Doğu kültür etkileşimidir.

ÜNİTE 1 SONU — Tarih Ünite 2'den devam edilecek

TARİH — ÜNİTE 2

Bölüm: TARİH — Ünite 2 Konu: İslamiyet Öncesi Türk Tarihi, İslam Tarihi ve Selçuklular

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

BOZKIR KÜLTÜRÜ Atlı hareketlilik, hayvancılık (at, koyun, sığır), mevsimsel göç (yaylak-kışlak), çadır, sınırlı tarım ve savaşçılıkla karakterize edilen yaşam biçimi. Sınavda "bozkır kültürünün siyasi-askerî sonuçları" sorulur: hızlı hareket kabiliyeti, dayanıklılık, akıncılık, göçebe örgütlenme, atın askerî üstünlüğü.

İKİLİ TEŞKİLAT Ülkenin doğu ve batı kanatlarına ayrılarak yönetilmesi. Doğu kanadı hükümdarın merkezi, batı kanadı genellikle hanedan üyesinin yönetimindedir. Her Türk devletinde aynı biçimde uygulanmamıştır; Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurlar'da farklı görünüm alır. Sınav tuzağı: "İkili teşkilat tüm Türk devletlerinde aynıdır" genellemesi yanlıştır.

KURULTAY (TOY) Hükümdarın danışma ve karar meclisi. Boy beyleri, ileri gelenler ve din adamları katılabilir. Modern parlamento değildir; kararlar genellikle hükümdarın onayıyla alınır. Ancak istişare geleneğinin erken bir örneğidir.

KUT Hükümdarlık meşruiyetinin ilahî kaynakla ilişkilendirilmesi. "Kutlu" olmak sınırsız iktidar anlamına gelmez; hükümdarın adalet ve töreye uyması, halkın refahını gözetmesi beklenir. Kut, meşruiyet sağlar ama keyfî yönetim hakkı vermez.

TÖRE Geleneksel hukuk normları. Yazısız ama bağlayıcıdır; hükümdar da töreye uymak zorundadır. İslamiyet sonrası Türk-İslam devletlerinde şariat ile birlikte yaşamıştır (örf hukuku).

ÜLÜŞ (ÜLÜŞ-ÜLŞE) Devlet gelirlerinin ve yönetiminin hanedan üyeleri arasında paylaşılması. Merkezî otoriteyi zayıflatabilmiştir. Sınavda "taht kavgalarının ve devletlerin bölünmesinin nedenleri" arasında sayılır.

BALBAL Ölen kişinin mezarına dikilen taş heykel; öldürdüğü düşman sayısını simgeler. KURGAN: mezar tepesi. Bozkır kültürünün maddi unsurları arasında sayılır.

ORHUN YAZITLARI II. Göktürk (Kutluk) Dönemi'nde dikilen, Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri arasında sayılan kitabeler. Bilge Kağan, Kül Tigin ve Vezir Tonyukuk adına dikilmiştir. Türk adının geçtiği ilk Türkçe metinlerdir. Sınavda "birincil kaynak" örneği olarak sık sorulur.

KAVİMLER GÖÇÜ (375) Hunların batıya ilerlemesiyle tetiklenen, Germen kavimlerinin Roma topraklarına göçü. Roma'nın 395'te ikiye ayrılması ve Batı Roma'nın 476'da yıkılması sürecini etkilemiştir.

CENGİZ HAN Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu (1162-1227). 1206'da kurultayda "Büyük Han" ilan edildi. Moğol istilaları, Anadolu Selçuklu'yu Köseadağ (1243) sonrası baskı altına aldı.

İKTA Kamu gelirlerinin hizmet karşılığı tahsisi. Özel mülkiyet değildir. Sınav tuzağı: "İkta = toprak mülkiyeti" sanılır; oysa gelir tahsisidir.

NİZAMİYE MEDRESELERİ Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kurulan medreseler; Bağdat başta olmak üzere birçok şehirde açıldı. Eğitim ve devlet kadrosu yetiştirmede etkili oldu.

ATABEG Selçuklularda şehzade eğitimi ve yönetiminde rol alan deneyimli yönetici. Sınavda "şehzade eğitimiyle ilgili görevli" olarak sorulur.

AHİLİK Esnaf dayanışması, meslek ahlakı ve şehir yaşamıyla ilişkili Anadolu'ya özgü örgütlenme. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde etkili olmuştur.

MİRYOKEFALON (1176) Anadolu Selçukluları ile Bizans arasında. Bizans'ın Anadolu'yu geri alma siyaseti açısından önemlidir; ancak "Anadolu'nun tamamı bir günde alındı" anlamına gelmez.

KÖSEDAĞ (1243) Anadolu Selçukluları ile Moğollar arasında. Moğol baskısı arttı ve beylikler güçlendi. Malazgirt ile aynı sonuç değildir; Malazgirt Anadolu'nun kapılarını açtı, Köseadağ Selçuklu merkezî otoritesini sarstı.

B. KONU ANLATIMI

1. TÜRKLERİN ANA YURDU VE İLK KÜLTÜR ÇEVRELERİ

Türklerin ana yurdunun Orta Asya (Altay-Sayan, Tanrı Dağları, Aral-Hazar çevresi) olduğu kabul edilir. Farklı görüşler olsa da sınavda Orta Asya cevabı beklenir.

Orta Asya'nın erken kültür çevreleri: - Anav kültürü (MÖ 4000-1000, Aşkabat çevresi): En eski kültür çevrelerinden biri. - Afanasyevo kültürü (MÖ 3000-1700, Altay-Sayan): Proto-Türklerle ilişkilendirilir. - Andronovo kültürü (MÖ 1700-1200): At yetiştiriciliği ve tunç işçiliği. - Karasuk kültürü (MÖ 1200-700): Demir işçiliği.

Sınav notu: Bu kültürlerin Türklerle ilişkisi tartışmalıdır; sınavda genellikle "Orta Asya'nın en eski kültür çevreleri" başlığı altında verilir. Kesin aidiyet iddiası yerine bu çerçeveye kullanılmalıdır.

2. ASYA HUNLARI (BÜYÜK HUN DEVLETİ)

Tarihte bilinen ilk büyük Türk devletidir; MÖ 220 civarında Teoman (Tuman) tarafından kurulduğu kabul edilir.

METE HAN (MOTUN) DÖNEMİ (MÖ 209-174): - Devletin en güçlü dönemi. - Çin üzerine seferler; Çin Seddi'nin yapımı Hun akınlarına karşı savunma amacı taşır (yaygın kabul; ancak Çin Seddi farklı dönemlerde inşa edilmiştir). - Onluk sistem: Orduda onbaşı, yüzbaşı, binbaşı ve tümen başı düzeni Mete Han'a atfedilir; sonraki Türk devletlerini etkiledi. - Çin ile Ho-han-ye ve Hun-çi antlaşmaları; eşitlik ve sınır güvenliği esaslarına dayandığı kabul edilir. - Yerleşik hayata geçme girişimi bazı boylarda sınırlı kaldı.

HUNLARIN BÖLÜNMESİ VE KAVİMLER GÖÇÜ: - Hunlar zamanla Doğu ve Batı Hunları olarak ayrıldı. - Batı Hunları 375'te Kavimler Göçü'nü başlattı. - Avrupa Hun Devleti (Balamir, Uldız, Rua, Attila dönemleri). - ATTİLA (434-453): Avrupa Hunlarının en güçlü hükümdarı. Doğu Roma üzerine seferler; 447'de Balkanlar; 451'de Katalon Ovası Savaşı (Batı Roma ve müttefiklerine karşı); 452'de İtalya seferi. "Tanrı'nın Kırbağı" olarak anılır. 453'te ölümüyle devlet dağıldı. - Sınav notu: Attila'nın 451 Katalon ve 452 İtalya seferleri karıştırılır. 451 Batı Roma-Germen ittifakına karşı, 452 İtalya seferidir.

3. DİĞER ERKEN TÜRK DEVLETLERİ

AVARLAR: - Orta Asya kökenli; 6. yüzyılda Orta Avrupa'ya göç ettiler. - Bayan Han döneminde güçlü; İstanbul'u kuşattılar (626). - Sınav notu: İstanbul'u kuşatan ilk Türk topluluğu olarak Avarlar gösterilir; ancak bu kuşatma başarısızdır.

BULGARLAR: - Büyük Bulgar Devleti (Kubrat Han, 7. yüzyıl). - Tuna Bulgar Devleti (Asparuh); zamanla Slavlaştı ve Hristiyanlığı kabul etti. - İtil (Volga) Bulgar Devleti; İslamiyet'i kabul etti (10. yüzyıl). - Sınav tuzağı: Tuna Bulgarları ile İtil Bulgarlarının dinî tercihleri karıştırılır. İtil Bulgarları Müslüman oldu, Tuna Bulgarları Hristiyanlaştı.

GÖKTÜRKLER (KÖKTÜRK): - 552'de Bumin Kağan tarafından kuruldu; Türk adını siyasî ad olarak kullanan ilk devlet kabul edilir. - I. Göktürk Devleti (552-630) ve II. Göktürk (Kutluk) Devleti (682-744). - **ORHUN YAZITLARI:** II. Göktürk Dönemi'nde dikildi. Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adına. Hükümdarlık, halk, töre, bağımsızlık ve siyasî öğütler hakkında birincil kaynaklardır. - Sınav notu: Orhun Yazıtları "Türk tarihinin tek kaynağı" değildir; Çin kaynakları, arkeolojik buluntular ve diğer kitabeler de kullanılır. - 630'da I. Göktürk Devleti Çin egemenliğine girdi; 682'de Kutluk (İlteriş) Kağan tarafından yeniden kuruldu (II. Göktürk). - 744'te Uygurlar tarafından yıkıldı.

UYGURLAR: - 744'te Kutluk Bilge Kül Kağan tarafından kuruldu. - Yerleşik şehir hayatı, yazılı kültür ve Manihaizm/Budizm gibi inançlarla etkileşim öne çıkar. - Manihaizm'i resmî din olarak kabul ettiler; bu tercih savaşçılık özelliklerini zayıflattığı yönünde yorumlanır. - 840'ta Kırgızlar tarafından yıkıldı. - Sınav notu: Uygurlar "yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu" olarak anılır; bu ifade tamamen yanlış değildir ancak bazı Hun ve Göktürk boylarında da kısmi yerleşme görülmüştür.

HAZARLAR: - 7-10. yüzyıllar; Hazar Denizi çevresi. - Ticaret yolları ve farklı dinî topluluklarla ilişkilendirilir. - Yönetici kesimin Museviliği kabul ettiği yaygın kabuldür; halk arasında farklı inançlar sürmüştür. - Sınav notu: Hazarlar "dinî hoşgörü" örneği olarak sunulur.

KIRGIZLAR: - 840'ta Uygurları yıktılar. - Yenisey çevresi; Manas Destanı ile anılır.

TÜRGİŞLER: - 7-8. yüzyıl; Batı Göktürk mirası üzerine kuruldu. - 751 Talas Savaşı'nda Karluklarla birlikte Abbasilerin yanında yer aldıkları kabul edilir.

KARLUKLAR: - Talas Savaşı'nda (751) Abbasi tarafına geçişleriyle anılırlar. - İlk Müslüman olan Türk boyları arasında sayılırlar.

4. TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ

Türklerin İslamiyet'i kabulü tek bir savaş veya tarihle açıklanamaz. Ticaret, komşuluk, askerî hizmet, ittifak ve kültürel etkileşim uzun bir süreci oluşturdu.

TALAS SAVAŞI (751): - Abbasiler ile Tang kuvvetleri arasında. - Karlukların Abbasilerin yanında yer aldığı kabul edilir. - Sonuç: Orta Asya'da Çin ilerleyişi durdu; İslamiyet'in Türkler arasında yayılması hızlandı. - SINAV TUZAĞI: "751'de tüm Türkler Müslüman oldu" ifadesi yanlıştır. İslamlaşma farklı topluluk ve dönemlerde gelişen uzun süreçtir. Talas bir eşik, bir başlangıç değildir.

İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ: - Karahanlılar (840-1212): İlk Müslüman Türk devleti kabul edilir. Satuk Buğra Han İslamiyet'i kabul eden ilk Karahanlı hükümdarı olarak anılır. Türkçeyi resmî dil olarak kullanmışlardır. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk'ü ve Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'i bu dönemle ilişkilendirilir. - Gazneliler (963-1187): Mahmud dönemindeki Hindistan seferleri ve İran kültür çevresiyle ilişkileriyle tanınır. Firdevsi'nin Şehnamesi Gazneli Mahmud dönemine yakın bir bağlamda anılır. Sınav notu: Gazneliler Türk kökenli bir hanedandır ancak kültürel olarak İran etkisi belirgindir.

5. BÜYÜK SELÇUKLULAR

Kuruluş: Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından 1040 Dandanakan Savaşı sonrası kurumsallaştı.

TUĞRUL BEY (1040-1063): - Bağdat'a giriş (1055) ile Abbasi halifesiyle siyasî meşruiyet ilişkisi güçlendi. Halife, Tuğrul Bey'e "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" unvanını verdi. - Sınav notu: Bu unvan, Selçukluların İslam dünyasındaki siyasî meşruiyetini gösterir; dinî otorite halifede kalmıştır.

ALP ARSLAN (1063-1072): - MALAZGİRT SAVAŞI (1071): Bizans'a karşı kazanıldı. - Sonuç: Bizans'ın Anadolu'daki siyasî-askerî düzeni sarsıldı; Anadolu'nun Türkleşmesi süreci hızlandı. - SINAV TUZAĞI: "Malazgirt'le Anadolu'nun tamamı bir günde alındı" ifadesi yanlıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi uzun ve çok aktörlü bir süreçtir; Malazgirt bu sürecin önemli bir eşiğidir.

MELİKŞAH (1072-1092): - Devletin en geniş sınırlara ulaştığı dönem. - Vezir NİZAMÜLMÜLK: Nizamiye medreselerini kurdu; siyasetname geleneğinin

önemli eseri Siyasetname'yi yazdı. - Nizamiye medreseleri Bağdat başta olmak üzere birçok şehirde açıldı; eğitim ve devlet kadrosu yetiştirmede etkili oldu. - Melikşah'ın ölümüyle taht kavgaları başladı; devlet zayıfladı.

BATINİLİK VE HAŞHAŞİLER: - Hasan Sabbah liderliğinde Alamut Kalesi merkezli Batınî hareket. - Selçuklu devlet adamlarına suikastlar düzenlediler. - Sınavda "Batınilik tehdidi" olarak anılır.

SELÇUKLU KURUMLARI: - Divan-ı Saltanat (Büyük Divan): Merkezî yönetim. - Niyabet-i Saltanat: Hükümdarın yerine yetki kullanan makam. - Atabeg: Şehzade eğitimi ve yönetiminde rol alan deneyimli yönetici. - İкта: Gelir tahsisi; askerî ve idarî hizmetlerin finansmanında kullanıldı. **SINAV TUZAĞI:** İкта özel mülkiyet değildir. - Nizamiye medreseleri: Eğitim kurumu. - Emir-i Dad: Adalet işleri. - Müstevfi: Mali işler.

6. ANADOLU SELÇUKLULARI (TÜRKİYE SELÇUKLULARI)

Kuruluş: Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından 1075-1077 civarında; İznik başkent. 1097'de İznik kaybedildi; başkent Konya'ya taşındı.

I. KILIÇ ARSLAN: Haçlı Seferleri'ne karşı mücadele. **I. MESUT:** Anadolu'da Selçuklu otoritesini güçlendirdi. **II. KILIÇ ARSLAN:** Miryokefalon (1176) ile Bizans'a karşı kazandı; ancak bu "Anadolu'nun kesin fethi" anlamına gelmez. **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus dönemlerinde** ticaret, limanlar ve kervansaraylar gelişti. **I. ALAEDDİN KEYKUBAT (1220-1237):** En parlak dönem. Alanya ve Sinop'un alınması; ticaret anlaşmaları; kervansaraylar; donanma güçlendirildi.

KÖSEDAĞ SAVAŞI (1243): - Moğollar ile Anadolu Selçukluları arasında. - Sonuç: Selçuklular Moğol egemenliğine girdi; merkezî otorite zayıfladı; beylikler güçlendi. - **SINAV TUZAĞI:** Köseadağ, Malazgirt ile aynı sonucu doğurmaz. Malazgirt Anadolu'nun kapılarını açtı; Köseadağ Selçuklu merkezî otoritesini sarstı.

ANADOLU SELÇUKLULARINDA TİCARET VE EKONOMİ: - Kervansaraylar (han), ticaret yolları, limanlar, sigorta benzeri uygulamalar. - Ahilik: Esnaf dayanışması, meslek ahlakı, şehir yaşamı. - Sınav notu: Ahilik, Anadolu'ya özgü bir örgütlenmedir; sadece dinî değil, ekonomik ve toplumsal işlevi vardır.

BEYLİKLER: - Köseadağ sonrası Anadolu'da çok sayıda beylik ortaya çıktı: Karamanoğulları, Germiyanogulları, Karesioğulları, Saruhanoğulları,

Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamitoğulları, Candaroğulları, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Eretna, Kadı Burhaneddin, Osmanoğulları. - Osmanlı Beyliği bu beyliklerden biri olarak doğdu; büyümesi tek bir faktörle açıklanamaz.

7. TÜRK-İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

DİL VE EDEBİYAT: - Karahanlı Dönemi: Divanü Lugati't-Türk (Kaşgarlı Mahmud), Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacip), Atabetü'l-Hakayık (Edip Ahmet Yükneki). - Selçuklu Dönemi: Farsça edebiyatın etkisi artmıştır; ancak Türkçe eserler de verilmiştir. - Sınav notu: Divanü Lugati't-Türk, Türkçenin ilk sözlüğü ve ansiklopedik eseri olarak anılır; birincil kaynak niteliği taşır.

BİLİM VE DÜŞÜNCE: - Farabi (Fârâbî), İbn Sina (Batı'da Avicenna), Biruni, Gazali, İbn Rüşd gibi isimler İslam dünyasında bilim ve felsefe geleneğini temsil eder. - Sınav notu: Farabi ve İbn Sina Türk-İslam düşünce geleneğinde öne çıkar; ancak farklı coğrafyalarda yaşamışlardır ve aidiyetlerini tek bir devlete bağlamak yanıltıcıdır.

MİMARİ: - Karahanlılar: Kervansaray, türbe, kümbet. - Gazneliler: Leşker-i Bazar Camii, Minare. - Büyük Selçuklular: İsfahan Mescid-i Cuması, Nizamiye medreseleri, türbeler. - Anadolu Selçukluları: Konya Alaeddin Camii, Sivas Gökmedrese, Konya Karatay Medresesi, kervansaraylar (Sultanhanı, Ağzıkara Han).

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

OLAY / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI

Talas (751) / Abbasiler, Tang, Karluklar / Toplu İslamlaşmanın tek tarihi değildir.

Malazgirt (1071) / Anadolu'nun Türkleşmesinde eşik / Anadolu'nun tamamı bir günde alınmadı.

Miryokefalon (1176) / Bizans'ın geri alma girişimleri / Her bölgenin kesin kontrolünü kanıtlamaz.

Kösedağ (1243) / Moğol baskısı, beyliklerin güçlenmesi / Malazgirt ile aynı sonuç değildir.

İkta / Gelir tahsisi ve hizmet / Modern özel mülkiyet değildir.

Orhun Yazıtları / Göktürk siyasî düşüncesi / Türk tarihinin tek kaynağı değildir.

Tuna Bulgarları / Hristiyanlaştı / İtil Bulgarları ile karıştırılır.

İtil (Volga) Bulgarları / İslamiyet'i kabul etti / Tuna Bulgarları ile karıştırılır.

Attila 451 / Katalon Ovası Savaşı / 452 İtalya seferi ile karıştırılır.

Hammurabi ve Ur-Nammu / Babil ve Sümer kanunları / İlk yazılı kanun tartışmalıdır.

Kronoloji: 375 Kavimler Göçü 552 Göktürk Devleti'nin kuruluşu 630 I. Göktürk'ün Çin egemenliğine girişi 682 II. Göktürk (Kutluk) Devleti 744 Uygur Devleti'nin kuruluşu 751 Talas Savaşı 840 Uygurların Kırgızlar tarafından yıkılışı 840 Karahanlılar (yaklaşık) 963 Gazneliler (yaklaşık) 1040 Dandanakan Savaşı 1055 Tuğrul Bey'in Bağdat'a girişi 1071 Malazgirt Savaşı 1075-1077 Anadolu Selçuklularının kuruluşu 1176 Miryokefalon Savaşı 1243 Köseadağ Savaşı

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Türklerin İslamlaşmasını yalnızca Talas'a bağlamak. İslamlaşma ticaret, komşuluk, askerî hizmet ve ittifaklarla uzun sürede gerçekleşti.

2. Göktürk ve Uygur dönemlerini tek kültürel yapı saymak. Uygurlar yerleşik hayat ve Manihaizm ile farklılaşır.

3. Malazgirt, Miryokefalon ve Köseadağ'ın sonuçlarını birbirine karıştırmak. Üçü farklı dönemlerin ve farklı sonuçların olaylarıdır.

4. İktayı toprak mülkiyeti sanmak. İкта gelir tahsisidir; hizmet karşılığıdır.

5. Tuna ve İtil Bulgarlarının dinî tercihlerini karıştırmak. Tuna Bulgarları Hristiyanlaştı; İtil Bulgarları Müslüman oldu.

6. "İlk" ve "bilinen en eski" ayrımını yapmamak. Karahanlılar "ilk Müslüman Türk devleti" olarak anılır; ancak bu ifade kabul görmüş bir sınıflandırmadır, arkeolojik kesinlik değildir.

7. Atilla'nın 451 ve 452 seferlerini karıştırmak. 451 Katalon Ovası, 452 İtalya seferidir.

8. Selçuklu kurumlarını (ikta, atabeg, niyabet-i saltanat, divan-ı saltanat) yanlış eşleştirmek.

ÜNİTE 2 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Bozkır kültürü atlı hareketlilik, hayvancılık ve mevsimsel göçle ilişkilidir; siyasi-askerî sonucu hızlı hareket ve akıncılıktır.
- İkili teşkilat her Türk devletinde aynı değildir; kurultay modern parlamento değildir; kut sınırsız iktidar değildir; töre hükümdarı da bağlar.
- Asya Hunları bilinen ilk büyük Türk devletidir; Mete Han onluk sistemi ve Çin seferleriyle anılır; Attila Avrupa Hunlarının en güçlü hükümdarıdır (451 Katalon, 452 İtalya).
- Göktürkler Türk adını siyasî ad olarak kullanan ilk devlettir; Orhun Yazıtları II. Göktürk Dönemi'nde Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adına dikilmiştir; birincil kaynaktır ama "tek kaynak" değildir.
- Uygurlar yerleşik şehir hayatı ve Manihaizm ile öne çıkar; Hazarlar ticaret yolları ve dinî hoşgörüsüyle anılır.
- Talas (751) İslamlaşmanın tek tarihi değildir; Karahanlılar ilk Müslüman Türk devleti kabul edilir; Satuk Buğra Han İslamiyet'i kabul eden ilk Karahanlı hükümdarı olarak anılır.
- Tuğrul Bey'in 1055'te Bağdat'a girişi Selçuklu-Abbasi meşruiyet ilişkisini güçlendirdi; halife dinî otoriteyi elinde tuttu.
- Malazgirt (1071) Anadolu'nun Türkleşmesinde eşiktir; ancak "bir günde fetih" anlatısı yanlıştır.
- Nizamiye medreseleri Nizamülmülk ile ilişkilidir; Siyasetname ona atfedilir; eğitim ve devlet kadrosu yetiştirmede etkilidir.
- Miryokefalon (1176) Bizans'ın Anadolu'yu geri alma girişimlerinin sınırlarını gösterir; Köseadağ (1243) Moğol baskısını artırdı ve beylikleri güçlendirdi.
- İkta gelir tahsisidir, özel mülkiyet değildir; atabeg şehzade eğitimiyle ilişkilidir; ahilik esnaf dayanışması ve meslek ahlakıdır.

- Tuna Bulgarları Hristiyanlaştı; İtil Bulgarları Müslüman oldu. Bu ayrım sınavda düzenli olarak test edilir.

- Anadolu Selçuklularında kervansaraylar, limanlar ve ticaret anlaşmaları ticaretin gelişmesini destekledi; I. Alaeddin Keykubat en parlak dönem olarak anılır.

SONRAKİ ÜNİTE: Osmanlı Tarihi — Kuruluş, Klasik Kurumlar ve Dönüşüm (Ünite 3)

MUSTAFA BAHAR

TARİH — ÜNİTE 3

Bölüm: TARİH — Ünite 3 Konu: Osmanlı Tarihi — Kuruluş, Klasik Kurumlar ve Dönüşüm

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

UÇ BEYLİĞİ Selçuklu ve Beylikler döneminde sınır bölgelerinde kurulan, askerî-siyasî hareketliliği yüksek beylik. Osmanlı Beyliği, Bizans sınırında bir uç beyliği olarak doğdu. Sınavda "uç beyliği olmanın avantajları" sorulur: gaza imkânı, Bizans'ın zayıflığı, göçmen akını, ticaret yollarına yakınlık.

GAZA / CİHAD İslam adına yapılan askerî faaliyet. Osmanlı'nın kuruluşunda gaza-motivasyonu önemlidir; ancak tek başına açıklayıcı değildir. Sınav tuzağı: "Osmanlı yalnızca gaza ile büyüdü" ifadesi eksik ve yanıltıcıdır. Bizans zayıflığı, iskân, ittifaklar, ticaret yolları ve yönetim esnekliği de rol oynadı.

İSKÂN Nüfusun belirli bölgelere yerleştirilmesi. Osmanlı, fethettiği bölgelerde Türkmenleri iskân ederek kalıcı hâkimiyet sağladı. Sınavda "Rumeli'nin Türkleşmesinde iskân politikası" vurgusu yapılır.

TIMAR Belirli kamu gelirlerinin (vergi) hizmet karşılığı tahsis edilmesi. Toprak üzerinde mutlak özel mülkiyet değildir. Tımarlı sipahi, bu gelir karşılığında askerî yükümlülük taşır. Sınav tuzağı: "Tımar = toprak mülkiyeti" yanlıştır.

ZEAMET ve HAS Tımar sisteminin gelir büyüklüğüne göre üst basamakları. Has: padişah ve yüksek devlet adamlarına ayrılan büyük gelir. Zeamet: orta düzey gelir. Tımar: küçük gelir.

İLTİZAM Vergi gelirinin belirli süreyle açık artırmayla tahsil hakkının verilmesi. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren tımar sisteminin bozulmasıyla yaygınlaştı. Sınav tuzağı: İltizam, tımarla aynı şey değildir; tımar hizmet karşılığı, iltizam nakit peşin ödemeye vergi toplama hakkıdır.

MALİKÂNE 1695 düzenlemesiyle ilişkilendirilen, ömür boyu vergi geliri tasarrufu. İltizamın uzun süreli versiyonu olarak düşünülebilir; ancak kurumsal farklılıkları vardır.

DEVİRŞİRME Belirli dönem ve koşullarda gayrimüslim tebaadan çocukların devlet hizmeti için yetiştirilmesi sistemi. Kapıkulu ordusu ve Enderun için kaynak sağladı. Sınav tuzağı: "Her gayrimüslim çocuk devşirilirdi" yanlıştır; belirli aralıklarla, belirli bölgelerden ve belirli sayıda yapılırdı.

ENDERUN Saray içi eğitim kurumu; devşirilen çocukların yüksek devlet görevlerine yetiştirildiği okul. Topkapı Sarayı'nda.

DİVAN-I HÜMAYUN Merkezî yönetim organı. Üyeleri zamanla değişti: - Vezir-i azam (sadrazam) - başkan - Kubbealtı vezirleri - Kazasker (adlî-eğitim) - Defterdar (maliye) - Nişancı (tuğra, tapu-kadastro) - Reisülküttap (dış yazışma, sonradan) - Şeyhülislam (sonradan, dinî işler, fetva) - Yeniçeri Ağası (bazen katılırdı) Sınav tuzağı: Divan üyelerinin görevleri eşleştirmelerinde sık karıştırılır; özellikle nişancı-defterdar ve kazasker-reisülküttap.

KADI Şer'i hukuk ve örfi düzenlemelere göre hüküm veren, aynı zamanda yerel yönetimde idari işlevleri olan görevli.

ŞEYHÜLİSLAM İlmîye sınıfının en üst makamı; fetva verme yetkisi. Siyasî otonomisi tartışmalıdır; padişah kararlarını etkileyebilir ama mutlak denetim organı değildir.

KAPIKULU Merkezî orduya bağlı askerler. Yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, sipahi (kapıkulu sipahisi), acemi oğlan gibi bölükler. Devşirme ve pencik sistemiyle beslenirdi.

TIMALI SİPAHİ Taşrada tımar geliriyle geçinen, savaşta atlı asker olarak hizmet eden sipahi. Tımar sisteminin bozulmasıyla bu sınıf zayıfladı; merkezî ordu dengesi değişti.

AKINCI Sınırlarda keşif ve akın yapan hafif süvari birlikleri. Sınav notu: Akıncılar merkezî orduya bağlı değildi; uç beyleri veya sancak beylerinin emrindeydi.

YENİÇERİ OCAĞI 1360'lar civarında I. Murat döneminde kurumsallaştığı kabul edilir. Devşirme kökenli piyade ocağı. 1826'da II. Mahmud tarafından kaldırıldı (Vaka-i Hayriye).

VAKA-İ HAYRİYE (1826) Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması. II. Mahmud'un merkezî otoriteyi güçlendirme hamlesi.

TANZİMAT FERMANI (1839) Güvenlik, vergi, askerlik, mülkiyet ve yargılama alanlarında düzenlemeler; can-mal güvenliği, müsadere yasağı,

vergi adaleti gibi ilkeler. Batılılaşma/modernleşme sürecinin dönüm noktalarından biri. Kaynağı: Gülhane Hatt-ı Hümayunu.

ISLAHAT FERMANI (1856) Gayrimüslim tebaanın haklarını genişletmeyi amaçlayan düzenlemeler. Kırım Savaşı sonrası, Paris Antlaşması (1856) bağlamında ilan edildi. Sınav tuzağı: Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanları karıştırılır.

KANUN-I ESASİ (1876) İlk Osmanlı anayasası. II. Abdülhamid döneminde ilan edildi. Meclis-i Umumi (Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan) kuruldu. Sınav tuzağı: "İlk anayasa" ifadesi Kanun-ı Esasi'ye aittir; Sened-i İttifak (1808) anayasa değil, padişah ile ayan arasında bir belgedir.

I. MEŞRUTİYET (1876) Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla başlayan dönem. 1878'de Meclis kapatıldı; 1908'e kadar fiilen askıya alındı.

II. MEŞRUTİYET (1908) Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması. İttihat ve Terakki Cemiyeti etkili oldu. 31 Mart Olayı (1909) sonrası anayasa değişiklikleri yapıldı.

OSMANLILIK / İSLAMCILIK / TÜRKÇÜLÜK / BATICILIK 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında imparatorluğun bütünlüğünü koruma ve modernleşme tartışmaları içinde şekillenen fikir akımları. Her akımın farklı öncelikleri vardır; birbirinden tamamen kopuk değillerdir.

B. KONU ANLATIMI

1. OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU

Osmanlı Beyliği'nin doğuşu ve büyümesi tek bir faktörle açıklanamaz. Temel dinamikler:

- Bizans sınırında uç beyliği olması ve Bizans'ın iç karışıklıkları. - Gaza ve cihat motivasyonu. - Diğer beyliklerle mücadele ve ittifaklar. - Anadolu'dan Rumeli'ye göçler ve iskân politikası. - Ticaret yollarına (özellikle Balkan ticaret yolları) yakınlık. - Esnek yönetim ve yerel elitlerle iş birliği. - Askerî örgütlenme ve disiplin.

KURULUŞ DÖNEMİ HÜKÜMDARLARI:

OSMAN BEY (1299-1326): - Beyliğin kurucusu kabul edilir. - Bizans tekfurlarıyla mücadele; Bilecik, Yarhisar, İnegöl alındı. - İlk Osmanlı parası (akçe) basıldığı kabul edilir (bazı kaynaklarda Orhan Bey dönemine tarihlenir). - Sınav notu: 1299 kuruluş tarihi geleneksel kabuldür; beyliğin devletleşme süreci kademelidir.

ORHAN BEY (1326-1362): - Bursa'nın fethi (1326) ve başkent yapılması. - İznik (1331) ve İzmit'in (1337) alınması. - Rumeli'ye geçiş: Çimpe Kalesi'nin alınması (1353, Bizans iç savaşına müdahale sonucu). - İlk düzenli ordu: Yaya ve Müsellem. - İlk medrese: İznik Orhan Gazi Medresesi. - Divan teşkilatının ilk temelleri. - Sınav notu: "Rumeli'ye ilk geçiş" Orhan Bey dönemine tarihlenir; kalıcı yerleşme ve fetihler I. Murat döneminde hızlanmıştır.

I. MURAT (HÜDAVENDİGAR) (1362-1389): - Edirne'nin fethi (1361/1362) ve başkent yapılması. - Sırpsındığı (1364) ve I. Kosova (1389) savaşları. - Yeniçeri Ocağı'nın kurumsallaşması. - Tımar sistemi ve Rumeli'de iskân politikası. - I. Kosova'da şehit edildi.

YILDIRIM BAYEZİD (1389-1402): - Anadolu'da siyasî birliği güçlendirme çabası. - Niğbolu Savaşı (1396): Haçlı ordusuna karşı zafer. - İstanbul'u kuşattı (1390'lar); ancak alamadı. - ANKARA SAVAŞI (1402): Timur'a karşı ağır yenilgi. - Sonuç: Anadolu Türk siyasî birliği bozuldu; Fetret Devri başladı; beylikler yeniden kuruldu; Osmanlı yaklaşık 11 yıl taht kavgalarıyla uğraştı.

SINAV TUZAĞI: İstanbul'u kuşatan ilk Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid kabul edilir; ancak İstanbul'u daha önce Avar ve Arap kuşatmaları da olmuştur. "İstanbul'u ilk kuşatan Türk" ifadesi sıklıkla Yıldırım Bayezid veya Avarlar olarak karıştırılır. Bu tür ifadeler dikkatle değerlendirilmelidir.

FETRET DEVRİ (1402-1413): - Yıldırım'ın oğulları arasında taht kavgası. - I. MEHMET (ÇELEBİ MEHMET) birliği yeniden kurdu; "ikinci kurucu" olarak anılır.

II. MURAT (1421-1451): - Varna (1444) ve II. Kosova (1448) zaferleri. - Anadolu'da Karamanoğulları ile mücadele. - "Fatih" unvanlı oğlu Mehmet'i tahta hazırlamıştır.

2. İSTANBUL'UN FETHİ VE FATİH DÖNEMİ

II. MEHMET (FATİH) (1451-1481): - İSTANBUL'UN FETHİ (29 Mayıs 1453): Bizans'ın sonu; Osmanlı'nın imparatorluk iddiası açısından dönüm noktası. - Şahi topraklar; Rumeli Hisarı (Boğazkesen) hazırlığı; donanma ve stratejik hazırlık belirleyici oldu. - Ayasofya camiye çevrildi; şehir imar edildi; farklı din ve kültürlerden toplulukların yerleştirilmesiyle nüfus artırıldı. - Sınav notu: İstanbul'un fethi "Orta Çağ'ın sonu, Yeni Çağ'ın başlangıcı" olarak kabul edilir; ancak bu dönemlendirme Avrupa merkezli bir çerçevedir.

FATİH DÖNEMİNİN DİĞER ÖNEMLİ OLAYLARI: - 1459 Sırbistan, 1460 Mora, 1461 Trabzon (Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sonu). - 1463-1479 Osmanlı-Venedik Savaşı. - 1473 OTLUKBELİ SAVAŞI: Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı zafer; Doğu Anadolu'da Osmanlı üstünlüğü. - 1475 Kırım'ın fethi (Gedik Ahmet Paşa); Karadeniz Türk gölü hâline gelme sürecinde önemli. - 1479 İşkodra; 1480 Otranto seferi. - Fatih döneminde merkezî yönetim güçlendi; Kanunname-i Âl-i Osman düzenlemeleri yapıldı.

3. YÜKSELME DÖNEMİ: II. BAYEZİD, YAVUZ VE KANUNİ

II. BAYEZİD (1481-1512): - Cem Sultan olayı; taht kavgası ve Avrupa'ya sığınma. - 1499-1503 Osmanlı-Venedik savaşları; Modon, Koron, Navarin alındı. - Safevi tehdidinin yükselişi.

YAVUZ SULTAN SELİM (1512-1520): - 1514 ÇALDIRAN SAVAŞI: Safevi Şah İsmail'e karşı zafer; Doğu Anadolu'da Osmanlı hâkimiyeti güçlendi. - 1516 MERCİDABIK ve 1517 RİDANİYE: Memlûk Devleti'ne son verildi; Suriye, Filistin, Mısır, Hicaz Osmanlı topraklarına katıldı. - Halifelik Osmanlı'ya geçti (yaygın kabul; tartışmalı yönleri vardır). - Kutsal emanetler İstanbul'a getirildi. - Sınav notu: "Halifeliğin Osmanlı'ya geçişi" Yavuz dönemine tarihlenir; ancak bu geçişin hukukî niteliği ve tarihlendirmesi tartışmalıdır. Sınavda genellikle bu genel kabul esas alınır.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (1520-1566): Avrupa ve Akdeniz: - 1521 Belgrad'ın fethi. - 1522 Rodos'un fethi. - 1526 MOHAÇ SAVAŞI: Macaristan'da Osmanlı üstünlüğü. - 1529 I. VİYANA KUŞATMASI: Başarısız; kış koşulları ve lojistik sorunlar etkili. - 1533 İstanbul Antlaşması (Avusturya ile). - 1538 PREVEZE DENİZ SAVAŞI: Barbaros Hayreddin Paşa komutasında Haçlı donanmasına karşı zafer. - 1541 Cezayir'in Osmanlı topraklarına katılması. - 1547 İstanbul Antlaşması (Avusturya ile). - 1555 Amasya Antlaşması (Safeviler ile).

Doğu ve Hint Okyanusu: - 1534 Bağdat seferi; Safevilerle mücadele. - Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle rekabet; Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi (1538). - 1555 Amasya Antlaşması ile Safevilerle sınır düzenlemesi.

İç düzenlemeler: - Kanunname-i Âl-i Osman'ın genişletilmesi. - Süleymaniye Camii ve Külliyesi. - Mimar Sinan dönemi mimarisi. - Eğitim, hukuk ve maliye alanlarında düzenlemeler.

SINAV TUZAĞI: "Kanuni" unvanı, kanunları derlemesiyle ilişkilidir; ancak Osmanlı'da "kanun" kavramı Fatih döneminden itibaren kurumsallaşmıştır. Yavuz, Kanuni'nin babasıdır ve doğu siyasetinin temelini atmıştır.

4. KLASİK OSMANLI KURUMLARI

MERKEZÎ YÖNETİM: - Padişah: Yürütme, yasama (örfi alanda), yargı (son merci) yetkilerini elinde tutar. Ancak yetkileri töre, şariat ve teamüllerle sınırlıdır. - Divan-ı Hümayun: Merkezî yönetim organı. Üyeler: - Vezir-i azam (sadrazam) - başkan - Kubbealtı vezirleri - Kazasker (adlî-eğitim) - Defterdar (maliye) - Nişancı (tuğra, tapu-kadastro) - Reisülküttap (dış yazışma) - Şeyhülislam (dinî işler, fetva) - Yeniçeri Ağası (bazen) - Divan-ı Hümayun 17. yüzyıldan itibaren işlevini kaybetti; yerini "Paşa Kapısı" (sadrazam divanı) aldı.

TAŞRA YÖNETİMİ: - Eyalet (beylerbeyi) ve sancak (sancak beyi). - Kaza (kadı) ve nahiye. - Tımar sistemi: Toprak gelirlerinin hizmet karşılığı tahsisi. - Sancak sistemi: Şehzadelerin sancaklara gönderilmesi; zamanla uygulamadan kalktı.

ORDU: - Kapıkulu (merkezî ordu): - Yeniçeri (piyade) - Cebeci (silah-onarım) - Topçu, top arabacı - Kapıkulu sipahisi (atlı) - Acemi oğlan (yetiştirme) - Tımarlı sipahi (taşra atlı ordusu) - Akıncılar (hafif süvari) - Donanma (tersane, kalyon, kadirga) - Sınav notu: Kapıkulu devşirme kökenli; tımarlı sipahi Türk kökenliydi. Bu iki yapı 17. yüzyılda bozulmaya başladı.

MALİYE: - Defterdar: Maliye başı. - Gelirler: Öşür (tarım), haraç (gayrimüslim), cizye (gayrimüslim erkek nüfus), gümrük, maden, tımar, iltizam, malikâne. - Vergi türleri: Şer'i (zekât, öşür, haraç, cizye), örfi (tekâlif-i örfiye: avarız, nüzul, sürsat vb.).

HUKUK: - Şer'i hukuk: Kur'an, sünnet, icma, kıyas. - Örfi hukuk: Padişahın iradesiyle oluşan düzenlemeler; töre ve teamüller. - Kadı: Yerel yargı; şer'i ve örfi hukuku uygular. - Kazasker: Yargı ve eğitim işlerinin başı. -

Şeyhülislam: Fetva. - Sınav tuzağı: Osmanlı hukuku yalnızca şer'i hukuk değildir; örfi hukuk da önemli bir bileşendir.

EĞİTİM: - Sıbyan mektebi: İlk eğitim. - Medrese: Yüksek eğitim; müderris. - Enderun: Saray içi eğitim; devlet adamı yetiştirme. - Mektep ve medreselerde dersler: Arapça, Farsça, fıkıh, kelam, mantık, matematik, astronomi.

SARAY: - Topkapı Sarayı: Yönetim ve eğitim merkezi. - Harem: Padişah ailesi. - Enderun: Saray içi eğitim. - Birun: Dış saray hizmetleri.

5. 17. YÜZYIL: DURAKLAMA VE DEĞİŞİM

17. yüzyıl Osmanlı için "duraklama" olarak adlandırılır; ancak bu adlandırma her kurum için aynı anda geçerli değildir. Bazı alanlarda yenilikler sürmüştür.

TEMEL OLAYLAR: - 1606 ZİTVATOROK ANTLAŞMASI: Avusturya ile; Osmanlı protokol üstünlüğünü kaybetti; antlaşma eşitlik esasına göre imzalandı. - 1618 SERAV ANTLAŞMASI: Safevilerle. - 1639 KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI: Safevilerle; bugünkü Türkiye-İran sınırının temeli. - 1645-1669 GİRİT SAVAŞI: Venedik'le; Kandiye'nin fethi (1669). - 1683 II. VİYANA KUŞATMASI: Başarısız; Osmanlı'nın Avrupa'da savunmaya geçişinin simgesi. - 1699 KARLOFÇA ANTLAŞMASI: Kutsal İttifak ile; Macaristan, Erdel, Podolya, Ukrayna kaybedildi; Osmanlı ilk kez büyük toprak kaybetti.

KÖPRÜLÜLER DÖNEMİ (1656-1691): - Köprülü Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa gibi sadrazamlar. - Maliye ve ordu düzenlemeleri; otoriteyi yeniden güçlendirme çabası. - Ancak II. Viyana Kuşatması (1683) sonrası süreç Karlofça'ya kadar gitti.

ISLAHAT GİRİŞİMLERİ: - Kuyucu Murat Paşa: Celali isyanlarını bastırdı. - Tarhuncu Ahmet Paşa: Maliye düzenlemeleri. - IV. Murat: Otoriteyi güçlendirdi; Revan (1635) ve Bağdat (1638) seferleri. - Koçi Bey Risalesi: Dönemin sorunlarına dair ıslahat önerileri.

6. 18. YÜZYIL: DİPLOMASİ VE YENİLEŞME

TEMEL OLAYLAR: - 1718 PASAROFÇA ANTLAŞMASI: Avusturya-Venedik ile; Lale Devri'nin başlangıcı kabul edilir. - LALE DEVRİ (1718-1730): Elçilik, matbaa (İbrahim Müteferrika, 1727), kültürel temaslar; ancak modernleşmenin tek başlangıcı değildir. - 1730 PATRONA HALİL İSYANI: Lale Devri'nin sonu. - 1739 BELGRAD ANTLAŞMALARI: Avusturya ve Rusya ile; Belgrad geri alındı. - 1774 KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI: Rusya ile; Kırım'a bağımsızlık verildi (fiilen Rusya'ya bağlandı); Rusya'ya kapitülasyon benzeri haklar tanındı; Osmanlı'nın Hristiyan tebaası üzerinde Rusya'ya himaye hakkı verildi. - 1783 KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHAKI. - 1792 YAŞ ANTLAŞMASI: Kırım'ın Rusya'ya ait olduğu kabul edildi. - 1798 NAPOLYON'UN MISIR'I İŞGALİ: Osmanlı-İngiltere ilişkilerinin değişmesi.

III. SELİM VE NİZAM-I CEDİD: - Askerî, maliye ve idarî alanlarda düzenlemeler. - Nizam-ı Cedid ordusu kuruldu. - 1807 Kabakçı Mustafa İsyanı ile sona erdi. - 1808 Sened-i İttifak: Padişah ile ayan arasında belge; anayasa değildir.

7. 19. YÜZYIL: MODERNLEŞME VE DÖNÜŞÜM

II. MAHMUD (1808-1839): - 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (Vaka-i Hayriye). - Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kuruldu. - 1821 Mora İsyanı; 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsız oldu. - 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı (ölümünden hemen sonra, oğlu Abdülmecid döneminde). - Merkezî otoritenin güçlendirilmesi; sancak yönetiminin değişmesi; müsadere yasağı.

TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876): - Tanzimat Fermanı (1839): Can-mal güvenliği, vergi adaleti, askerlik düzeni, mülkiyet hakkı, yargılama güvenceleri. - Islahat Fermanı (1856): Gayrimüslim haklarının genişletilmesi. - 1853-1856 KIRIM SAVAŞI: Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Sardunya ile ittifak. - 1856 PARİS ANTLAŞMASI: Osmanlı'nın toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altına alındı; ancak bu garanti kalıcı olmadı. - 1869 MİLLETLERARASI SÜVEYŞ KANALI'nın açılması; Osmanlı için stratejik ve ekonomik sonuçlar. - 1876 KANUN-I ESASİ: İlk anayasa.

II. ABDÜLHAMİD (1876-1909): - 1876 Kanun-ı Esasi ilan edildi. - 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI (93 Harbi): Ağır yenilgi; 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ, Romanya bağımsız; Bulgaristan özerk; Kars, Ardahan,

Batum Rusya'ya; Bosna-Hersek Avusturya'ya. - 1878 Meclis kapatıldı; istibdat dönemi olarak anılan süreç. - 1881 Duyun-ı Umumiye İdaresi: Osmanlı borçlarının yönetimi. - 1889 İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu (İttihat-ı Osmani adıyla; sonradan İttihat ve Terakki). - 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı. - 31 Mart Olayı (1909): II. Abdülhamid tahttan indirildi; Mehmed Reşad padişah oldu.

II. MEŞRUTİYET VE SON DÖNEM (1908-1918): - İttihat ve Terakki etkili. - 1911-1912 Trablusgarp Savaşı (İtalya ile); Uşi Antlaşması (1912) ile Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya bırakıldı. - 1912-1913 Balkan Savaşları: Ağır toprak kayıpları; Edirne ve Kırklareli geri alındı (II. Balkan Savaşı sonrası). - 1914-1918 I. DÜNYA SAVAŞI: Osmanlı'nın çok cepheli savaşı; Kafkas, Kanal, Kut'ül Amare, Çanakkale, Galiçya, Romanya, Sina-Filistin, Hicaz-Yemen, Irak cepheleri. - 1915 ÇANAKKALE SAVAŞI: İtilaf Devletleri'nin geçişinin engellenmesi; savaşın seyri üzerinde etkili. - 1915 TEHCİR KANUNU: Ermeni tehcirine ilişkin düzenleme; tartışmalı ve hassas bir konudur. - 30 EKİM 1918 MONDROS ATEŞKESİ: Savaşın sonu; işgallerin zemini.

8. OSMANLI FİKİR AKIMLARI

OSMANLILIK: - Tüm tebaanın din ve etnik köken farkı gözetilmeksizin eşit vatandaşlık temelinde birleştirilmesi. - Özellikle Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde etkili. - Balkan Savaşları sonrası etkisi azaldı.

İSLAMCILIK: - İslam birliği ve halifelik etrafında bütünleşme. - II. Abdülhamid döneminde öne çıktı. - Sınav notu: İslamcılık yalnızca II. Abdülhamid dönemiyle sınırlı değildir; 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında farklı temsilcileri vardır.

TÜRKÇÜLÜK: - Türk milletinin tarih, dil ve kültür temelinde birliği. - Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi isimlerle ilişkili. - Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde etkili oldu.

BATICILIK: - Batı'nın bilim, teknik ve kurumlarının alınması. - Tanzimat ve sonrasında etkili. - Sınav notu: Bu akımlar birbirinden tamamen kopuk değildir; aynı dönemde etkili olan aydınlar birden fazla akımın etkisinde olabilmektedir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

OLAY / BELGE / TARİH / AYIRT EDİCİ BAĞLAM / SINAV TUZAĞI

Ankara Savaşı / 1402 / Bayezid-Timur; Fetret Devri / Malazgirt ile karıştırılır.

İstanbul'un fethi / 1453 / II. Mehmet; Bizans'ın sonu / Yıldırım'ın kuşatmalarıyla karıştırılır.

Çaldıran / 1514 / Osmanlı-Safevi / Mercidabık ile karıştırılır.

Mercidabık / 1516 / Osmanlı-Memlûk / Çaldıran ile karıştırılır.

Ridaniye / 1517 / Osmanlı-Memlûk; halifeliğin geçişi / Mercidabık ile karıştırılır.

Mohaç / 1526 / Kanuni-Macaristan / Belgrad ile karıştırılır.

I. Viyana / 1529 / Kanuni / II. Viyana (1683) ile karıştırılır.

II. Viyana / 1683 / Merzifonlu Kara Mustafa Paşa / I. Viyana ile karıştırılır.

Karlofça / 1699 / İlk büyük toprak kaybı / Pasarofça ile karıştırılır.

Pasarofça / 1718 / Lale Devri başlangıcı / Karlofça ile karıştırılır.

Küçük Kaynarca / 1774 / Kırım'a bağımsızlık; Rusya'ya himaye hakkı / Yaş Antlaşması ile karıştırılır.

Yaş / 1792 / Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunun kabulü / Küçük Kaynarca ile karıştırılır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması / 1826 / Vaka-i Hayriye; II. Mahmud / III. Selim ile karıştırılır.

Tanzimat Fermanı / 1839 / Gülhane Hatt-ı Hümayunu / Islahat Fermanı ile karıştırılır.

Islahat Fermanı / 1856 / Gayrimüslim hakları / Tanzimat ile karıştırılır.

Kanun-ı Esasi / 1876 / İlk anayasa / Sened-i İttifak (1808) ile karıştırılır (Sened-i İttifak anayasa değildir).

II. Meşrutiyet / 1908 / Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması / I. Meşrutiyet (1876) ile karıştırılır.

İkta / Gelir tahsisi / Tımar ile aynı sanılır.

İltizam / Vergi toplama hakkının satışı / Tımar ile karıştırılır.

Malikâne / Ömür boyu vergi geliri tasarrufu / İltizam ile karıştırılır.

Devşirme / Gayrimüslim çocukların devlet hizmetine alınması / Her gayrimüslim çocuğun devşirildiği sanılır.

Kronoloji: 1299 Osman Bey'in beyliği (geleneksel) 1326 Bursa'nın fethi 1361/1362 Edirne'nin fethi 1389 I. Kosova 1402 Ankara Savaşı 1444 Varna 1453 İstanbul'un fethi 1473 Otlukbeli 1514 Çaldıran 1516 Mercidabık 1517 Ridaniye 1521 Belgrad 1526 Mohaç 1529 I. Viyana Kuşatması 1538 Preveze 1606 Zitvatorok 1639 Kasr-ı Şirin 1683 II. Viyana Kuşatması 1699 Karlofça 1718 Pasarofça 1774 Küçük Kaynarca 1792 Yaş 1826 Vaka-i Hayriye 1839 Tanzimat Fermanı 1856 Islahat Fermanı 1876 Kanun-ı Esasi 1908 II. Meşrutiyet

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Tımarı özel mülkiyet veya iltizamla eş anlamlı saymak. Tımar hizmet karşılığı gelir tahsisidir; iltizam nakit karşılığı vergi toplama hakkıdır.

2. Tanzimat ve Islahat fermanlarının tarihini ve bağlamını karıştırmak. Tanzimat 1839, Islahat 1856'dır.

3. Kanun-ı Esasi 1876'da kabul edilmiştir; Sened-i İttifak (1808) anayasa değildir.

4. Osmanlı'nın büyümesini tek teoriye (gaza), modernleşmesini yalnızca askerî yeniliğe indirgemek.

5. Olayın tarihi kadar önceki koşulunu ve sonraki etkisini de öğrenmemek.

6. Divan-ı Hümayun üyelerinin görevlerini karıştırmak. Özellikle kazasker (adlî-eğitim), defterdar (maliye), nişancı (tuğra, tapu-kadastro), reisülküttap (dış yazışma).

7. "Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması" ile "Nizam-ı Cedid ordusunun kurulması"nı karıştırmak. Nizam-ı Cedid III. Selim dönemindedir; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması II. Mahmud dönemindedir.

8. Küçük Kaynarca (1774) ile Yaş (1792) antlaşmalarını karıştırmak. Kırım'a bağımsızlık Küçük Kaynarca'da; Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunun kabulü Yaş'tadır.

9. "Osmanlı hukuku yalnızca şer'i hukuktur" demek. Örfi hukuk da önemli bir bileşendir.

10. Fikir akımlarını (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık) tek bir döneme veya tek bir kişiye indirgemek.

ÜNİTE 3 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Osmanlı Beyliği bir uç beyliği olarak doğdu; büyümesi gaza, Bizans zayıflığı, iskân, ittifaklar ve ticaret yollarına yakınlıkla açıklanır. "Yalnızca gaza" yanıltıcıdır.
- Orhan Bey döneminde Bursa başkent oldu (1326); Rumeli'ye geçiş Çimpe Kalesi (1353) ile ilişkilendirilir; Yaya ve Müsellem ordusu ile ilk medrese bu dönemde kuruldu.
- I. Murat döneminde Edirne başkent oldu; Yeniçeri Ocağı kurumsallaştı; I. Kosova (1389) kazanıldı.
- Yıldırım Bayezid Niğbolu'da (1396) Haçlıları yendi; Ankara Savaşı'nda (1402) Timur'a yenildi; Fetret Devri başladı; I. Mehmet birliği yeniden kurdu.
- İstanbul 1453'te II. Mehmet (Fatih) tarafından fethedildi; Bizans sona erdi; Osmanlı imparatorluk iddiasını güçlendirdi.
- Yavuz döneminde Çaldıran (1514) Safevilere; Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) Memlûklere karşı kazanıldı; halifelik Osmanlı'ya geçti (yaygın kabul; tartışmalı yönleri vardır).
- Kanuni döneminde Belgrad (1521), Rodos (1522), Mohaç (1526) ve Preveze (1538) öne çıkar; I. Viyana Kuşatması (1529) başarısızdır; II. Viyana Kuşatması (1683) ise Karlofça'ya (1699) giden süreci başlattı.
- Divan-ı Hümayun üyeleri: vezir-i azam, kubbealtı vezirleri, kazasker, defterdar, nişancı, reisülküttap, şeyhülislam. Görevleri sınavda sık karıştırılır.
- Tımar gelir tahsisidir; iltizam vergi toplama hakkının satışıdır; malikâne ömür boyu vergi tasarrufudur. Üçü aynı şey değildir.

- Kapıkulu ordusu devşirme kökenli; tımarlı sipahi Türk kökenlidir. Bu iki yapı 17. yüzyılda bozulmaya başladı.
- Osmanlı hukuku şer'i ve örfi hukukun etkileşimidir; "yalnızca şer'i" demek yanlıştır.
- 17. yüzyıl "duraklama" olarak anılır; ancak bu adlandırma her kurum için aynı anda geçerli değildir.
- Karlofça (1699) ilk büyük toprak kaybıdır; Pasarofça (1718) Lale Devri'nin başlangıcı kabul edilir; Küçük Kaynarca (1774) Kırım'a bağımsızlık verdi; Yaş (1792) Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu kabul etti.
- III. Selim Nizam-ı Cedid girişimlerini başlattı; II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı 1826'da kaldırdı (Vaka-i Hayriye).
- Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanları farklı bağlamlara sahiptir; sınavda karıştırılır.
- Kanun-ı Esasi 1876'da ilan edildi; Sened-i İttifak (1808) anayasa değildir; II. Meşrutiyet 1908'dedir.
- Fikir akımları: Osmanlıcılık (eşit vatandaşlık), İslamcılık (İslam birliği), Türkçülük (millî kimlik), Batıcılık (bilim-teknik-kurum aktarımı). Birbirinden tamamen kopuk değillerdir.
- Mondros (30 Ekim 1918) işgallere zemin hazırladı; Millî Mücadele süreci bu bağlamda başladı.

SONRAKİ ÜNİTE: Millî Mücadele ve Cumhuriyet (Ünite 4)

TARİH — ÜNİTE 4

Bölüm: TARİH — Ünite 4 Konu: Millî Mücadele, Cumhuriyet Dönemi ve Atatürk İlkeleri

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

MONDROS ATEŞKESİ (30 EKİM 1918) Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesini sağlayan ateşkes. 7. madde, İtilaf Devletlerine "güvenliklerini tehdit eden durumlarda stratejik yerleri işgal etme" hakkı tanıdı. Bu madde işgallerin hukukî dayanağı olarak kullanıldı. Sınav tuzağı: Mondros bir ateşkes, Sevr bir antlaşmadır; ikisi karıştırılır.

İŞGALLER Mondros sonrası İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın Anadolu'nun farklı bölgelerini işgali. İstanbul (13 Kasım 1918), İzmir (15 Mayıs 1919) en kritik işgallerdir. İzmir'in işgali Millî Mücadele'nin fiilî başlangıcı kabul edilir.

KUVAYİMİLLİYE İşgallere karşı yerel direniş güçleri. Düzenli ordu değildir; bölgesel örgütlenmelerdir. Sınav tuzağı: Kuvayımiliye düzenli ordu sanılır; oysa düzenli ordunun kurulmasıyla (1921) işlevi değişti.

MİLLÎ CEMİYETLER Bölgesel direniş için kurulan cemiyetler: İzmir Müdafaa-i Hukuk, Trabzon Muhafaza-i Hukuk, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk (Doğu Anadolu), Kilikyalılar (Adana çevresi), Millî Kongre (İstanbul). Sınav tuzağı: Millî cemiyetler ile zararlı cemiyetler karıştırılır.

ZARARLI CEMİYETLER Azınlıkların kurduğu cemiyetler (Mavri Mira, Etniki Eterya, Pontus Rum, Taşnak, Hınçak) ve millî varlığa zararlı cemiyetler (İngiliz Muhipleri, Sulh ve Selamet-i Osmaniye, Kürt Teali). Sınav notu: Bu cemiyetler Millî Mücadele'ye karşıdır.

AMASYA GENELGESİ (22 HAZİRAN 1919) Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı sonrası yayımladığı genelge. "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi, millî iradeye ve İstanbul hükümetinin acizliğine vurgu yapar. Sınav notu: Amasya, bir örgütlenme çağrısıdır; kongre değildir.

ERZURUM KONGRESİ (23 TEMMUZ – 7 AĞUSTOS 1919) Bölgesel katılımı toplandı; ancak vatanın bütünlüğü ve millî irade hakkında ulusal kararlar aldı. "Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür" ilkesi burada vurgulandı. Manda ve himaye reddedildi.

SİVAS KONGRESİ (4-11 EYLÜL 1919) Erzurum kararlarını ulusal düzeye taşıdı; direniş cemiyetlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirdi. Temsil Heyeti oluşturuldu.

MİSAK-I MİLLÎ (28 OCAK 1920) Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen millî hedefler bütünü. Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarını Osmanlı Meclisi'ne taşıdı. Sınav tuzağı: Misak-ı Millî bir antlaşma değildir; meclis kararıdır.

TBMM (23 NİSAN 1920) Ankara'da açıldı; millî egemenlik temelli meclis. İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması bu süreci hızlandırdı. Sınav tuzağı: TBMM'nin açılması ile Misak-ı Millî'nin kabulü tarihleri karıştırılır.

SEVR ANTLAŞMASI (10 AĞUSTOS 1920) Osmanlı hükümeti tarafından imzalandı; ancak TBMM tarafından tanınmadı. Osmanlı topraklarını paylaştıran, ağır koşullar içeren antlaşma. Sınav tuzağı: Sevr'in Cumhuriyet'in kabul ettiği geçerli barış düzeni olduğu sanılır; bu yanlıştır.

GÜMRÜ ANTLAŞMASI (3 ARALIK 1920) Doğu Cephesi'nde Ermenistan ile imzalandı. TBMM'nin ilk uluslararası antlaşması kabul edilir. Sınav notu: Gümrü, Moskova Antlaşması (1921) ile karıştırılır.

ANKARA ANTLAŞMASI (20 EKİM 1921) Fransa ile imzalandı; Güney Cephesi'ndeki çatışmaları sona erdirdi. Sınav tuzağı: Ankara Antlaşması ile Gümrü karıştırılır; Gümrü Ermenistan'la, Ankara Fransa ile.

MOSKOVA ANTLAŞMASI (16 MART 1921) Sovyet Rusya ile imzalandı; doğu sınırı büyük ölçüde belirlendi. Sınav notu: Moskova ile Gümrü karıştırılır.

KARS ANTLAŞMASI (13 EKİM 1921) Sovyet Rusya ile doğu sınırının kesinleşmesi; Moskova Antlaşması'nın tamamlayıcısı.

SAKARYA SAVAŞI (23 AĞUSTOS - 13 EYLÜL 1921) Düzenli ordunun en kritik savunma savaşı. Sonuç: Mustafa Kemal'e "Gazi" ve "Mareşal" unvanları verildi. Sınav notu: Sakarya savunma savaşıdır; taarruz değildir.

BÜYÜK TAARRUZ (26 AĞUSTOS - 9 EYLÜL 1922) Başkomutanlık Meydan Savaşı (26-30 Ağustos) ve İzmir'in kurtuluşu (9 Eylül 1922). Yunan ordusunun Anadolu'daki askerî varlığı sona erdirildi.

MUDANYA ATEŞKESİ (11 EKİM 1922) İtilaf Devletleri ile imzalandı; barış görüşmelerine geçiş süreci. Sınav tuzağı: Mudanya ateşkes, Lozan barış antlaşmasıdır; ikisi karıştırılır.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI (24 TEMMUZ 1923) Yeni Türk devletinin uluslararası tanınmasının temelini oluşturan barış düzeni. Kapitülasyonlar kaldırıldı; sınırlar, borçlar, nüfus mübadelesi ve azınlıklar gibi konular ele alındı. Musul meselesi kesin çözüme bağlanmadı. Boğazlar rejimi 1936 Montrö ile Türkiye lehine yeniden düzenlendi.

LOZAN'DA ÇÖZÜLEMEYEN / ERTELENEN KONULAR: - Musul: Daha sonra Türkiye ile Birleşik Krallık arasında ele alındı; 1926 Ankara Antlaşması ile Musul Irak'a bırakıldı. - Boğazlar: 1936 Montrö'ye kadar uluslararası komisyon yönetiminde kaldı. - Hatay: Fransa yönetimindeki Suriye'ye bırakıldı; 1939'da Türkiye'ye katıldı. - Patrikhane: İstanbul'da kalması kabul edildi.

SALTANATIN KALDIRILMASI (1 KASIM 1922) TBMM kararıyla saltanat kaldırıldı; 623 yıllık Osmanlı hanedanı siyasî yetkisini yitirdi. Sınav tuzağı: Saltanat ile halifelik karıştırılır. Saltanat 1922, halifelik 1924'te kaldırıldı.

CUMHURİYET'İN İLANI (29 EKİM 1923) Devlet şeklinin cumhuriyet olduğu TBMM tarafından kabul edildi. Mustafa Kemal ilk cumhurbaşkanı seçildi. Sınav notu: Cumhuriyet ilanı ile saltanatın kaldırılması tarihleri (1922 vs 1923) karıştırılır.

HALİFELİĞİN KALDIRILMASI (3 MART 1924) Halifelik kaldırıldı; aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi; Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırıldı. Laiklik ve merkezî eğitim açısından önemli aşama.

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU (1924) Eğitim kurumlarının birleştirilmesi. Medreseler kapatıldı; tüm eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlandı. Eğitimde birlik ve laikleşme.

TÜRK MEDENİ KANUNU (1926) İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlama. Aile, miras, mülkiyet, evlilik ve boşanma alanlarında laik düzenlemeler. Kadın-erkek eşitliği yönünde önemli adım (siyasal haklar ayrı düzenlemelerle geldi).

HARF DEVRİMİ (1928) Latin alfabesine geçiş; okuma-yazma seferberliği. Sınav notu: Harf Devrimi ile Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu (1932) karıştırılır.

KADINLARIN SİYASAL HAKLARI: - 1930: Belediye seçimlerinde seçme-seçilme. - 1933: Muhtarlık seçimlerinde seçme-seçilme. - 1934:

Milletvekili seçme-seçilme. Sınav tuzağı: Bu üç tarih karıştırılır; sıralama önemlidir.

ATATÜRK İLKELERİ: - Cumhuriyetçilik: Millî egemenlik, cumhuriyet yönetimi. - Milliyetçilik: Ulusal bağımsızlık ve ortak aidiyet. - Halkçılık: Ayrıcalıkların reddi, hukuk önünde eşitlik. - Devletçilik: Ekonomik kalkınmada devletin rolü. - Laiklik: Din ve devlet ilişkilerinin düzenlenmesi, vicdan özgürlüğü. - İnkılapçılık: Çağdaşlaşma yönündeki yeniliklerin sürdürülmesi.

Sınav tuzağı: Bir olay birden fazla ilkeyle bağlantılı olabilir. Soru kökündeki belirleyici vurgu aranmalıdır. Örneğin Tevhid-i Tedrisat hem laiklik hem halkçılık hem cumhuriyetçilikle ilişkilendirilebilir; ancak soru kökü hangi vurguyu öne çıkarıyorsa o ilke işaretlenmelidir.

B. KONU ANLATIMI

1. MİLLÎ MÜCADELE'NİN HAZIRLIK DÖNEMİ (1918-1920)

MONDROS SONRASI DURUM: - Osmanlı ordusu terhis edildi; silahlar toplandı. - İşgaller başladı: İstanbul (13 Kasım 1918), İzmir (15 Mayıs 1919), Adana, Antalya, Urfa, Maraş, Antep, Musul, Batum. - İstanbul hükümeti işgallere karşı etkisiz kaldı. - Direniş için yerel cemiyetler kuruldu.

MİLLÎ CEMİYETLER: - İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. - Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti. - Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (Doğu Anadolu). - Kilikyalılar Cemiyeti (Adana çevresi). - Millî Kongre (İstanbul). - Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti.

ZARARLI CEMİYETLER: - Azınlık cemiyetleri: Mavri Mira, Etniki Eterya, Pontus Rum, Taşnak, Hınçak. - Millî varlığa zararlı cemiyetler: İngiliz Muhipleri, Sulh ve Selamet-i Osmaniye, Kürt Teali, Teali-i İslam.

MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI (19 MAYIS 1919): - 9. Ordu Müfettişi olarak atandı. - Görev: Bölgedeki karışıklıkları incelemek, silahları toplamak, asayişi sağlamak (resmî gerekçe). - Fiilî amaç: Millî direnişi örgütlemek. - Sınav notu: 19 Mayıs, Millî Mücadele'nin örgütlenme sürecinde dönüm noktasıdır; "savaşın başlangıcı" değildir. İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919) fiilî başlangıç kabul edilir.

AMASYA GENELGESİ (22 HAZİRAN 1919): - "Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir." - "İstanbul hükümeti üzerine aldığı sorumluluğu

yerine getirmemektedir." - "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." - "Milletin temsilcilerini bir kongreye çağırmak" kararı. Sınav tuzağı: Amasya bir genelgedir; kongre değildir. Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplanmasına zemin hazırladı.

ERZURUM KONGRESİ (23 TEMMUZ – 7 AĞUSTOS 1919): - Bölgesel toplandı; doğu illerinin temsilcileri katıldı. - "Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez." - "Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet birlikte direnecektir." - "Kuvayımillîye'yi âmil, irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır." - Manda ve himaye reddedildi. - Temsil Heyeti oluşturuldu. Sınav notu: Erzurum bölgesel toplanmış ama ulusal kararlar almıştır.

SİVAS KONGRESİ (4-11 EYLÜL 1919): - Ulusal katılımlı kongre. - Erzurum kararları büyük ölçüde kabul edildi. - Tüm millî cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirildi. - Temsil Heyeti güçlendirildi; Mustafa Kemal başkan seçildi. - Manda ve himaye bir kez daha reddedildi. Sınav tuzağı: Erzurum bölgesel, Sivas ulusal kongredir.

AMASYA GÖRÜŞMELERİ (20-22 EKİM 1919): - Temsil Heyeti ile İstanbul hükümeti arasında. - Meclis-i Mebusan'ın toplanması kararlaştırıldı. - Anadolu hareketi fiilen tanındı. Sınav notu: Amasya Görüşmeleri, Anadolu hareketinin İstanbul tarafından fiilen tanınması açısından önemlidir.

MECLİS-İ MEBUSAN VE MİSAK-I MİLLÎ: - Meclis 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. - 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî kabul edildi. - 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildi; Meclis dağıtıldı; bazı milletvekilleri Malta'ya sürüldü.

TBMM'NİN AÇILMASI (23 NİSAN 1920): - Ankara'da toplandı; ilk başkan Mustafa Kemal. - "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi temel alındı. - İstanbul hükümeti ve padişahı tanımadı; ancak Kurtuluş Savaşı'nın İstanbul ile ilişkileri karmaşıktı. - İlk icraat: Misak-ı Millî'yi benimsemek ve Sevr'i reddetmek.

TBMM'NİN AYAKLANMALARA KARŞI TUTUMU: - Anadolu'da çıkan isyanlar: Bolu, Düzce, Hendek, Yozgat, Konya, Afyon, Çerkez Ethem (sonradan), Koçgiri, Pontus. - Hıyanet-i Vataniye Kanunu (29 Nisan 1920). - İstiklal Mahkemeleri kuruldu. - Ankara Müftüsü'nün fetvası ile İstanbul fetvasına karşı çıkıldı.

2. CEPHELER VE SAVAŞLAR

DOĞU CEPHESİ (ERMENİSTAN): - 1920'de Ermenistan ile çatışmalar. - Doğu sınırının güvenliği. - GÜMRÜ ANTLAŞMASI (3 Aralık 1920): TBMM'nin ilk uluslararası antlaşması. - MOSKOVA ANTLAŞMASI (16 Mart 1921): Sovyet Rusya ile; doğu sınırı büyük ölçüde belirlendi. - KARS ANTLAŞMASI (13 Ekim 1921): Doğu sınırının kesinleşmesi.

GÜNEY CEPHESİ (FRANSA VE YEREL DİRENİŞ): - Urfa (Kuvayımiliye direnişi, 1920). - Maraş (direnış, 1920). - Antep (direnış, 1920-1921). - Adana çevresinde Kilikyalılar ve yerel direniş. - ANKARA ANTLAŞMASI (20 Ekim 1921): Fransa ile; Güney Cephesi kapandı. Sınav notu: Bu üç şehir (Urfa, Maraş, Antep) "Gaziantep", "Kahramanmaraş", "Şanlıurfa" unvanlarını TBMM kararlarıyla almıştır; tarihleri ve nedenleri sınavda sorulur.

BATI CEPHESİ: - Düzenli ordu kurulması (1920-1921). - I. İNÖNÜ (10 Ocak 1921): Albay İsmet Bey komutasında; Yunan ilerleyişi durduruldu. - II. İNÖNÜ (31 Mart – 1 Nisan 1921): Yunan ilerleyişi bir kez daha durduruldu; uluslararası etkisi büyük. - KÜTAHYA-ESKİŞEHİR (Temmuz 1921): Türk ordusu geri çekildi; Mustafa Kemal Başkomutanlık yetkisini aldı. - SAKARYA SAVAŞI (23 Ağustos – 13 Eylül 1921): Kritik savunma zaferi. Mustafa Kemal'e Gazilik ve Mareşallik unvanları verildi. - BÜYÜK TAARRUZ (26 Ağustos 1922): Başkomutanlık Meydan Savaşı (26-30 Ağustos); İzmir'in kurtuluşu (9 Eylül 1922). - Mudanya Ateşkesi (11 Ekim 1922). - Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922).

Sınav tuzağı: I. ve II. İnönü, Kütahya- Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruz karıştırılır. Sıralama önemlidir: I. İnönü → II. İnönü → Kütahya-Eskişehir → Sakarya → Büyük Taarruz.

3. LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE ANTLAŞMASI

LOZAN KONFERANSI (20 KASIM 1922 – 24 TEMMUZ 1923): - Türkiye'yi İsmet Paşa temsil etti. - Katılımcılar: Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya, Yugoslavya; Sovyet Rusya ve Bulgaristan Boğazlar görüşmelerine katıldı; ABD gözlemci olarak bulundu. - Türk tarafının temel tezleri: Kapitülasyonlar kaldırılmalı, Misak-ı Millî sınırları tanınmalı, azınlıklar Türk vatandaşı sayılmalı, borçlar Osmanlı'dan ayrılan devletler arasında paylaşılmalı.

LOZAN'DA ALINAN KARARLAR: - Sınırlar: Doğu'da Moskova ve Kars antlaşmalarına göre; Batı'da Mudanya esaslarına göre; Irak sınırı (Musul)

sonraya bırakıldı; Suriye sınırı (Hatay) Fransa yönetimindeki Suriye'ye bırakıldı. - Kapitülasyonlar kaldırıldı. - Azınlıklar: Türk vatandaşı sayıldı; azınlık hakları düzenlendi. - Nüfus mübadelesi: İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları hariç, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimi. - Borçlar: Osmanlı borçları, Osmanlı'dan ayrılan devletler arasında paylaştırıldı; Türkiye'nin payı taksitle ödenecekti. - Boğazlar: Uluslararası komisyon yönetiminde; askerden arındırılmış bölge; Türkiye'nin egemenlik hakları sınırlı. - Patrikhane: İstanbul'da kalacak; ancak ekümeniklik iddiası tanınmayacak. - Ticaret, sağlık, adli konularda düzenlemeler.

LOZAN'IN ÖNEMİ: - Yeni Türk devletinin uluslararası tanınması. - Kapitülasyonların kaldırılması tam bağımsızlık yolunda önemli adım. - Sevr'in geçersizliği fiilen kabul edildi.

LOZAN'DA ÇÖZÜLEMİYEN KONULAR: - **MUSUL:** 1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a bırakıldı (petrol gelirlerinden Türkiye'ye pay verilmesi kararlaştırıldı). - **HATAY:** Fransa yönetimindeki Suriye'ye bırakıldı; 1939'da Türkiye'ye katıldı. - **BOĞAZLAR:** 1936 Montrö Sözleşmesi ile Türkiye lehine yeniden düzenlendi.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ İNKILAPLARI

SİYASAL ALAN: - Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922). - Cumhuriyet'in ilanı (29 Ekim 1923). - Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924). - Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması (3 Mart 1924). - Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin kaldırılması (3 Mart 1924). - 1921 ve 1924 Anayasaları. - Çok partili hayata geçiş denemeleri: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924), Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930); Menemen Olayı (1930) sonrası Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.

HUKUK ALANINDA: - Türk Medeni Kanunu (1926). - Türk Ceza Kanunu (1926). - Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu. - Hukukta laikleşme ve modernleşme.

EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA: - Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924). - Harf Devrimi (1928). - Millet Mektepleri (1928). - Türk Dil Kurumu (1932). - Türk Tarih Kurumu (1931). - Üniversite Reformu (1933): Darülfünun kapatıldı, İstanbul Üniversitesi kuruldu. - Halkevleri (1932). - Köy Enstitüleri (1940) - Cumhuriyet döneminde sonraki yıllarda kuruldu.

TOPLUMSAL ALANDA: - Şapka Kanunu (1925). - Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması (1925). - Takvim, saat ve ölçülerde değişiklik (1925, 1931,

1935). - Soyadı Kanunu (1934). - Kadınlara siyasi haklar (1930, 1933, 1934).

EKONOMİK ALANDA: - İzmir İktisat Kongresi (1923): Ekonomik bağımsızlık vurgusu. - Aşar vergisinin kaldırılması (1925). - Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927). - Tarımda destekleme; Ziraat Bankası. - Devletçilik ilkesi: 1930'larda sanayi planlaması, Sümerbank (1933), Etibank (1935), birinci ve ikinci beş yıllık sanayi planları. - Kabotaj Kanunu (1926): Deniz ticareti hakkı. - Milli Korunma Kanunu (1940) - sonraki dönem.

SAĞLIK ALANINDA: - Sağlık Bakanlığı'nın kurulması (1920'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti). - Verem, sıtma, frengi ile mücadele. - Numune hastaneleri.

5. ATATÜRK İLKELERİ

CUMHURİYETÇİLİK: - Millî egemenlik. - Cumhuriyet yönetimi. - Seçim, temsil, katılım. - İlgili olaylar: Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, 1921 ve 1924 Anayasaları, TBMM'nin açılması, kadınlara siyasi haklar.

MİLLİYETÇİLİK: - Ulusal bağımsızlık. - Ortak aidiyet ve birlik. - Millî kültür ve dil. - İlgili olaylar: Misak-ı Millî, Lozan, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Harf Devrimi.

HALKÇILIK: - Ayrıcalıkların reddi. - Hukuk önünde eşitlik. - Sosyal adalet. - İlgili olaylar: Aşar vergisinin kaldırılması, soyadı kanunu, eğitimde birlik, kadın hakları.

DEVLETÇİLİK: - Ekonomik kalkınmada devletin rolü. - Özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda devlet yatırımı. - İlgili olaylar: Sümerbank, Etibank, beş yıllık sanayi planları, Teşvik-i Sanayi Kanunu.

LAİKLİK: - Din ve devlet ilişkilerinin düzenlenmesi. - Vicdan özgürlüğü. - İlgili olaylar: Halifeliğin kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat, Medeni Kanun, 1937'de laikliğin anayasaya girmesi.

İNKILAPÇILIK: - Çağdaşlaşma yönündeki yeniliklerin sürdürülmesi. - Sürekli yenileşme ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefi. - İlgili olaylar: Tüm inkılaplar; ancak özellikle Harf Devrimi, Medeni Kanun, eğitim reformları.

SINAV TUZAĞI: Bir olay birden fazla ilkeyle ilişkilendirilebilir; soru kökündeki vurgu belirleyicidir. Örneğin: - Tevhid-i Tedrisat: Laiklik +

halkçılık + cumhuriyetçilik. - Medeni Kanun: Laiklik + halkçılık + inkılapçılık. - Kadınlara seçme-seçilme: Cumhuriyetçilik + halkçılık. - Aşar vergisinin kaldırılması: Halkçılık + devletçilik (dolaylı).

6. ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA (1923-1938)

TEMEL İLKELER: - Misak-ı Millî'ye bağlılık. - Uluslararası barış ve iş birliği. - Bağımsızlık ve egemenlik. - Batılılaşma ve çağdaşlaşma. - Yurtta sulh, cihanda sulh.

ÖNEMLİ OLAYLAR: - 1925 LOKARNO ANTLAŞMASI'na Türkiye'nin katılmaması; Musul konusunda Milletler Cemiyeti ile ilişkiler. - 1926 ANKARA ANTLAŞMASI: Musul Irak'a bırakıldı; Türkiye'ye petrol gelirinden 25 yıl pay verilmesi kararlaştırıldı. - 1928 AFGANİSTAN ve İRAN ile dostluk antlaşmaları. - 1930 TÜRKİYE-YUNANİSTAN DOSTLUK ANTLAŞMASI: Nüfus mübadelesi sorunlarının çözümü. - 1932 TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİ'NE ÜYELİĞİ. - 1934 BALKAN ANTANTI: Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya. - 1936 MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ: Boğazlar rejimi Türkiye lehine düzenlendi; askerî geçiş izni Türkiye'nin kontrolüne verildi. - 1937 SADABAT PAKTI: Türkiye, İran, Irak, Afganistan. - 1939 HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASI (Atatürk'ün ölümünden sonra; ancak süreç onun döneminde başlamıştı).

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

OLAY / TARİH / AYIRT EDİCİ BAĞLAM / SINAV TUZAĞI

Mondros / 30 Ekim 1918 / Ateşkes / Sevr ile karıştırılır.

Sevr / 10 Ağustos 1920 / Antlaşma (TBMM tanımadı) / Mondros ile karıştırılır.

Amasya Genelgesi / 22 Haziran 1919 / Örgütlenme çağrısı / Kongre sanılır.

Erzurum Kongresi / 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 / Bölgesel toplanmış, ulusal kararlar / Sivas ile karıştırılır.

Sivas Kongresi / 4-11 Eylül 1919 / Ulusal kongre; cemiyetlerin birleştirilmesi / Erzurum ile karıştırılır.

Misak-ı Millî / 28 Ocak 1920 / Meclis kararı / Antlaşma sanılır.

TBMM'nin açılması / 23 Nisan 1920 / Millî egemenlik / Misak-ı Millî tarihiyle karıştırılır.

Gümrü / 3 Aralık 1920 / Ermenistan; TBMM'nin ilk uluslararası antlaşması / Moskova ile karıştırılır.

Moskova / 16 Mart 1921 / Sovyet Rusya / Gümrü ile karıştırılır.

Ankara Antlaşması / 20 Ekim 1921 / Fransa; Güney Cephesi / Gümrü ile karıştırılır.

Kars / 13 Ekim 1921 / Sovyet Rusya; doğu sınırının kesinleşmesi / Moskova ile karıştırılır.

I. İnönü / 10 Ocak 1921 / Yunan ilerleyişinin durdurulması / II. İnönü ile karıştırılır.

II. İnönü / 31 Mart – 1 Nisan 1921 / Yunan ilerleyişinin bir kez daha durdurulması / I. İnönü ile karıştırılır.

Sakarya / 23 Ağustos – 13 Eylül 1921 / Savunma zaferi; Mareşallik / Büyük Taarruz ile karıştırılır.

Büyük Taarruz / 26 Ağustos – 9 Eylül 1922 / Taarruz; İzmir'in kurtuluşu / Sakarya ile karıştırılır.

Mudanya / 11 Ekim 1922 / Ateşkes / Lozan ile karıştırılır.

Lozan / 24 Temmuz 1923 / Barış antlaşması / Mudanya ile karıştırılır.

Saltanatın kaldırılması / 1 Kasım 1922 / Siyasî / Halifelik ile karıştırılır.

Cumhuriyet'in ilanı / 29 Ekim 1923 / Devlet şekli / Saltanatın kaldırılması ile karıştırılır.

Halifeliğin kaldırılması / 3 Mart 1924 / Dinî-siyasî / Saltanat ile karıştırılır.

Tevhid-i Tedrisat / 3 Mart 1924 / Eğitim birliği / Medeni Kanun ile karıştırılır.

Medeni Kanun / 1926 / Laik hukuk / Tevhid-i Tedrisat ile karıştırılır.

Harf Devrimi / 1928 / Latin alfabesi / Türk Dil Kurumu (1932) ile karıştırılır.

Kadınlara belediye seçimi / 1930 / Yerel siyaset / Muhtarlık (1933) ve milletvekilliği (1934) ile karıştırılır.

Musul / Lozan'da çözülmedi / 1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a bırakıldı / Lozan'da çözüldü sanılır.

Kronoloji: 30 Ekim 1918 Mondros 13 Kasım 1918 İstanbul'un işgali 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgali 19 Mayıs 1919 Samsun'a çıkış 22 Haziran 1919

Amasya Genelgesi 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 Erzurum Kongresi 4-11 Eylül 1919 Sivas Kongresi 20-22 Ekim 1919 Amasya Görüşmeleri 28 Ocak 1920 Misak-ı Millî 16 Mart 1920 İstanbul'un işgali 23 Nisan 1920 TBMM'nin açılması 10 Ağustos 1920 Sevr 3 Aralık 1920 Gümrü 10 Ocak 1921 I. İnönü 16 Mart 1921 Moskova 31 Mart – 1 Nisan 1921 II. İnönü 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması 13 Ekim 1921 Kars 23 Ağustos – 13 Eylül 1921 Sakarya 26 Ağustos – 9 Eylül 1922 Büyük Taarruz 11 Ekim 1922 Mudanya 1 Kasım 1922 Saltanatın kaldırılması 24 Temmuz 1923 Lozan 29 Ekim 1923 Cumhuriyet'in ilanı 3 Mart 1924 Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat 1926 Türk Medeni Kanunu; Ankara Antlaşması (Musul) 1928 Harf Devrimi 1930 Kadınlara belediye seçimi; Serbest Cumhuriyet Fırkası 1932 Türk Dil Kurumu; Milletler Cemiyeti üyeliği 1934 Balkan Antantı; kadınlara milletvekili seçme-seçilme 1936 Montrö 1937 Sadabat Paktı 1938 Atatürk'ün ölümü

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Genelge, kongre, ateşkes ve antlaşmayı aynı belge türü saymak. Amasya Genelgesi genelgedir; Erzurum ve Sivas kongredir; Mudanya ateşkestir; Lozan antlaşmadır.

2. Sevr'i Cumhuriyet'in kabul ettiği geçerli barış düzeni gibi yorumlamak. Sevr, TBMM tarafından tanınmamıştır.

3. İnkılapları yalnızca tarihle ezberlemek; hangi kurumu ve toplumsal alanı değiştirdiğini öğrenmemek.

4. Amasya millî irade, TBMM egemenliğin kurumsallaşması, Lozan uluslararası tanınma, Tevhid-i Tedrisat eğitim birliği, Medeni Kanun hukuk alanındaki laikleşme ile eşleştirilmelidir. Bu eşleştirmeler karıştırıldığında yanlış sonuç çıkar.

5. Saltanat, Cumhuriyet ve halifelik tarihlerini karıştırmak: Saltanat 1922, Cumhuriyet 1923, halifelik 1924.

6. I. İnönü, II. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya ve Büyük Taarruz'un sırasını ve niteliğini (savunma/taarruz) karıştırmak.

7. Gümrü, Moskova, Kars ve Ankara antlaşmalarını karıştırmak. Gümrü Ermenistan'la; Moskova ve Kars Sovyet Rusya ile; Ankara Fransa ile.

8. Musul'un Lozan'da çözüldüğünü sanmak. Musul Lozan'da çözülmedi; 1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a bırakıldı.

9. Kadınlara siyasal hakların tarihlerini karıştırmak: 1930 belediye, 1933 muhtarlık, 1934 milletvekilliği.

10. Atatürk ilkelerini birbirinden tamamen kopuk düşünmek. İlkeler birbiriyle ilişkilidir; bir olay birden fazla ilkeyle bağlantılı olabilir. Soru kökündeki vurgu belirleyicidir.

ÜNİTE 4 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Mondros (30 Ekim 1918) bir ateşkestir; Sevr (10 Ağustos 1920) bir antlaşmadır ve TBMM tarafından tanınmamıştır.

- Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919) örgütlenme çağrısıdır; kongre değildir. "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi millî iradeye vurgudur.

- Erzurum Kongresi bölgesel toplanmış ama ulusal kararlar almıştır; Sivas Kongresi ulusal kongredir ve cemiyetleri birleştirdi.

- Misak-ı Millî (28 Ocak 1920) bir meclis kararıdır; antlaşma değildir.

- TBMM 23 Nisan 1920'de açıldı; millî egemenlik temellidir.

- Gümrü (3 Aralık 1920) TBMM'nin ilk uluslararası antlaşmasıdır; Ermenistan ile.

- Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1921) Sovyet Rusya ile doğu sınırını belirlemiştir; Ankara (20 Ekim 1921) Fransa ile Güney Cephesi'ni kapatmıştır.

- Sakarya (23 Ağustos – 13 Eylül 1921) savunma zaferidir; Mustafa Kemal'e Mareşallik ve Gazilik unvanları verildi.
- Büyük Taarruz (26 Ağustos – 9 Eylül 1922) taarruzdur; İzmir'in kurtuluşuyla sonuçlandı.
- Mudanya (11 Ekim 1922) ateşkestir; Lozan (24 Temmuz 1923) barış antlaşmasıdır.
- Saltanat 1 Kasım 1922'de, Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te, halifelik 3 Mart 1924'te kaldırıldı.
- Lozan'da kapitülasyonlar kaldırıldı; Musul çözülmedi (1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a bırakıldı); Boğazlar 1936 Montrö ile Türkiye lehine yeniden düzenlendi.
- Tevhid-i Tedrisat (1924) eğitim birliği; Medeni Kanun (1926) laik hukuk; Harf Devrimi (1928) Latin alfabesi; Türk Dil Kurumu (1932) dil çalışmaları.
- Kadınlara siyasal haklar: 1930 belediye, 1933 muhtarlık, 1934 milletvekilliği.
- Atatürk ilkeleri: Cumhuriyetçilik (millî egemenlik), Milliyetçilik (ulusal bağımsızlık), Halkçılık (eşitlik), Devletçilik (ekonomik kalkınmada devlet), Laiklik (din-devlet ayrılığı), İnkılapçılık (çağdaşlaşma). Bir olay birden fazla ilkeyle ilişkilendirilebilir.
- Montrö (1936) Boğazlar rejimini Türkiye lehine düzenledi; Sadabat Paktı (1937) Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasındadır; Balkan Antantı (1934) Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasındadır.
- Hatay 1939'da Türkiye'ye katıldı; süreç Atatürk döneminde başladı.

SONRAKİ ÜNİTE: Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (Ünite 5)

TARİH — ÜNİTE 5

Bölüm: TARİH — Ünite 5 Konu: Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

II. DÜNYA SAVAŞI (1939-1945) Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle (1 Eylül 1939) başlayan küresel savaş. Mihver (Almanya, İtalya, Japonya) ile Müttefikler (İngiltere, Fransa, SSCB, ABD, Çin) arasında gerçekleşti. Sınavda nedenleri, sonuçları ve Türkiye'nin tutumu sık sorulur.

MIHVER / MÜTTEFİK Mihver: Almanya, İtalya, Japonya. Müttefik: İngiltere, Fransa, SSCB (1941'den sonra), ABD (1941'den sonra), Çin.

SOĞUK SAVAŞ II. Dünya Savaşı sonrası ABD liderliğindeki Batı bloğu ile SSCB liderliğindeki Doğu bloğu arasında 1947-1991 arası süren ideolojik, siyasî, askerî ve ekonomik rekabet. Doğrudan sıcak savaşa dönüşmediği için "soğuk" denir.

TRUMAN DOKTRİNİ (1947) ABD'nin komünizmi çevreleme (containment) politikası. Türkiye ve Yunanistan'a askerî ve ekonomik yardım öngördü.

MARSHALL PLANI (1948) ABD'nin Avrupa'yı ekonomik olarak yeniden inşa etme programı. Türkiye de yararlandı.

NATO (1949) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü. Türkiye 1952'de üye oldu.

VARŞOVA PAKTI (1955) SSCB liderliğindeki Doğu bloğu askerî örgütü. 1991'de dağıldı.

DEMİR PERDE Churchill'in ifadesiyle Doğu ve Batı Avrupa'yı ayıran siyasî-ideolojik sınır.

BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ (1961) Soğuk Savaş'ta iki bloktan da uzak durmayı seçen devletlerin hareketi. Yugoslavya (Tito), Mısır (Nasır), Hindistan (Nehru), Endonezya (Sukarno), Gana (Nkrumah) öncüleri arasında.

BM (BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, 1945) II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası örgüt. Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri: ABD, İngiltere, Fransa, Rusya (SSCB'nin ardılı), Çin. Veto hakkı vardır. Türkiye kurucu üyeler arasındadır.

IMF (1944/1945) VE DÜNYA BANKASI Bretton Woods Konferansı'nda kurulan ekonomik kurumlar. Türkiye IMF'ye 1947'de üye oldu.

GATT (1947) / DTÖ (1995) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması; 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştü.

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET, 1957) / AB (1993) Roma Antlaşması ile kurulan AET, Maastricht Antlaşması (1992) ile Avrupa Birliği'ne dönüştü. Türkiye 1963 Ankara Antlaşması ile AET'ye ortak üye oldu; 1987'de tam üyelik başvurusu yaptı; 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü aldı; 2005'te müzakereler başladı.

KIBRIS MESELESİ 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde 1963 sonrası toplumsal çatışmalar; 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı; 1983'te KKTC'nin ilanı. Sınavda Türkiye'nin garantörlük statüsü ve 1974 harekâtı sık sorulur.

1960 DARBESİ 27 Mayıs 1960. DP iktidarına son verdi; MBK yönetimi devrildi; 1961 Anayasası ilan edildi. Sınavda "ilk askerî darbe" olarak anılır.

1971 MUHTIRA 12 Mart 1971. Silahlı Kuvvetler'in muhtırası; hükümet istifa etti; ara rejim dönemi.

1980 DARBESİ 12 Eylül 1980. Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu; 1982 Anayasası yapıldı; siyasal partiler kapatıldı.

1990'LAR VE SONRASI SSCB'nin dağılması (1991), Körfez Savaşı (1990-1991), küreselleşme, AB süreci, terörle mücadele.

KÜRESELLEŞME Ekonomik, siyasî, kültürel ve teknolojik etkileşimin artması. Avantajları (bilgiye erişim, ticaret) ve dezavantajları (eşitsizlik, kültürel tek tipleşme, çevre sorunları) birlikte değerlendirilir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA Bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehdit etmeden karşılama. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (2015) 17 hedef içerir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ Sera gazı salımının yol açtığı küresel ısınma. Kyoto Protokolü (1997), Paris Anlaşması (2015) uluslararası düzenlemelerdir.

B. KONU ANLATIMI

1. II. DÜNYA SAVAŞI (1939-1945)

NEDENLERİ: - I. Dünya Savaşı sonrası ağır barış koşulları (Versay Antlaşması). - Almanya'da Nazi rejiminin yükselişi ve yayılmacı politikalar. - İtalya'da faşizmin yükselişi (Mussolini). - Japonya'nın Asya-Pasifik'te yayılmacı politikası. - Milletler Cemiyeti'nin etkisizliği. - Ekonomik bunalım (1929) ve işsizlik. - Yatıştırma (appeasement) politikasının başarısızlığı.

BAŞLANGIÇ: - 1 Eylül 1939: Almanya'nın Polonya'yı işgali. - 3 Eylül 1939: İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanı.

ÖNEMLİ OLAYLAR: - 1940: Almanya'nın Fransa'yı işgali; Dunkirk tahliyesi; Fransa'da Vichy rejimi. - 1940: Londra Muharebesi (İngiltere hava savunması). - 22 Haziran 1941: Almanya'nın SSCB'ye saldırısı (Barbarossa Harekâtı). - 7 Aralık 1941: Japonya'nın Pearl Harbor saldırısı; ABD savaşa girdi. - 1942-1943: Stalingrad Savaşı (Almanya'nın ilk büyük yenilgisi). - 1943: İtalya'da Mussolini'nin devrilmesi. - 6 Haziran 1944: Normandiya Çıkarması (D-Day). - 1945: Almanya'nın teslimiyeti (Mayıs). - 1945: Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası (Ağustos); Japonya teslim oldu.

TÜRKİYE'NİN TUTUMU: - Savaş dışı kalma politikası. - 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşması (ancak savaşa girmedi). - 1941 Türk-Alman saldırmazlık paktı. - 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı (sembolik; BM kurucu üyeliği için). - 1945 sonrası Batı bloğuna yönelme.

SONUÇLARI: - 50 milyondan fazla insan hayatını kaybetti. - Avrupa'nın siyasî haritası değişti. - Almanya bölündü (Doğu-Batı). - BM kuruldu (1945). - ABD ve SSCB iki süper güç olarak ortaya çıktı. - Soğuk Savaş dönemi başladı. - Nükleer silahlanma yarışı başladı. - Sömürgecilik çözülme sürecine girdi. - İnsan hakları evrensel bildirgesi (1948).

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1947-1991)

BLOKLAŞMA: - Batı bloğu: ABD liderliğinde; NATO (1949), Marshall Planı, IMF, Dünya Bankası. - Doğu bloğu: SSCB liderliğinde; Varşova Paktı (1955), COMECON.

ÖNEMLİ OLAYLAR: - 1948-1949: Berlin Ablukası. - 1949: NATO'nun kuruluşu; Çin'de komünist devrim (Mao). - 1950-1953: Kore Savaşı. Türkiye, BM kuvvetleri içinde yer aldı; NATO üyeliği sürecini hızlandırdı. - 1952: Türkiye'nin NATO'ya üyeliği. - 1955: Varşova Paktı. - 1956: Süveyş

Krizi; Macaristan ayaklanması. - 1961: Berlin Duvarı'nın inşası. - 1962: Küba Füze Krizi. - 1968: Çekoslovakya'nın işgali (Prag Baharı). - 1979: SSCB'nin Afganistan'ı işgali. - 1989: Berlin Duvarı'nın yıkılışı. - 1991: SSCB'nin dağılması; Soğuk Savaş'ın sonu.

YUMUŞAMA (DÉTENTE): 1970'lerde ABD-SSCB arasında gerginliğin azalması. SALT I (1972), SALT II (1979), Helsinki Nihai Senedi (1975) bu dönemin ürünleri.

3. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYAT VE 1945 SONRASI

1945-1950 DÖNEMİ: - 1945: Çift parti sistemine geçiş süreci; Millî Kalkınma Partisi, Demokrat Parti (1946) kuruldu. - 1946: İlk çok partili seçim (tek dereceli, açık oy, gizli tasnif). - 1947: Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD yardımları. - 1948: Türkiye'nin IMF'ye üyeliği. - 1949: NATO üyeliği için girişimler.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960): - 14 Mayıs 1950: DP seçim zaferi; ilk demokratik iktidar değişimi. - Adnan Menderes başbakan. - Ekonomik liberalleşme; tarımda makineleşme. - Kore Savaşı'na asker gönderimi (1950-1953); NATO üyeliği (1952). - 6-7 Eylül Olayları (1955). - 27 Mayıs 1960 Darbesi; DP kapatıldı; Menderes, Zorlu ve Polatkan idam edildi (1961).

1960-1980 DÖNEMİ: - 1961 Anayasası: Özgürlükçü, çoğulcu; Anayasa Mahkemesi kuruldu. - 1961: AP-CHP koalisyonu (İsmet İnönü başbakan). - 1964: Kıbrıs'ta çatışmalar; Türkiye'nin garantör rolü. - 1971: 12 Mart Muhtırası. - 1974: Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz); Bülent Ecevit başbakan. - 1974-1980: Siyasî istikrarsızlık, koalisyonlar, sokak çatışmaları. - 12 Eylül 1980: Askerî darbe; Kenan Evren başkanlığında Millî Güvenlik Konseyi.

1980 SONRASI: - 1982 Anayasası: Daha sınırlayıcı; vesayet unsurları. - 1983: Turgut Özal başbakan (ANAP). - 1983: KKTC'nin ilanı (15 Kasım). - 1984 sonrası: PKK terörüyle mücadele. - 1987: ANAP ikinci seçim zaferi; AB tam üyelik başvurusu. - 1989: Turgut Özal cumhurbaşkanı. - 1991: Körfez Savaşı; Türkiye'nin tutumu. - 1993: Turgut Özal'ın ölümü; Süleyman Demirel cumhurbaşkanı; Tansu Çiller ilk kadın başbakan. - 1995: Gümrük Birliği. - 1997: 28 Şubat süreci. - 1999: 17 Ağustos Marmara Depremi; Helsinki Zirvesi'nde AB adaylığı. - 2001: Ekonomik kriz; 2002'de AK Parti iktidarı. - 2002-2005: AB uyum yasaları; 2005'te müzakerelerin başlaması.

- 2008: Küresel finans krizi. - 2010: Anayasa değişikliği referandumu. - 2013: Gezi Parkı olayları. - 2015: 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleri. - 2016: 15 Temmuz darbe girişimi. - 2017: Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçiş referandumu. - 2018: Yeni sistemle ilk seçimler.

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1945 SONRASI)

TEMEL EKSENLER: - Batı ittifakı içinde yer alma (NATO, AB, IMF). - Kıbrıs meselesi ve garantörlük. - Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu ile ilişkiler. - SSCB/Rusya ile ilişkiler (Soğuk Savaş, sonrası). - Türk dünyası ile ilişkiler (1991 sonrası). - Enerji koridorları.

ÖNEMLİ OLAYLAR: - 1952: NATO üyeliği. - 1959: Londra ve Zürih Antlaşmaları (Kıbrıs). - 1960: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu; Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantör. - 1963: AET ortak üyeliği (Ankara Antlaşması). - 1974: Kıbrıs Barış Harekâtı. - 1983: KKTC'nin ilanı. - 1987: AB tam üyelik başvurusu. - 1991: SSCB'nin dağılması; Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin gelişmesi. - 1992: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ). - 1995: AB ile Gümrük Birliği. - 1996: Türkiye-İsrail askerî anlaşması. - 1999: Helsinki Zirvesi'nde AB adaylığı. - 2002: Kıbrıs'ta Annan Planı (referandum; Kıbrıs Türk tarafı kabul, Rum tarafı ret). - 2004: KKTC'nin Annan Planı'na desteği; Rum tarafının AB'ye üyeliği. - 2005: AB ile müzakere süreci. - 2010: Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi. - 2011: Arap Baharı; Türkiye'nin tutumu. - 2015: Rusya'nın Suriye müdahalesi; 2015 uçak krizi. - 2016: 15 Temmuz sonrası Batı ile ilişkiler. - 2019: Doğu Akdeniz'de enerji gerilimi. - 2020: Dağlık Karabağ zaferi; Türkiye-Azerbaycan ilişkileri. - 2022: Ukrayna Savaşı; tahıl koridoru.

5. KÜRESELLEŞME VE GÜNÜMÜZ SORUNLARI

KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI: - Ekonomik: Ticaret, sermaye hareketleri, çok uluslu şirketler. - Siyasî: Uluslararası örgütler, insan hakları rejimleri. - Kültürel: Medya, internet, kültürel etkileşim. - Teknolojik: İletişim devrimi, dijitalleşme.

GÜNÜMÜZ SORUNLARI: - İklim değişikliği ve çevre kirliliği. - Terörizm. - Göç ve mülteci krizi. - Enerji güvenliği. - Gıda güvenliği. - Salgın hastalıklar (COVID-19 vb.). - Siber güvenlik. - Sosyal eşitsizlik. - Bölgesel çatışmalar (Suriye, Ukrayna, Orta Doğu). - Nükleer yayılma. - Kitle imha silahları.

ULUSLARARASI KURULUŞLAR: - BM ve uzmanlık kuruluşları (UNESCO, UNICEF, WHO, FAO, ILO). - NATO. - AB. - AĞİT. - İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT).

- D-8 (Gelişen Sekiz Ülke). - KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği). - G-20. - BRICS.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

OLAY / TARİH / AYIRT EDİCİ BAĞLAM / SINAV TUZAĞI

II. Dünya Savaşı / 1939-1945 / Almanya-Polonya / I. Dünya Savaşı ile karıştırılır.

Pearl Harbor / 7 Aralık 1941 / Japonya-ABD / Normandiya ile karıştırılır.

Normandiya / 6 Haziran 1944 / Müttefiklerin Batı cephesi / Pearl Harbor ile karıştırılır.

Hiroşima ve Nagazaki / 6 ve 9 Ağustos 1945 / Atom bombası / Japonya'nın teslimiyeti ile karıştırılır.

BM / 1945 / Uluslararası örgüt / Milletler Cemiyeti (1920) ile karıştırılır.

NATO / 1949 / Batı bloğu / Varşova Paktı (1955) ile karıştırılır.

Varşova Paktı / 1955 / Doğu bloğu / NATO ile karıştırılır.

Truman Doktrini / 1947 / ABD'nin komünizmi çevreleme politikası / Marshall Planı ile karıştırılır.

Marshall Planı / 1948 / Ekonomik yardım / Truman Doktrini ile karıştırılır.

Kore Savaşı / 1950-1953 / Türkiye'nin BM kuvvetleri içinde yer alması / NATO üyeliği (1952) ile karıştırılır.

Türkiye'nin NATO üyeliği / 1952 / Batı ittifakı / Kore Savaşı (1950-1953) ile karıştırılır.

1960 Darbesi / 27 Mayıs 1960 / DP iktidarının sonu / 1971 Muhtırası ile karıştırılır.

1971 Muhtırası / 12 Mart 1971 / Askerî muhtıra / 1980 Darbesi ile karıştırılır.

1980 Darbesi / 12 Eylül 1980 / Askerî darbe / 1971 Muhtırası ile karıştırılır.

Kıbrıs Barış Harekâtı / 20 Temmuz 1974 / Bülent Ecevit başbakan / 1983 KKTC ilanı ile karıştırılır.

KKTC'nin ilanı / 15 Kasım 1983 / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti / 1974 Harekâtı ile karıştırılır.

AET / 1957 / Roma Antlaşması / AB (1993, Maastricht) ile karıştırılır.

Türkiye'nin AET ortak üyeliği / 1963 / Ankara Antlaşması / AB adaylığı (1999) ile karıştırılır.

Türkiye'nin AB adaylığı / 1999 / Helsinki Zirvesi / AB müzakere süreci (2005) ile karıştırılır.

Berlin Duvarı'nın yıkılışı / 1989 / Soğuk Savaş'ın sonu süreci / SSCB'nin dağılması (1991) ile karıştırılır.

SSCB'nin dağılması / 1991 / Soğuk Savaş'ın sonu / Berlin Duvarı (1989) ile karıştırılır.

Kronoloji: 1 Eylül 1939 II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı 7 Aralık 1941 Pearl Harbor 6 Haziran 1944 Normandiya 1945 II. Dünya Savaşı'nın sonu; BM'nin kuruluşu 1947 Truman Doktrini 1948 Marshall Planı; İsrail'in kuruluşu 1949 NATO'nun kuruluşu 1950-1953 Kore Savaşı 1952 Türkiye'nin NATO üyeliği 1955 Varşova Paktı; 6-7 Eylül Olayları 1957 Roma Antlaşması (AET) 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti; 27 Mayıs Darbesi 1961 Berlin Duvarı; 1961 Anayasası 1962 Küba Füze Krizi 1963 Ankara Antlaşması (AET ortak üyelik) 1964 Kıbrıs çatışmaları 1971 12 Mart Muhtırası 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı 1980 12 Eylül Darbesi 1982 1982 Anayasası 1983 KKTC'nin ilanı 1987 AB tam üyelik başvurusu 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışı 1991 SSCB'nin dağılması; Körfez Savaşı 1993 Maastricht (AB); Tansu Çiller başbakan 1995 Gümrük Birliği 1999 Helsinki Zirvesi (AB adaylığı) 2001 11 Eylül saldırıları; Türkiye ekonomik krizi 2002 AK Parti iktidarı 2004 Kıbrıs Annan Planı referandumu 2005 AB müzakerelerinin başlaması 2011 Arap Baharı 2015 Paris İklim Anlaşması 2016 15 Temmuz darbe girişimi 2017 Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi referandumu

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. II. Dünya Savaşı ile I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini ve sonuçlarını karıştırmak.**
- 2. Mihver ve Müttefik devletleri karıştırmak.**
- 3. NATO (1949) ve Varşova Paktı (1955) tarihlerini karıştırmak.**
- 4. Truman Doktrini (1947) ve Marshall Planı (1948) işlevlerini karıştırmak.**
- 5. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı (1950-1953) ile NATO üyeliğini (1952) karıştırmak.**
- 6. 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi'ni karıştırmak.**
- 7. Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ile KKTC'nin ilanını (1983) karıştırmak.**
8. AET ortak üyeliği (1963), AB tam üyelik başvurusu (1987), AB adaylığı (1999) ve müzakere süreci (2005) tarihlerini karıştırmak.
- 9. Berlin Duvarı'nın yıkılışı (1989) ile SSCB'nin dağılmasını (1991) karıştırmak.**
10. Küreselleşmeyi yalnızca olumlu veya yalnızca olumsuz yönüyle ele almak; avantaj ve dezavantajları birlikte değerlendirmemek.

ÜNİTE 5 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başladı; 1945'te sona erdi.
- Pearl Harbor (7 Aralık 1941) ABD'nin savaşa girmesine yol açtı; Normandiya (6 Haziran 1944) Batı cephesinde dönüm noktasıdır.
- BM 1945'te kuruldu; Türkiye kurucu üyeler arasındadır; Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri veto hakkına sahiptir.
- Soğuk Savaş 1947-1991 arası sürmüştür; ABD liderliğindeki Batı bloğu ile SSCB liderliğindeki Doğu bloğu arasında ideolojik-siyasî-askerî rekabettir.

- Truman Doktrini (1947) komünizmi çevreleme politikasıdır; Marshall Planı (1948) ekonomik yardım programıdır; NATO 1949'da kurulmuştur.
- Türkiye NATO'ya 1952'de üye oldu; Kore Savaşı (1950-1953) bu süreci hızlandırdı.
- Türkiye'de çok partili hayat 1945 sonrası başladı; DP 1950'de iktidara geldi; 27 Mayıs 1960 Darbesi ile DP iktidarı sona erdi.
- 1961 Anayasası özgürlükçü-çoğulcu; 1982 Anayasası daha sınırlayıcıdır.
- Kıbrıs Barış Harekâtı 20 Temmuz 1974'te gerçekleşti; KKTC 15 Kasım 1983'te ilan edildi.
- Türkiye AET'ye 1963 Ankara Antlaşması ile ortak üye oldu; 1987'de tam üyelik başvurusu yaptı; 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü aldı; 2005'te müzakereler başladı.
- Berlin Duvarı 1989'da yıkıldı; SSCB 1991'de dağıldı; Soğuk Savaş sona erdi.
- 15 Temmuz 2016 darbe girişimi; 2017 Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi referandumu.
- Küreselleşme ekonomik, siyasî, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla ele alınmalı; avantaj ve dezavantajları birlikte değerlendirilmelidir.
- Günümüz sorunları: iklim değişikliği, terörizm, göç, enerji güvenliği, gıda güvenliği, salgınlar, siber güvenlik, bölgesel çatışmalar.

TARİH BÖLÜMÜ SONU Sonraki bölüm: COĞRAFYA

COĞRAFYA

Bölüm: COĞRAFYA Kapsam: Fiziki Coğrafya + Beşerî-Ekonomik Coğrafya + Türkiye Coğrafyası + Dünya Coğrafyası + Harita Bilgisi

COĞRAFYA BÖLÜMÜNE GİRİŞ VE SINAV STRATEJİSİ

ÖABT Sosyal Bilgiler'de coğrafya, son ayrıntılı resmî dağılımda %24 ağırlığa sahiptir (50 soruda yaklaşık 12 soru). AGS'de ayrıca Türkiye coğrafyası başlığı altında 6 soru bulunur. 2015-2021 çıkmış soru analizine göre coğrafya sorularının yaklaşık %45'i fiziki coğrafya, %38'i beşerî-ekonomik coğrafya, kalanı Türkiye ve dünya coğrafyasıdır. Bu nedenle fiziki ve beşerî coğrafyaya ağırlık verilmelidir.

Coğrafya soruları genellikle; - Grafik/harita yorumlama, - Neden-sonuç ilişkisi kurma, - Türkiye özelinde bölge karşılaştırması, - Kavram eşleştirmesi kalıplarında gelir. Bu bölüm bu dört kalıba göre yapılandırılmıştır.

ÜNİTE 1 — HARİTA BİLGİSİ VE COĞRAFİ KONUM

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

HARİTA Yeryüzünün tamamının veya bir bölümünün belirli bir ölçek ve projeksiyonla düzleme aktarılması. Sınavda "ölçek büyüklüğü" ve "ayrıntı" ilişkisi sık sorulur.

ÖLÇEK Haritadaki uzunluğun gerçek uzunluğa oranı. Kesir ölçekte (1/100.000) payda küçüldükçe ölçek BÜYÜK; harita daha ayrıntılı ve daha dar alanı gösterir. SINAV TUZAĞI: "Küçük ölçek = küçük harita" sanılır; oysa küçük ölçek (1/1.000.000) GENİŞ alan gösterir. Kesin kural: Payda büyük → ölçek küçük → geniş alan, az ayrıntı. Payda küçük → ölçek büyük → dar alan, çok ayrıntı.

PROJEKSİYON Küre yüzeyinin düzleme aktarılma yöntemi. Her projeksiyon kaçınılmaz olarak alan, açı, uzaklık veya şekil bozulmalarından bazılarını üretir. Hiçbir projeksiyon tüm özellikleri birebir koruyamaz. Silindirik, konik ve düzlem projeksiyonlar temel türlerdir.

İZOHİPS (EŞ YÜKSELTİ EĞRİSİ) Aynı yükseltideki noktaları birleştiren eğri. İzohips eğrileri birbirini kesmez; sıklaştıkça eğim artar, seyrekleştikçe eğim azalır. V harfi şeklindeki izohips akarsu vadilerini gösterir.

İZOTERM / İZOBAR / İZOHYET / İZOHALİN İzoterm: eş sıcaklık eğrisi. İzobar: eş basınç eğrisi. İzohyet: eş yağış eğrisi. İzohalin: eş tuzluluk eğrisi.

MUTLAK KONUM Bir yerin enlem ve boylamla ifadesi. Türkiye yaklaşık 36°-42° kuzey enlemleri ile 26°-45° doğu boylamları arasındadır. Mutlak konum iklim, gölge boyu, gece-gündüz süresi gibi özellikleri etkiler.

GÖRECELİ KONUM Bir yerin çevresiyle (denizler, komşu ülkeler, ulaşım yolları, yer şekilleri, ekonomik bağlantılar) ilişkisi. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, Asya-Avrupa köprüsü konumu, Boğazlara sahip olması göreceli konum özellikleridir.

YEREL SAAT / ULUSAL SAAT / ORTAK SAAT Yerel saat: Güneş'in gökyüzündeki konumuna göre. Ulusal saat: Ülke içinde tek saat dilimi (Türkiye'de 30° doğu boylamı, UTC+3 esas alınır, 2016'dan itibaren sabit UTC+3). Ortak saat: Uluslararası anlaşmalarla belirlenen saat dilimi.

BAKILIK (GÜNEŞ IŞINLARININ GELİŞ AÇISI) Enleme bağlıdır; Ekvator'da yıllık ortalama en yüksek. Türkiye kuzey yarım kürede olduğu için güneye bakan yamaçlar daha sıcaktır.

SINAV NOTU: "Türkiye'de gölge boyu hiç sıfırlanmaz" ifadesi yanlıştır; ancak dönenceler arasında olmadığı için Güneş ışınları hiçbir zaman dik gelmez, gölge boyu hiçbir zaman sıfırlanmaz. Bu ifade sınavda sık sorulur.

ÜNİTE 2 — FİZİKİ COĞRAFYA

BÖLÜM 1: JEOLJİ VE LEVHA TEKTONİĞİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER Levha tektoniği: Yer kabuğunun levhalardan oluştuğu ve bu levhaların hareket ettiği kuram. Wegener'in kıta kayması kuramı, deniz tabanı yayılması ve levha tektoniği senteziyle gelişti.

OROJENEZ (DAĞ OLUŞUMU) Levhaların çarpışmasıyla dağ oluşumu. Alp-Himalaya kuşağı bu türdendir. Türkiye bu kuşakta yer alır.

EPIROJENEZ Geniş alanların yavaş yükselip alçalması. Türkiye'de Anadolu'nun yükselmesi ve Ege'nin çökmesi bu türdendir.

Fay Kayaçların kırılıp yer değiştirmesi. Doğrultu atımlı (Kuzey Anadolu Fayı), normal (Batı Anadolu'da genişleme), ters faylar.

VOLKANİZMA Magmanın yüzeye çıkması. Türkiye'de Nemrut, Ağrı, Süphan, Erciyes, Hasandağı, Karacadağ volkaniktir.

DEPREM Fay hatlarında kırılma sonucu oluşan sarsıntı. Türkiye'de Kuzey Anadolu Fayı (KAF), Doğu Anadolu Fayı (DAF) ve Batı Anadolu genişleme tektoniği ana deprem kuşaklarıdır.

SINAV TUZAĞI: "Deprem tehlikesi" ile "deprem riski" aynı değildir. Tehlike fay varlığı; risk ise maruziyet, yapı kalitesi ve kırılgenlilikle ilişkilidir.

B. KONU ANLATIMI Türkiye Alp-Himalaya kuşağındadır ve tektonik açıdan aktiftir. Anadolu levhası, Arap levhası ve Afrika levhası arasında sıkışmış durumdadır. Bu nedenle deprem, volkanizma ve dağ oluşumu aktif süreçlerdir.

Kuzey Anadolu Fayı (KAF): Saroz Körfezi'nden başlar, Marmara, Bolu, Amasya, Erzincan üzerinden Van'a kadar uzanır. 1939 Erzincan, 1999 Gölçük ve Düzce depremleri bu fayla ilişkilidir.

Doğu Anadolu Fayı (DAF): Karlıova'dan Hatay'a uzanır. 2023 Kahramanmaraş depremleri bu fay hattındadır.

Batı Anadolu: Genişleme tektoniği; horst-graben sistemleri (Gediz, Bakırçay, Küçük Menderes, Büyük Menderes grabenleri).

SINAV NOTU: Türkiye'de deprem riski en yüksek yerler KAF, DAF ve Batı Anadolu grabenleridir. Doğu Anadolu ve Karadeniz'in iç kesimlerinde deprem riski daha düşüktür. Bu dağılım sınavda sık sorulur.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — JEOLJİ - Türkiye Alp-Himalaya kuşağındadır; deprem, volkanizma ve orojenez aktiftir. - KAF, DAF ve Batı Anadolu grabenleri ana deprem kuşaklarıdır. - Deprem tehlikesi fay varlığı; deprem riski maruziyet ve kırılgenlilikle ilgilidir. - Volkanik dağlar: Ağrı, Süphan, Nemrut, Erciyes, Hasandağı, Karacadağ. - Orojeniz dağ oluşumu, epirojeniz geniş alanların yavaş yükselip alçalmasıdır.

BÖLÜM 2: JEOMORFOLOJİ (YER ŞEKİLLERİ)

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER İç kuvvetler: Orojeniz, epirojeniz, volkanizma, deprem. Dış kuvvetler: Akarsular, rüzgârlar, buzullar, dalga-akıntılar, yer altı suları.

AŞINDIRMA / TAŞIMA / BİRİKTİRME Dış kuvvetler bu üç süreçle yer şekillerini değiştirir. Aşındırma sonucu oluşan şekiller: vadi, kanyon, peri bacası, kırgıbayır, moren (buzul aşındırması). Biriktirme sonucu: ova, delta, kumul, moren (buzul biriktirmesi).

KARSTİK TOPOĞRAFYA Kireçtaşı gibi çözünebilen kayaların yer altı ve yer üstü suları ile çözünmesiyle oluşan şekiller. Dolin, uvala, polye, mağara, obruk, lapa, traverten.

PERİ BACASI Volkanik tüflerin farklı dirençte olması nedeniyle aşınmayla oluşur. Nevşehir-Ürgüp-Göreme çevresinde yaygındır.

DELTA Akarsuyun taşıdığı alüvyonları denize ulaştığı yerde biriktirmesiyle oluşan düzlük. Türkiye'de Çarşamba (Kızılırmak), Bafra (Kızılırmak), Silifke (Göksu), Balat (Büyük Menderes) deltaları vardır.

KIRGIBAYIR (YARDANG) Akarsu aşındırmasıyla oluşan yarık ve oluklar. İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da yaygın.

B. KONU ANLATIMI Türkiye'nin yer şekilleri üç ana dönemde şekillendi: 1. Paleozoik (birinci jeolojik zaman): Temel kayalar (masif alanlar: Yıldız Dağları, Menderes masifi, Kırşehir masifi, Bitlis masifi). 2. Mesozoik (ikinci zaman): Tetis Denizi'nin varlığı; tortul kayalar. 3. Tersiyer (üçüncü zaman): Alp orojenezi; Anadolu'nun büyük bölümü şekillendi; volkanik faaliyetler. 4. Kuaterner (dördüncü zaman): Buzullaşmalar (özellikle yüksek dağlarda); akarsu aşındırma- biriktirme; Anadolu'nun son şekli.

TÜRKİYE'NİN ANA YER ŞEKİLLERİ:

Dağlar: - Kuzey Anadolu Dağları (Istranca, Köroğlu, Ilgaz, Küre, Canik, Giresun, Kaçkar, Karadeniz dağları). - Toroslar (Batı Toroslar, Orta Toroslar, Güneydoğu Toroslar). - Doğu Anadolu dağları (Ağrı, Süphan, Nemrut, Tendürek, Munzur). - İç Batı Anadolu dağları (Uludağ, Murat, Şaphane, Türkmen, Emir).

Ovalar: - Kıyı ovaları: Çukurova, Bafra, Çarşamba, Silifke, Balat. - İç ovalar: Konya, Ankara, Eskişehir, Erzurum, Malatya, Elazığ, Muş, Iğdır. - Yüksek platolar: Erzurum-Kars, Ardahan, Van, Uzunyayla.

Platolar: - Anadolu'nun büyük bölümü platolarla kaplıdır. - İç Anadolu (Orta Anadolu) platosu, Doğu Anadolu yüksek platoları, Güneydoğu Anadolu platosu, Taşeli platosu, Obruk platosu.

Akarsular: - Karadeniz'e dökülenler: Çoruh, Yeşilırmak, Kızılırmak, Filyos, Sakarya, Batı Karadeniz. - Marmara'ya dökülenler: Susurluk. - Ege'ye dökülenler: Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Meriç. - Akdeniz'e dökülenler: Dalaman, Göksu, Seyhan, Ceyhan, Asi. - Basra Körfezi'ne: Fırat, Dicle. - Hazar'a: Aras, Kura. - Kapalı havzalar: Konya, Tuz Gölü, Van, Göller Yöresi (Burdur-Acıgöl), Afyon, Kütahya, Eber-Akşehir.

SINAV NOTU: Türkiye'de akarsuların rejimi bölgeye göre değişir. Karadeniz'de düzenli, Akdeniz'de düzensiz (yaz kuraklığı), Doğu Anadolu'da ilkbahar kar erimesiyle yüksek akım.

Göller: - Tektonik: Van, Tuz, Manyas, Ulubat, Sapanca, İznik, Eğirdir, Beyşehir, Acıgöl. - Karstik: Kızılıören, Kestel, Suğla, Avlan, Söğüt. - Volkanik: Nemrut, Meke, Acıgöl (Afyon). - Buzul (sirk): Uludağ, Kaçkar, Erciyes, Bolkar, Munzur. - Set gölü: Van (volkanik set), Tortum (heyelan seti), Sera (heyelan), Köyceğiz (kıyı seti), Balık (volkanik).

TÜRKİYE'DE KARSTİK ŞEKİLLER: - Antalya çevresi (Kırkgöz, Düden, Karain, Dim), Konya (Obruk), Mersin (Cennet-Cehennem), Burdur, Isparta, Kayseri, Sivas.

Buzul şekilleri: - Pleistosen'de Türkiye'de buzullaşmalar olmuştur; günümüzde kalıcı buzullar Kaçkar, Cilo-Sat, Ağrı, Erciyes, Uludağ, Bolkar, Aladağlar'da görülür.

Kıyı tipleri: - Enine (boyuna) kıyılar: Ege kıyıları (enine) — girinti-çıkıntı fazla, doğal liman çok, kıta sahanlığı geniş. - Boyuna kıyılar: Karadeniz ve Akdeniz kıyılarının bir bölümü — az girintili, doğal liman az. - Dalmaçya tipi kıyı: Batı Akdeniz'de görülür. - Ria tipi kıyı: İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Güneybatı Anadolu'da. - Lima tipi kıyı: Doğu Karadeniz'de (kıyıya paralel dağlar, kıyı okları).

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — JEOMORFOLOJİ - İç kuvvetler yer şekillerinin ana çatısını, dış kuvvetler detayları oluşturur. - Karstik şekiller kireçtaşı alanlarında görülür; Antalya, Konya, Mersin, Burdur-Isparta çevresi yaygındır. - Peribacaları volkanik tüflerde, akarsu aşındırmasıyla oluşur; Nevşehir-Ürgüp-Göreme çevresindedir. - Deltalar akarsu biriktirmesiyle oluşur; Çukurova (Seyhan-Ceyhan), Bafra-Çarşamba (Kızılırmak-Yeşilırmak), Silifke (Göksu), Balat (Büyük Menderes) en bilinenlerdir. - Türkiye'deki en büyük göl Van'dır (sodali, tektonik- volkanik set). En büyük tatlı su gölü Beyşehir'dir. - Ege kıyıları enine; Karadeniz kıyılarının bir

bölümü boyuna kıyı tipidir. Bu nedenle Ege'de doğal liman fazla, Karadeniz'de azdır.

BÖLÜM 3: İKLİM

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER Hava durumu: Kısa süreli atmosfer koşulları.

İklim: Uzun dönemli istatistiksel örüntü. SINAV TUZAĞI: "Hava durumu = iklim" sanılır. İklim en az 30 yıllık ortalamalarla ifade edilir.

SICAKLIK DAĞILIŞINI ETKİLEYEN ETMENLER: - Enlem (Güneş ışınlarının geliş açısı). - Yükselti (her 200 m'de $\sim 1^{\circ}\text{C}$ azalma). - Kara-deniz dağılışı (deniz etkisi). - Akıntılar (sıcak/soğuk akıntılar). - Rüzgârlar (karasal/denizel). - Yer şekilleri (bakı, yükselti, uzanış). - Bitki örtüsü ve şehirleşme (kentsel ısı adası).

BASINÇ VE RÜZGÂRLAR: - Yüksek basınç: Alçalıcı hava, açık hava. - Alçak basınç: Yükselici hava, yağış. - Türkiye'de kışın Sibirya Yüksek Basıncı (soğuk, kuru), yazın Basra Alçak Basıncı (sıcak, kuru) etkili olabilir. - Yazın meltemler, kışın batı rüzgârları.

TÜRKİYE'DE İKLİM TİPLERİ: 1. Akdeniz İklimi: Yaz kuraklığı, kış yağışları; Akdeniz ve Ege kıyıları. 2. Karadeniz İklimi: Her mevsim yağışlı, nemli; Karadeniz kıyıları. 3. Karasal İklim: Yaz sıcak-kurak, kış soğuk; İç Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu. 4. Marmara (Geçiş) İklimi: Akdeniz ve Karadeniz arası geçiş; Karadeniz ve Marmara'nın iç kesimlerinde. 5. Mikroklima alanlar: Yerel etkenlerle oluşan farklı iklimler (İğdır mikrokliması, Anamur mikrokliması gibi).

SICAKLIK REKORLARI VE AŞIRILIKLARI: - En yüksek sıcaklık: Mardin-Cizre çevresinde 50°C 'ye yaklaşan değerler. - En düşük sıcaklık: Doğu Anadolu'da -40°C civarı. Bu tür kayıtlar mevsimsel analizlerde sorulur.

YAĞIŞ: - Türkiye'de en fazla yağış Doğu Karadeniz (Rize ~ 2000 mm), en az İç Anadolu ve Tuz Gölü çevresinde (~ 250 - 300 mm). - Akdeniz kıyılarında kışın cephesel yağış. - Karadeniz'de yıl boyunca yağış.

SINAV NOTU: Karadeniz kıyılarında yıllık yağış fazladır; ancak Karadeniz'in iç kesimlerinde ve Güneydoğu'da karasallık nedeniyle yağış azalır. "Karadeniz iklimi tüm Karadeniz bölgesinde aynıdır" ifadesi yanlıştır.

B. KESİN ÇIKAR NOTLARI — İKLİM - İklim uzun dönemli, hava durumu kısa sürelidir. - Türkiye'de Akdeniz, Karadeniz ve karasal iklim üç ana tiptir; Marmara geçiş iklimidir. - En fazla yağış Doğu Karadeniz (Rize), en az Tuz

Gölü çevresidir. - Akdeniz iklimi yaz kuraklığı ile tanınır; Karadeniz her mevsim yağışlı; karasal iklim sıcaklık farkı yüksektir. - Yükselti her 200 m'de $\sim 1^{\circ}\text{C}$ sıcaklık azalmasına yol açar.

BÖLÜM 4: HİDROGRAFYA

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER AKARSU REJİMİ Akımın yıl içindeki değişimi. Düzenli rejim: Karadeniz akarsuları. Düzensiz rejim: Akdeniz akarsuları (yaz kuraklığı). Kar rejimi: Doğu Anadolu akarsuları (ilkbahar erimeleriyle yüksek akım).

SU BÖLÜM ÇİZGİSİ (SUAYRIMI) Komşu akarsu havzalarını ayıran çizgi. Türkiye'de su bölüm çizgisi yer şekilleriyle uyumludur; Kuzey Anadolu ve Toroslar ana su bölümleridir.

KAPALI HAVZA Denize çıkışı olmayan havza. Konya Kapalı Havzası, Van Gölü Havzası, Tuz Gölü Havzası, Göller Yöresi.

YER ALTI SUYU Yağışların yer altına sızmasıyla oluşan su. Türkiye'de Konya, Harran, Akşehir, Eskişehir ovalarında yoğun kullanım vardır; aşırı çekim sorunlara yol açar.

B. KESİN ÇIKAR NOTLARI — HİDROGRAFYA - Türkiye'de akarsular kısa boyludur; yer şekilleri nedeniyle hidroelektrik potansiyeli yüksektir. - En uzun akarsu Kızılırmak'tır (~ 1355 km). - En fazla su taşıyan akarsular Fırat ve Dicle'dir. - Kapalı havzalar: Konya, Van, Tuz Gölü, Göller Yöresi. - En büyük göl Van; en büyük tatlı su gölü Beyşehir'dir.

BÖLÜM 5: TOPRAK VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER TOPRAK OLUŞUMU Ana kaya, iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri ve zamanın etkisiyle gerçekleşir.

TOPRAK TİPLERİ: - Zonal topraklar: İklim ve bitki örtüsüne bağlı (laterit, çernozyom, kestane, kahverengi orman, terra rossa, podsollar, tundra). - Azonal topraklar: Taşınmış topraklar (alüvyal, kolüvyal, litosol, regosol). - İntrazonal topraklar: Yerel faktörlere bağlı (halomorfik, hidromorfik, kalmomorfik).

TÜRKİYE'DE TOPRAK TİPLERİ: - Kahverengi orman toprakları: Karadeniz kuşağı. - Kestane renkli topraklar: İç Anadolu, geçiş kuşağı. - Kahverengi bozkır toprakları: İç Anadolu. - Terra rossa (kırmızı Akdeniz): Akdeniz kıyıları. - Alüvyal topraklar: Akarsu vadileri. - Çernozyom (kara toprak):

Erzurum-Kars platoları (Türkiye'de sınırlı). - Tuzlu-alkali topraklar: Tuz Gölü çevresi, Harran, Konya'nın bir bölümü.

BİTKİ ÖRTÜSÜ: - Orman: Karadeniz ve Akdeniz kıyıları, dağlık alanlar. - Maki: Akdeniz kıyılarında, yaz kuraklığına dayanıklı çalı topluluğu (zeytin, defne, mersin, sakız). - Bozkır (step): İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir bölümü. - Çayır: Erzurum-Kars platoları. - Alpin çayır: Yüksek dağların üst kesimlerinde.

B. KESİN ÇIKAR NOTLARI — TOPRAK VE BİTKİ - Türkiye'de Akdeniz iklimi maki, Karadeniz orman, İç Anadolu bozkır ile eşleştirilir. - Terra rossa Akdeniz kıyılarında yaygındır; kireçtaşı üzerinde gelişir. - Alüvyal topraklar akarsu vadilerinde verimlidir; tarım için önemlidir. - Türkiye orman varlığı bakımından zengindir; ancak ormanların dağılışı düzensizdir.

ÜNİTE 3 — BEŞERÎ VE EKONOMİK COĞRAFYA

BÖLÜM 1: NÜFUS

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU Toplam nüfus / yüzölçümü. Türkiye'de ~110 kişi/km² (2020'lerde). Bölgesel farklılık büyüktür.

TARIMSAL NÜFUS YOĞUNLUĞU Tarımla uğraşan nüfus / tarım alanı.

FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU Toplam nüfus / tarım alanı.

DOĞAL NÜFUS ARTIŞ HIZI Doğum - ölüm oranı farkı. Türkiye'de 1950'lerde %2,5-3 civarındayken günümüzde %1'in altına inmiştir.

DEMOGRAFİK GEÇİŞ KURAMI Yüksek doğum-ölüm → ölüm azalır → doğum azalır → düşük doğum-ölüm dengesi. Türkiye geçişin son aşamalarındadır.

NÜFUS PİRAMİDİ Türkiye'de genç nüfus baskın; ancak yaşlanma eğilimi vardır.

B. KONU ANLATIMI TÜRKİYE'DE NÜFUS DAĞILIŞI: - Yoğun: Marmara (İstanbul, Bursa, Kocaeli), Ege kıyıları, Akdeniz kıyıları (Adana-Mersin), İç Anadolu'nun bazı kesimleri (Ankara, Konya). - Seyrek: Doğu Anadolu'nun yüksek kesimleri, Karadeniz'in iç kesimleri, Toroslar, Hakkâri çevresi.

NÜFUS DAĞILIŞINI ETKİLEYEN ETMENLER: - Doğal: İklim, yer şekilleri, su kaynakları, toprak. - Beşerî: Sanayi, hizmetler, ulaşım, tarihsel süreçler, turizm, tarım.

NÜFUS POLİTİKALARI: - 1923-1960: Nüfus artışını teşvik. - 1960-1980: Nüfus planlaması. - 1980 sonrası: Aile planlaması ve kadın eğitimi. - 2010 sonrası: Doğum oranlarını teşvik politikaları.

SINAV NOTU: "Türkiye nüfusu sürekli aynı hızda artmaktadır" ifadesi yanlıştır. Nüfus artış hızı dönemlere göre değişmiştir; günümüzde yavaşlama eğilimindedir.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — NÜFUS - Türkiye'de nüfus artış hızı dönemlere göre değişmiştir; 1960'lardan sonra azalma eğilimi vardır. - En yoğun nüfuslu bölge Marmara, en seyrek Doğu Anadolu'nun yüksek kesimleridir. - Nüfus dağılışıını yalnızca iklimle açıklamak yanıltıcıdır; sanayi, ulaşım ve hizmetler de etkilidir.

BÖLÜM 2: GÖÇ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER İTİCİ / ÇEKİCİ FAKTÖRLER İtici: Göçü çıkış yerinde teşvik eden (işsizlik, savaş, doğal afet, toprak yetersizliği). Çekici: Varış yerini cazip kılan (iş imkânı, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal hizmetler).

İÇ GÖÇ / DIŞ GÖÇ İç göç ülke sınırları içinde; dış göç ülkeler arasında.

MEVSİMLİK GÖÇ Tarım işçiliği, turizm gibi nedenlerle mevsimlik hareketlilik.

BEYİN GÖÇÜ Nitelikli iş gücünün yurt dışına göçü.

ZORUNLU GÖÇ Savaş, afet, sürgün gibi nedenlerle gerçekleşen göç.

B. KONU ANLATIMI TÜRKİYE'DE GÖÇLER: - 1950'lerden itibaren kırdan kente göç hızlandı. - 1980'lerden itibaren metropollere göç arttı. - 1990'lardan itibaren terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu'dan batıya göç. - 2011 sonrası Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye'ye yoğun dış göç (geçici koruma statüsündeki Suriyeliler).

GÖÇÜN SONUÇLARI: - Kentsel nüfus artışı, gecekondu, altyapı sorunları. - Kırsalda yaşlı nüfus, tarımsal üretim sorunları. - Kültürel etkileşim ve uyum sorunları.

SINAV NOTU: Göçlerin sonuçları hem göç veren hem göç alan yerler açısından değerlendirilmelidir. "Göç yalnızca olumsuzdur" veya "yalnızca olumludur" gibi tek yönlü ifadeler hatalıdır.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — GÖÇ - Türkiye'de iç göç 1950'lerden sonra hızlanmış, metropollere yönelmiştir. - Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye yoğun dış göç olmuştur. - İtici faktörler göçü çıkış yerinde, çekici faktörler varış yerinde etkiler. - Göçler kentsel ve kırsal alanlarda farklı sorunlara yol açar.

BÖLÜM 3: YERLEŞME

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER KIR / KENT Kır: Nüfusu az, tarım ve hayvancılık ağırlıklı. Kent: Nüfusu fazla, hizmet ve sanayi ağırlıklı. Türkiye'de idari tanımda il ve ilçe merkezleri kent, köyler kır kabul edilir.

YERLEŞME DOKUSU Toplu yerleşme: Evlerin bir arada olduğu (İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu). Dağınık yerleşme: Evlerin birbirinden uzak olduğu (Karadeniz, Toroslar).

KONUT TİPLERİ: - Ahşap: Karadeniz. - Taş: Akdeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu. - Kerpiç: İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu. - Betonarme: Kentler.

B. KESİN ÇIKAR NOTLARI — YERLEŞME - Toplu yerleşme su kaynaklarına bağlı olarak gelişir; dağınık yerleşme yer şekilleri ve su bolluğu ile ilişkilidir. - Karadeniz'de dağınık, İç Anadolu'da toplu yerleşme yaygındır. - Konut tipleri iklim ve yerel malzemeye ilişkilidir.

BÖLÜM 4: TARIM

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER TARIM ÜRÜNLERİNİN DAĞILIŞINI ETKİLEYEN ETMENLER: İklim, toprak, sulama, yer şekilleri, pazar, teknoloji, politikalar.

İNTANSİF / EKSTANSİF TARIM İntansif: Birim alandan yüksek verim (sulama, gübre, teknoloji). Ekstansif: Geniş alan, düşük verim (nadas, kuru tarım).

NADAS Toprağın dinlendirilmesi. İç Anadolu'da kuru tarımda yaygın.

SERACILIK Örtü altı üretim; Akdeniz kıyılarında (Antalya, Mersin, Muğla) yaygın.

B. TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ VE BÖLGELERİ - Buğday: İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu. - Arpa: İç Anadolu, geçiş kuşağı. - Mısır: Karadeniz kıyıları, Akdeniz, Marmara. - Pirinç: Edirne, Samsun, Çorum, Kızılırmak deltası. - Çay: Rize, Trabzon (Doğu Karadeniz). - Fındık: Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon. - Tütün: Ege, Karadeniz, Doğu Anadolu. - Pamuk: Çukurova, Ege, Güneydoğu Anadolu (Harran). - Şeker pancarı: İç Anadolu,

Doğu Anadolu, geçiş kuşağı. - Zeytin: Ege, Akdeniz, Marmara'nın güneyi. - Üzüm: Ege, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu. - İncir: Ege (Aydın). - Turunçgiller: Akdeniz kıyıları. - Muz: Antalya, Mersin (Anamur). - Elma: Isparta, Karaman, Niğde. - Kayısı: Malatya. - Antep fıstığı: Gaziantep, Şanlıurfa, Siirt. - Ayçiçeği: Trakya, Marmara, İç Anadolu. - Çeltik: Edirne, Samsun. - Haşhaş: Afyon, Konya, Burdur (izinli üretim). - Nohut, mercimek, fasulye: İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu.

HAYVANCILIK: - Büyükbaş: Doğu Anadolu (Erzurum-Kars), Karadeniz, İç Anadolu. - Küçükbaş: İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu. - Arıcılık: Muğla, Ordu, Adana, Kars. - Balıkçılık: Karadeniz (hamsi), Ege, Marmara.

SINAV NOTU: Tarım ürünleri dağılışını "yalnızca iklim" ile açıklamak eksiktir; sulama, toprak, pazar, teknoloji ve politikalar da etkilidir.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — TARIM - Fındık Ordu-Giresun; çay Rize-Trabzon; incir Aydın; kayısı Malatya; Antep fıstığı Gaziantep-Şanlıurfa ile eşleştirilir. - Pamuk Çukurova, Ege ve Harran'da; zeytin Ege-Akdeniz-Marmara'da. - Nadas İç Anadolu'nun kuru tarımında yaygındır. - Sera Akdeniz kıyılarında yoğunlaşır.

BÖLÜM 5: SANAYİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER SANAYİNİN KURULUŞ YERİNİ ETKİLEYEN ETMENLER: Ham madde, enerji, iş gücü, sermaye, pazar, ulaşım, kümelenme (cluster), devlet politikaları.

AĞIR SANAYİ / HAFİF SANAYİ Ağır: Demir-çelik, petrokimya, çimento, otomotiv. Hafif: Tekstil, gıda, mobilya.

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ (OSB) Sanayinin planlı olarak toplandığı alanlar.

TEKNOPARK Teknoloji geliştirme bölgeleri.

B. TÜRKİYE'DE SANAYİ BÖLGELERİ - Marmara: En gelişmiş; otomotiv, tekstil, kimya, gıda, makine. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Tekirdağ. - Ege: Tekstil, gıda, petrokimya (İzmir, Alağa). - Akdeniz: Demir-çelik (İskenderun), gübre (Mersin), tekstil (Adana). - İç Anadolu: Makine, gıda, savunma (Ankara), otomotiv (Konya, Aksaray). - Karadeniz: Demir-çelik (Karabük, Ereğli), çay, fındık işleme, bakır (Samsun). - Doğu Anadolu: Gıda, hayvancılık, çimento; sanayi sınırlı. - Güneydoğu Anadolu: Tekstil, gıda, petrol (Batman, Adıyaman).

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — SANAYİ - Marmara Bölgesi Türkiye sanayisinin merkezidir; otomotiv, tekstil ve kimya öne çıkar. - Demir-çelik Karabük, Ereğli ve İskenderun'da yoğunlaşır. - Petrol rafinerileri: İzmir (Aliağa), Kırıkkale, Batman, Ataş (Mersin), Star (İzmir). - Organize sanayi bölgeleri sanayinin planlı dağılışını sağlar.

BÖLÜM 6: ULAŞIM, TİCARET, TURİZM VE ENERJİ

A. ULAŞIM - Karayolu: Türkiye'de en yaygın; otoyollar (TEM, O-4, O-21). - Demiryolu: Yük ve yolcu taşımacılığı; hızlı tren hatları (Ankara-İstanbul, Ankara-Konya, Ankara-Sivas). - Denizyolu: Yük taşımacılığı; limanlar (Ambarlı, Mersin, İzmir, İzmit, Samsun, Trabzon). - Havayolu: İstanbul Havalimanı, Sabiha Gökçen, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes. - Boğazlar: İstanbul ve Çanakkale; stratejik geçiş yolu.

B. TİCARET - İhracat: Otomotiv, tekstil, gıda, kimya, demir-çelik, beyaz eşya, savunma sanayi. - İthalat: Enerji (petrol, doğal gaz), makine, kimyasallar, ilaç. - Dış ticaret açığı enerji ithalatından kaynaklanır. - Serbest bölgeler: Mersin, Ege, İstanbul (Atatürk Havalimanı), Trakya, Antalya, Kayseri vb.

C. TURİZM - Kültür turizmi: İstanbul, Kapadokya, Efes, Pamukkale, Safranbolu, Göbeklitepe. - Deniz-kum-güneş: Antalya, Muğla, İzmir, Aydın. - Kış turizmi: Erzurum (Palandöken), Kayseri (Erciyes), Bursa (Uludağ), Bolu (Kartalkaya). - Termal turizm: Afyon, Bursa, Yalova, Kütahya. - İnanç turizmi: İstanbul, İznik, Şanlıurfa, Mardin, Konya.

D. ENERJİ - Doğal gaz: Rusya, Azerbaycan, İran, Cezayir, Nijerya; TANAP, TürkAkım, Mavi Akım. - Petrol: Batman, Adıyaman, Diyarbakır; ithalat ağırlıklı. - Kömür: Zonguldak (taş kömürü), Afşin-Elbistan, Soma, Tunçbilek (linyit). - Hidroelektrik: Fırat (Atatürk, Karakaya, Keban), Dicle, Çoruh (Deriner). - Rüzgâr: İzmir, Balıkesir, Çanakkale. - Güneş: Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu. - Jeotermal: Denizli (Kızıldere), Aydın, Manisa. - Nükleer: Akkuyu (Mersin, yapım aşamasında).

KESİN ÇIKAR NOTLARI — ULAŞIM, TİCARET, TURİZM, ENERJİ - Boğazlar stratejik geçiş yolu; TANAP ve TürkAkım enerji koridorlarıdır. - Dış ticaret açığı enerji ithalatından kaynaklanır. - Kapadokya, Efes, Pamukkale, Göbeklitepe kültür turizminin öne çıkan merkezleridir. - Zonguldak taş kömürü, Afşin-Elbistan linyit ile eşleştirilir. - Akkuyu nükleer santral Mersin'dedir.

ÜNİTE 4 — TÜRKİYE COĞRAFYASI (BÖLGELER)

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER COĞRAFİ BÖLGELER (1941 Coğrafya Kongresi): Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz, Marmara.

BÖLÜMLER (BÖLGE İÇİ AYRIM): - Marmara: Yıldız, Ergene, Çatalca-Kocaeli, Güney Marmara. - Karadeniz: Doğu Karadeniz, Orta Karadeniz, Batı Karadeniz. - Ege: Asıl Ege, İç Batı Anadolu. - Akdeniz: Adana, Antalya. - İç Anadolu: Konya, Yukarı Sakarya, Orta Kızılırmak, Yukarı Kızılırmak. - Doğu Anadolu: Yukarı Fırat, Erzurum-Kars, Yukarı Murat-Van, Hakkâri. - Güneydoğu Anadolu: Orta Fırat, Dicle.

B. BÖLGELERİN ÖZELLİKLERİ MARMARA: - En kalabalık, en sanayileşmiş bölge. - İstanbul, Bursa, Kocaeli, Tekirdağ. - Geçiş iklimi; tarım, sanayi, turizm, ulaşım. - Boğazlar, Marmara Denizi.

KARADENİZ: - Her mevsim yağışlı; orman ve çay-fındık. - Doğu Karadeniz'de dağınık yerleşme. - Heyelan riski (özellikle Doğu Karadeniz). - Samsun, Trabzon, Rize, Ordu, Zonguldak (taş kömürü).

EGE: - Enine kıyılar; doğal liman fazla. - Zeytin, incir, pamuk, tütün, üzüm. - İzmir, Aydın, Denizli, Manisa, Muğla. - Turizm ve sanayi.

AKDENİZ: - Akdeniz iklimi; seracılık, turuncgiller, muz, pamuk. - Antalya, Mersin, Adana, Hatay. - Toroslar; karstik şekiller. - Turizm (Antalya).

İÇ ANADOLU: - Karasal iklim; bozkır. - Tahıl, şeker pancarı, ayçiçeği. - Ankara, Konya, Kayseri, Eskişehir. - Tuz Gölü; kapalı havza.

DOĞU ANADOLU: - Yüksek platolar; sert karasal iklim. - Hayvancılık, sınırlı tarım. - Erzurum, Kars, Van, Malatya, Elazığ. - Volkanik dağlar; en yüksek nokta Ağrı Dağı (5137 m).

GÜNEYDOĞU ANADOLU: - Karasal iklim; GAP ile sulu tarım. - Pamuk, Antep fıstığı, buğday. - Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin. - Petrol (Batman, Adıyaman).

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — TÜRKİYE BÖLGELERİ - En kalabalık bölge Marmara, en seyrek Doğu Anadolu'dur. - En fazla yağış Doğu Karadeniz, en az Tuz Gölü çevresidir. - En yüksek nokta Ağrı Dağı (5137 m), en alçak nokta Amik Ovası ya da Çukurova'nın bazı kesimleri (~0 m). - En uzun akarsu Kızılırmak; en büyük göl Van. - GAP Güneydoğu Anadolu'da sulu tarım ve enerji projesidir.

ÜNİTE 5 — DÜNYA COĞRAFYASI

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER KITALAR: Asya, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa, Avustralya (Okyanusya), Antarktika.

OKYANUSLAR: Büyük Okyanus (Pasifik), Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Arktik, Güney.

BOĞAZLAR: Cebelitarık, Macellan, Bering, Malakka, Hürmüz, Babül Mendep, Süveyş Kanalı, Panama Kanalı.

B. KITALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ ASYA: - En büyük kıta; en yüksek nokta Everest (8848 m); en büyük göl Hazar Denizi. - Muson iklimi (Güney ve Güneydoğu Asya). - Petrol: Basra Körfezi. - En kalabalık ülkeler: Çin, Hindistan.

AFRİKA: - İkinci büyük kıta. - Sahra Çölü (dünyanın en büyük sıcak çölü). - Nil (dünyanın en uzun nehri). - Petrol: Nijerya, Libya, Cezayir. - Maden: Altın (Güney Afrika), elmas.

KUZEY AMERİKA: - ABD, Kanada, Meksika. - Rocky Dağları; Mississippi; Büyük Göller. - Ekonomik güç: ABD.

GÜNEY AMERİKA: - Amazon (dünyanın en büyük yağmur ormanı ve debisi en yüksek nehri). - And Dağları. - Petrol: Venezuela.

AVRUPA: - Ekonomik birlik (AB). - Alp Dağları, Ren, Tuna. - Sanayi ve hizmet ağırlıklı.

AVUSTRALYA (OKYANUSYA): - Ada kıta; kuraklık; Büyük Set Resifi. - Maden: demir, kömür, altın. - Hayvancılık (koyun).

ANTARKTİKA: - Buzullarla kaplı; yerleşim yok; bilimsel araştırma üssü.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — DÜNYA COĞRAFYASI - En büyük kıta Asya; en yüksek nokta Everest; en uzun nehir Nil; en büyük yağmur ormanı Amazon. - Basra Körfezi petrol; Sahra sıcak çöl; Büyük Set Resifi Avustralya. - Süveyş ve Panama kanalları stratejik geçiş yollarıdır.

COĞRAFYA BÖLÜMÜ SONU — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Büyük ölçek dar alanı ayrıntılı, küçük ölçek geniş alanı az ayrıntıyla gösterir; payda küçüldükçe ölçek büyür.

- Hava durumu kısa süreli, iklim uzun dönemli istatistiksel örüntüdür.

- Türkiye Alp-Himalaya kuşağında; KAF, DAF ve Batı Anadolu grabenleri ana deprem kuşaklarıdır.
- Deprem tehlikesi fay varlığı, deprem riski maruziyet ve kırılgenlilikle ilgilidir.
- Karstik şekiller kireçtaşı alanlarında (Antalya, Konya, Mersin, Burdur-Isparta) yaygındır; peribacaları volkanik tüflerde (Nevşehir-Ürgüp-Göreme) oluşur.
- Deltalar: Çukurova (Seyhan-Ceyhan), Bafra ve Çarşamba (Kızılırmak-Yeşilirmak), Silifke (Göksu), Balat (Büyük Menderes).
- Türkiye'de üç ana iklim tipi: Akdeniz (yaz kuraklığı), Karadeniz (her mevsim yağış), karasal (sıcaklık farkı yüksek); Marmara geçiş iklimidir.
- En fazla yağış Doğu Karadeniz (Rize), en az Tuz Gölü çevresi; en uzun akarsu Kızılırmak; en büyük göl Van; en büyük tatlı su gölü Beyşehir.
- Türkiye'de iç göç 1950'lerden sonra hızlandı; Suriye iç savaşı sonrası yoğun dış göç yaşandı.
- Nüfus dağılışını yalnızca iklimle açıklamak yanıltıcıdır; sanayi, ulaşım ve hizmetler de etkilidir.
- Tarım ürünleri dağılışını iklim, toprak, sulama, pazar, teknoloji ve politikalar birlikte belirler.
- Fındık Ordu-Giresun; çay Rize-Trabzon; incir Aydın; kayısı Malatya; Antep fıstığı Gaziantep-Şanlıurfa; muz Antalya-Mersin; zeytin Ege-Akdeniz-Marmara ile eşleştirilir.
- Marmara sanayinin merkezidir; demir-çelik Karabük-Ereğli-İskenderun'da yoğunlaşır; petrokimya İzmir-Aliağa'da.
- Boğazlar stratejik geçiş yolu; TANAP ve TürkAkım enerji koridorları; Zonguldak taş kömürü; Afşin-Elbistan linyit; Akkuyu nükleer Mersin'dedir.
- En yüksek nokta Ağrı Dağı (5137 m); en büyük göl Van; en uzun akarsu Kızılırmak; en fazla yağış Rize; en az yağış Tuz Gölü çevresidir.
- En büyük kıta Asya; en yüksek nokta Everest; en uzun nehir Nil; en büyük yağmur ormanı Amazon; Sahra sıcak çöl; Büyük Set Resifi Avustralya'dadır.

COĞRAFYA BÖLÜMÜ SONU Sonraki bölüm: SİYASET BİLİMİ VE DİĞER
SOSYAL BİLİMLER

MUSTAFA BAHAR

SIYASET BİLİMİ VE DİĞER SOSYAL BİLİMLER

Bölüm: SIYASET BİLİMİ VE DİĞER SOSYAL BİLİMLER Kapsam: Siyaset Bilimi + Ekonomi + Sosyoloji + Antropoloji + İletişim + Bilim-Teknoloji-Toplum + Sosyal Proje

BÖLÜME GİRİŞ VE SINAV STRATEJİSİ

ÖABT Sosyal Bilgiler'de siyaset bilimi son ayrıntılı resmî dağılımda %16, diğer sosyal bilim alanları %16 ağırlığa sahiptir (50 soruda yaklaşık 8+8 = 16 soru). Bu bölüm kavram yoğun ve karşılaştırma ağırlıklıdır. Sınavda en sık karşılaşılan soru kalıpları:

- Kavram eşleştirmesi (devlet-hükûmet, egemenlik- meşruiyet, norm-değer, arz-talep, enflasyon-deflasyon). - Rejim ve hükûmet sistemi karşılaştırması. - İdeoloji tanımları. - Ekonomi grafikleri ve temel kavramlar. - Sosyolojik kurum ve kavramlar. - Proje döngüsü ve sosyal bilimlerde yöntem.

Her alt alan bu yapıya göre işlenmiştir. Tablolar sınavda karşılaştırma sorularında doğrudan işe yarar.

ÜNİTE 1 — SIYASET BİLİMİ

BÖLÜM 1: TEMEL KAVRAMLAR

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

SIYASET Toplumda ortak kararların alınması, kaynakların paylaşılması ve iktidar ilişkilerini düzenleyen etkinlik alanı. Siyaset yalnızca devletle sınırlı değildir; aile, okul, sivil toplum gibi alanlarda da iktidar ilişkileri vardır. Sınavda "siyasetin dar ve geniş tanımı" karşılaştırılır.

İKTİDAR Bir kişi veya grubun, diğerlerinin davranışını istediği yönde değiştirme kapasitesi. İktidarın kaynakları: zorlama, otorite, ekonomik güç, bilgi, karizma, sayı.

OTORİTE (MEŞRU İKTİDAR) İktidarın meşru kabul edilen biçimi. Max Weber'in üç otorite tipi sınavda sık sorulur: 1. Geleneksel otorite: Gelenek ve göreneğe dayanır (kabile reisi, monarşi). 2. Karizmatik otorite: Liderin olağanüstü niteliklerine dayanır (peygamber, devrim lideri, bazı siyasetçiler). 3. Yasal-ussal (hukukî-akılcı) otorite: Yasalara ve kurallara

dayanır (modern bürokrasi, seçilmiş hükûmet). Sınav tuzağı: Bu üç tip birbirini dışlamaz; bir lider birden fazla otorite tipini bir arada kullanabilir.

EGEMENLİK Devletin ülke üzerinde en üstün karar verme yetkisi. İç egemenlik: Ülke içinde üstün otorite. Dış egemenlik: Diğer devletlerden bağımsızlık. Egemenliğin kaynağı tartışmalıdır: Tanrı (teokratik görüş), hanedan (monarşik görüş), millet (millî egemenlik görüşü).

MEŞRUIYET İktidarın haklı ve kabul edilebilir görülmesi. Meşruiyet yalnızca yasal olmak değildir; toplumun büyük bölümünün iktidarı kabul etmesidir. Meşruiyet türleri: geleneksel, karizmatik, yasal-ussal, ideolojik, dinî, performans (hizmet sunma başarısı).

DEVLET Belirli bir ülke üzerinde egemenlik kuran, kamu otoritesine sahip siyasî örgütlenme. Devletin unsurları: 1. Ülke (toprak). 2. Millet (insan topluluğu). 3. Egemenlik (üstün otorite). 4. (Bazı tanımlarda) Siyasî örgütlenme. Sınav tuzağı: Devlet ile hükûmet karıştırılır. Devlet süreklidir; hükûmet geçicidir. Devlet hükûmetten daha kapsayıcıdır.

HÜKÛMET Belirli bir dönemde yürütme yetkisini kullanan yönetim. Hükûmet devlet adına karar alır, ancak devlet değildir. Sınavda "devletin sürekliliği" ile "hükûmetin geçiciliği" karşıtlığı sık sorulur.

REJİM Bir ülkedeki siyasî yönetim biçimi. Demokratik rejim, otoriter rejim, totaliter rejim gibi sınıflandırmalar.

YURTTAŞLIK Bir devlete hukukî bağla bağlı olma ve bu bağdan doğan hak ve sorumluluklara sahip olma. Doğum, sonradan kazanma, evlilik gibi yollarla elde edilebilir.

SİVİL TOPLUM Devletten bağımsız, gönüllü örgütlenmeler alanı. Dernek, vakıf, sendika, meslek örgütleri, inisiyatifler.

KAMUOYU Toplumun belirli bir konudaki yaygın kanaati. Kamuoyu oluşumunda medya, eğitim, sosyal çevre ve siyasî aktörler etkilidir.

B. KONU ANLATIMI

1. SİYASET BİLİMİNİN KONUSU VE YÖNTEMİ Siyaset bilimi, iktidar ilişkilerini, devlet örgütlenmesini, seçimleri, siyasî davranışı, kamu politikalarını ve siyasî kurumları inceler. Tarih, sosyoloji, hukuk, ekonomi ve antropoloji ile ilişkilidir. Yöntem olarak hem nitel hem nicel araştırma kullanır.

Sınav notu: Siyaset bilimi ile siyaset felsefesi farklıdır. Siyaset felsefesi "ideal düzen" ile ilgilenir; siyaset bilimi "var olan"ı inceler.

2. DEVLETİN KÖKENİNE DAİR GÖRÜŞLER - Aile (patriarkal) kuramı: Devlet aileden doğmuştur. - Kuvvet (güç) kuramı: Devlet güçlü olanın zayıfı yönetmesinden doğmuştur. - Toplumsal sözleşme kuramı: İnsanlar karşılıklı anlaşmayla devleti kurmuştur (Hobbes, Locke, Rousseau). - Organizmacı kuram: Devlet canlı bir organizmaya benzer. - Dinî (ilahî) kuram: Devlet Tanrı tarafından kurulmuştur. - Ekonomik (Marksist) kuram: Devlet sınıf çatışmasının ürünüdür.

3. DEVLET TÜRLERİ - Monarşi: Yetkinin tek kişide ve genellikle verasetle geçtiği yönetim. Mutlak monarşi, meşruti monarşi (anayasal monarşi). - Oligarşi: Küçük bir grubun yönetimi. - Cumhuriyet: Devlet başkanının seçimle belirlendiği ve hukukî eşitliğin esas olduğu yönetim. - Federal devlet: Yetkilerin merkezî yönetim ile federe birimler arasında paylaşıldığı devlet (ABD, Almanya, İsviçre). - Üniter devlet: Yetkilerin merkezde toplandığı; yerel yönetimlerin sınırlı özerkliğe sahip olduğu devlet (Türkiye, Fransa). - Konfederasyon: Bağımsız devletlerin ortak amaçlarla gevşek birliği.

4. EGEMENLİĞİN KULLANIMI - Monarşik egemenlik: Egemenlik hükümdarda. - Millî egemenlik: Egemenlik millette; seçimle kullanılır. - Popüler egemenlik: Halkın doğrudan katılımı. - Hukuk devleti: Devletin kendisi de hukukla bağlıdır; keyfî işlem yapamaz. - Sosyal devlet: Devlet, sosyal adaleti ve vatandaşların asgarî refahını sağlar.

5. MEŞRUIYET TÜRLERİ - Geleneksel meşruiyet: Gelenek ve görenek. - Karizmatik meşruiyet: Liderin olağanüstü nitelikleri. - Yasal-ussal meşruiyet: Hukukî kurallar. - İdeolojik meşruiyet: İdeolojinin toplum tarafından kabulü. - Dinî meşruiyet: Dinî referanslar. - Performans meşruiyeti: Hizmet ve başarı.

6. SİYASAL SİSTEMLER VE REJİMLER - Demokratik rejim: Serbest seçim, temel hak ve özgürlükler, çoğulculuk, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, hesap verebilirlik. - Otoriter rejim: Siyasî iktidar tek elde veya dar bir grupta; muhalefet sınırlı; seçimler var ama rekabetçi değil. - Totaliter rejim: Devletin toplumun her alanına müdahalesi; resmî ideoloji; tek parti; kitle iletişim araçlarının denetimi; terör ve baskı. Sınav tuzağı: Otoriter ve totaliter karıştırılır. Totaliter rejim, otoriter rejimden daha kapsamlı bir denetim kurar.

7. DEMOKRASİ Dar tanım: Halkın yönetimi (seçim). Geniş tanım: Seçimlerin yanında temel hak ve özgürlükler, çoğulculuk, hesap verebilirlik, özgür örgütlenme, hukuk devleti, azınlık hakları. Demokrasi türleri: - Doğrudan demokrasi: Halk kararları doğrudan alır (referandum, halk meclisi). - Temsilî demokrasi: Halk temsilciler aracılığıyla karar alır. - Yarı doğrudan demokrasi: Temsilî sistem ile referandum, halk girişimi gibi araçların birleşimi. - Katılımcı demokrasi: Sivil toplum ve yurttaş katılımının güçlendirilmesi. - Müzakereci (deliberatif) demokrasi: Kararların kamusal tartışmayla alınması. Sınav tuzağı: "Demokrasi = seçim" indirgemesi yanlıştır. Seçim gerekli ama yeterli değildir. Çoğunluk kararı azınlık haklarını yok sayma yetkisi değildir.

8. KUVVETLER AYRILIĞI VE HÜKÛMET SİSTEMLERİ Kuvvetler ayrılığı: Yasama, yürütme ve yargı işlevlerinin ayrı organlara verilmesi ve birbirini denetlemesi.

Hükûmet sistemleri: - Parlamenter sistem: Yürütme, yasamadan güvenoyu alır; yürütmenin başı genellikle başbakandır; devlet başkanı sembolik veya sınırlı yetkilidir. Örnek: İngiltere, Almanya, İtalya. - Başkanlık sistemi: Yürütme, yasamadan ayrı seçilir; başkan hem devlet hem hükûmet başıdır; yasama yürütmeyi güvenoyuyla düşüremez. Örnek: ABD. - Yarı başkanlık sistemi: Başkan ile başbakan birlikte yürütmede rol alır; başkan güçlü, başbakan yasamaya karşı sorumlu. Örnek: Fransa, Rusya. - Başkanlık sisteminin parlamenter sistemden farkı: Yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu yoktur; yasama yürütmeyi görevden alamaz (istisnalar dışında).

Sınav tuzağı: Parlamenter sistemde devlet başkanı ile hükûmet başkanı farklı kişilerdir; başkanlık sisteminde genellikle aynı kişidir. Yarı başkanlıkta ise iki başlı yürütme vardır.

9. SEÇİM SİSTEMLERİ - Çoğunluk sistemi: En fazla oy alan kazanır. - Nispi temsil: Oy oranına göre sandalye. - Karma sistem: İkisinin birleşimi. - Seçim barajı: Belirli bir oy oranının altında kalan partilerin sandalye alamaması.

Türkiye'de milletvekili seçimlerinde nispi temsil uygulanır; %7 ülke barajı 2022'de %7 olarak belirlenmiştir (önceki %10). İttifak sistemi 2018'den itibaren uygulanmaktadır.

Sınav notu: Seçim sistemi ile hükûmet sistemi farklıdır. Seçim sistemi oyların sandalyeye dönüşümünü; hükûmet sistemi yürütme-yasama ilişkisini düzenler.

10. SİYASAL PARTİLER VE SİVİL TOPLUM Siyasal partiler: Belirli bir program etrafında örgütlenen, iktidarı elde etmeyi veya etkilemeyi amaçlayan örgütler. İşlevleri: Temsil, siyasal toplumsallaşma, kadro yetiştirme, hükûmet kurma, muhalefet, gündem belirleme.

Sivil toplum: Devletten bağımsız, gönüllü örgütlenmeler. Demokratik katılımın güçlendirilmesinde rol oynar.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Devlet / Hükûmet / Devlet süreklidir; hükûmet geçicidir / Eş anlamlı sanılır. - Egemenlik / Meşruiyet / Egemenlik üstün karar verme; meşruiyet kabul edilme / Aynı şey sanılır. - Otorite / İktidar / Otorite meşru iktidar / Her iktidar otorite değildir. - Otoriter / Totaliter / Totaliter daha kapsamlı denetim / Aynı rejim sanılır. - Parlamenter / Başkanlık / Yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu / Karıştırılır. - Doğrudan / Temsilî demokrasi / Halkın karar alma biçimi / Referandum temsilî sanılır. - Çoğunlukçu / Çoğulcu demokrasi / Azınlık hakları farkı / Aynı sanılır. - Federal / Üniter devlet / Yetki paylaşımı / Ayrım gözden kaçır. - Seçim sistemi / Hükûmet sistemi / Sandalyeye dönüşüm vs. yürütme-yasama ilişkisi / Karıştırılır.

Weber'in otorite tipleri: - Geleneksel: Gelenek, görenek, veraset. - Karizmatik: Liderin olağanüstü niteliği. - Yasal-ussal: Hukuk ve bürokrasi.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. Devlet ile hükûmeti eş anlamlı saymak. Devlet süreklidir; hükûmet geçicidir.**
- 2. Egemenlik ile meşruiyeti karıştırmak. Egemenlik üstün karar verme; meşruiyet kabul edilme.**
- 3. Demokrasiyi yalnızca seçimle tanımlamak. Seçim gerekli ama yeterli değildir.**
- 4. Çoğunluk kararını azınlık haklarının ortadan kaldırılması olarak yorumlamak.**
- 5. Otoriter ve totaliter rejimleri aynı sanmak.**
- 6. Parlamenter ve başkanlık sistemlerinde yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğunu karıştırmak.**
- 7. Weber'in otorite tiplerini karıştırmak.**
- 8. Seçim sistemi (nispi temsil, çoğunluk) ile hükûmet sistemi (parlamenter, başkanlık) ayrımını kaçırmak.**

BÖLÜM 2: ANAYASA HUKUKU TEMELLERİ VE YURTTAŞLIK

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER ANAYASA: Devletin temel organlarını, temel hak ve özgürlükleri, yasama-yürütme-yargı ilişkilerini düzenleyen en üstün hukuk kuralları bütünü. Yazılı/yazısız, sert/yumuşak, kazuistik/çerçeve anayasa ayrımları.

HUKUK DEVLETİ: Devletin kendisinin de hukukla bağlı olduğu, keyfî işlem yapmadığı devlet anlayışı.

SOSYAL DEVLET: Devletin, vatandaşların sosyal adaletini ve asgarî refahını sağlama görevi.

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER: Kişi hakları (yaşama, işkence yasağı, özel hayat, ifade), sosyal ve ekonomik haklar (eğitim, sağlık, çalışma, konut), siyasî haklar (seçme-seçilme, parti kurma).

SINIRLAMA: Temel haklar ancak kanunla, anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle, hakkın özüne dokunmadan, ölçülülük ilkesine uygun olarak sınırlanabilir.

ÖLÇÜLÜLÜK: Sınırlamanın amaca uygun, gerekli ve orantılı olması.

B. KONU ANLATIMI Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982'de kabul edilmiştir (2709 sayılı Kanun). Anayasa'nın temel ilkeleri: Cumhuriyet, demokratik devlet, laik devlet, sosyal devlet, hukuk devleti, insan haklarına saygılı devlet, Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet, kuvvetler ayrılığı.

Yasama: TBMM. **Yürütme:** Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu (2017 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçildi; 2018'de uygulanmaya başladı). **Yargı:** Bağımsız mahkemeler; Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, Sayıştay, Bölge Adliye Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri.

Yurttaşlık: Türk vatandaşlığı; doğum, evlilik, sonradan kazanma yollarıyla elde edilir. Temel hak ve özgürlükler tüm vatandaşlara tanınır; bazı haklar yabancılara da tanınabilir.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — ANAYASA VE YURTTAŞLIK - Anayasa en üstün hukuk kuralıdır; diğer kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz. - 1982 Anayasası 2709 sayılı Kanun'dur; kabul tarihi 18 Ekim 1982'dir. - 2017 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi kabul edildi; 2018'de uygulamaya girdi. - Temel hak ve özgürlükler ancak kanunla ve Anayasa'da belirtilen sebeplerle sınırlandırılabilir; sınırlama ölçülülük ilkesine uygun olmalıdır. - Yurttaşlık hukukî bir bağıdır; doğum, evlilik, sonradan kazanma yollarıyla elde edilir.

BÖLÜM 3: İDEOLOJİLER

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER İDEOLOJİ: Belirli bir toplumsal-siyasî düzen anlayışı, değerler ve hedefler bütünü.

LİBERALİZM: Bireysel özgürlük, sınırlı devlet, serbest piyasa, hukuk devleti, hoşgörü.

SOSYALİZM: Üretim araçlarının kamusal veya toplumsal mülkiyeti, eşitlik, sınıfsız toplum hedefi (Marksizm'de). Sosyal demokrasi, piyasa ekonomisi içinde sosyal adaleti savunur.

MUHAFAZAKÂRLIK: Gelenek, tedricî değişim, kurumsal süreklilik, otorite ve aile gibi kurumların değeri.

MİLLİYETÇİLİK: Ulusal aidiyet, kendi kaderini tayin, ulusal birlik vurgusu. Farklı tarihsel biçimleri vardır (kültürel, siyasî, etnik).

FAŞİZM: Aşırı milliyetçilik, lider kültü, tek parti, baskı, şiddet; 20. yüzyıl İtalya ve Almanya örneklerinde.

ANARŞİZM: Her türlü otoritenin reddi; gönüllü işbirliği ve özyönetim vurgusu.

FEMİNİZM: Toplumsal cinsiyet eşitliği; kadın hakları; ataerkil yapıların eleştirisi.

ÇEVRECİLİK (EKOLOJİZM): Doğanın korunması, sürdürülebilirlik, ekolojik denge.

B. KONU ANLATIMI İdeolojiler tarihsel olarak 19. ve 20. yüzyılda şekillenmiştir. Her ideolojinin farklı tarihsel çeşitleri vardır. Sınavda "ideolojinin temel ilkeleri" eşleştirmesi ve "hangi ideolojiye ait" soruları sık gelir.

Sınav tuzağı: Liberalizm ile sosyal demokrasi karıştırılır. Liberalizm bireysel özgürlük ve sınırlı devlet; sosyal demokrasi piyasa ekonomisi içinde sosyal adalet ve refah devletini savunur.

Muhafazakârlık ile faşizm karıştırılır. Muhafazakârlık tedricî değişim ve gelenek; faşizm aşırı milliyetçilik, lider kültü, şiddet.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — İDEOLOJİLER - Liberalizm: bireysel özgürlük, sınırlı devlet, serbest piyasa. - Sosyalizm: eşitlik, kamusal mülkiyet (Marksizm'de); sosyal demokrasi piyasa içinde sosyal adalet. -

Muhafazakârlık: gelenek, tedricî değişim. - Milliyetçilik: ulusal aidiyet; farklı biçimleri vardır. - Faşizm: aşırı milliyetçilik, lider kültü, baskı. - Feminizm: toplumsal cinsiyet eşitliği. - Çevrecilik: sürdürülebilirlik, ekolojik denge.

ÜNİTE 2 — EKONOMİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

FIRSAT MALİYETİ: Bir seçim nedeniyle vazgeçilen en iyi alternatifin değeri. Sınavda "fırsat maliyeti = para" sanılır; oysa vazgeçilen alternatifin değeridir.

KITLIK: Sınırsız ihtiyaçlara karşılık sınırlı kaynak. Ekonominin temel sorunudur.

ARZ: Üreticilerin belirli fiyatlarda sunmak istedikleri miktar. **TALEP:** Tüketicilerin satın almak istedikleri miktar. **ARZ KANUNU:** Diğer koşullar sabitken fiyat artışı arz edilen miktarı artırır. **TALEP KANUNU:** Diğer koşullar sabitken fiyat artışı talep edilen miktarı azaltır. **SINAV TUZAĞI:** Arz ve talep kanunlarını karıştırmak. Fiyat artışı arz miktarını artırır, talep miktarını azaltır.

DENGE FİYATI: Arz ve talebin kesiştiğı fiyat. Denge fiyatının altında fiyat tavanı kıtlık; üstünde fiyat tabanı arz fazlası oluşturabilir.

ESNEKLİK: Fiyat değişimine tepki duyarlılığı. Zorunlu mallar (gıda, ilaç) genellikle esnek değildir; lüks mallar esnektir.

ENFLASYON: Genel fiyat düzeyinin süreklilik gösteren artışı. Tek bir ürünün pahalalanması tek başına enflasyon değildir. **DEFLASYON:** Genel fiyat düzeyinin sürekli düşmesi. **STAGFLASYON:** Enflasyon + durgunluk birlikte. **DEZENFLASYON:** Enflasyon oranının düşmesi (fiyatlar artmaya devam eder, ancak daha yavaş). Sınavda deflasyon ile dezenflasyon karışırılır.

GSYH (GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA): Belirli dönemde ülke sınırları içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri. **GSMH (GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA):** Bir ülke vatandaşlarının üretiminden elde edilen gelir. **NOMİNAL:** Cari fiyatlarla. **REEL:** Fiyat etkisinden arındırılmış. **SINAV TUZAĞI:** Nominal ile reel karışırılır. Reel büyüme fiyat etkisini dışlar.

DÖVİZ KURU: Bir para biriminin diğerine göre değeri. **DEVALÜASYON:** Yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürölmesi. **REVALÜASYON:** Yerli paranın değerinin artırılması. **SINAV TUZAĞI:** Devalüasyon ile değer kaybı (kur artışı) karışırılır. Sabit kur rejiminde resmî kararlar yapılan değer düşürmeye devalüasyon denir; dalgalı kurda piyasa kaynaklı değer kaybı vardır.

DIŞSALLIK: Bir faaliyetin üçüncü kişilere piyasa fiyatına yansımayan maliyet veya fayda oluşturması. Negatif dışsallık: kirlilik. Pozitif dışsallık: eğitim, aşı.

KAMU MALI: Tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olmadığı mallar (savunma, sokak aydınlatması).

BÜTÇE AÇIĞI: Kamu gelirlerinin giderlerden az olması. **DIŞ TİCARET AÇIĞI:** İthalatın ihracattan fazla olması. **CARİ AÇIK:** Mal, hizmet, gelir ve transferler dengesindeki açık.

B. KONU ANLATIMI Ekonominin temel soruları: Ne üretilecek? Nasıl üretilecek? Kimin için üretilecek? Bu sorular kaynakların kıtlığı nedeniyle ortaya çıkar.

Ekonomik sistemler: - Piyasa ekonomisi: Fiyat mekanizması, özel mülkiyet, rekabet. - Komuta ekonomisi: Devlet kararları, merkezî planlama. - Karma ekonomi: Piyasa + devlet müdahalesi. Türkiye karma ekonomiye yakındır.

Enflasyonun nedenleri: Talep enflasyonu (talep artışı), maliyet enflasyonu (üretim maliyeti artışı), yapısal enflasyon, ithal enflasyon. **Enflasyonun etkileri:** Satın alma gücünün düşmesi, gelir dağılımının bozulması, belirsizlik, tasarruf azalması.

İşsizlik türleri: - Friksiyonel (geçici): İş arama süreci. - Yapısal: Nitelik uyuşmazlığı. - Konjonktürel (devresel): Ekonomik durgunluk. - Mevsimsel: Tarım, turizm gibi mevsimlik işler. - Gizli: Verimlilik düşük istihdam. Sınav tuzağı: İşsizlik türleri karıştırılır. Yapısal işsizlik nitelik uyuşmazlığıdır; konjonktürel işsizlik ekonomik durgunlukla ilgilidir.

Türkiye ekonomisinin temel özellikleri: - Dışa açık ekonomi; ihracat ve ithalat yüksek. - Enerjide dışa bağımlılık (petrol, doğal gaz). - Sanayi ve hizmet sektörü ağırlıklı. - Tarımın GSYH içindeki payı azalıyor; ancak istihdamdaki payı hâlâ önemli.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — EKONOMİ - Fırsat maliyeti vazgeçilen en iyi alternatifin değeridir; para değildir. - Talep kanunu: Fiyat artışı talep edilen miktarı azaltır. Arz kanunu: Fiyat artışı arz edilen miktarı artırır. - Enflasyon genel fiyat düzeyinin sürekli artışıdır; tek bir ürünün pahalalanması değildir. - Deflasyon fiyatların düşmesi; dezenflasyon enflasyon oranının azalmasıdır. - Nominal değer cari fiyatlarla; reel değer fiyat etkisinden arındırılmıştır. - GSYH ülke sınırları içinde üretilen; GSMH vatandaşların üretimidir. - Dışsalılık, üçüncü kişilere piyasa fiyatına yansımayan maliyet veya faydadır. - Kamu malı tüketiminde rekabet ve dışlama yoktur. - Türkiye'de enerji ithalatı dış ticaret açığının önemli nedenidir. - İşsizlik türleri: friksiyonel, yapısal, konjonktürel, mevsimsel, gizli.

ÜNİTE 3 — SOSYOLOJİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

TOPLUMSALLAŞMA: Bireyin norm, değer, rol ve becerileri öğrenme süreci. Aile, okul, akran grubu, medya, din temel toplumsallaşma araçlarıdır.

NORM: Davranış beklentisi. Yazılı (hukuk) ve yazısız (görgü, ahlak) normlar. **DEĞER:** Arzu edilen ilke veya amaç. **SINAV TUZAĞI:** Norm ile değer karıştırılır. Norm davranış beklentisidir; değer arzu edilen ilkedir.

ROL: Statüye bağlı beklenen davranışlar. **STATÜ:** Bireyin toplumsal konumu. Doğuştan (cinsiyet, yaş) ve sonradan kazanılan (meslek, eğitim).

KURUM: Toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere örgütlenmiş, süreklilik gösteren yapı. Aile, eğitim, ekonomi, din, hukuk, siyaset temel kurumlardır.

KÜLTÜR: Öğrenilmiş değerler, anlamlar, pratikler ve maddi ürünler bütünü. Maddi kültür (araç- gereç) ve manevi kültür (değer, norm, inanç).

KÜLTÜREL GECİKME: Maddi kültürün manevi kültürden hızlı değişmesi.

ETNOSENTRİZM: Başka kültürleri kendi kültürünü ölçüt alarak değerlendirme. **KÜLTÜREL GÖRELİLİK:** Davranışları bağlamında anlamaya çalışma. Sınav tuzağı: Kültürel görelilik her uygulamayı onaylamak değildir; anlamaya çalışmaktır.

SINIF: Toplumsal tabakalaşma birimi. Ekonomik, kültürel ve toplumsal sermaye ile ilişkili.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA: Toplumun hiyerarşik katmanlara ayrılması. Kast, zümre, sınıf.

TOPLUMSAL HAREKETLİLİK: Bireyin tabakalar arasında geçişi. Yatay (aynı düzeyde), dikey (üst/alt tabakaya).

SOSYAL DEĞİŞİM: Toplumun yapı, kurum ve ilişkilerindeki değişim.

B. KONU ANLATIMI Sosyolojinin kurucuları: - Auguste Comte: Sosyolojinin isim babası; pozitivizm. - Emile Durkheim: Toplumsal olgu, işbölümü, anomi, intihar çalışması. - Max Weber: Anlayıcı sosyoloji, otorite tipleri, bürokrasi, Protestan ahlakı. - Karl Marx: Sınıf çatışması, yabancılaşıma, altyapı-üstyapı. - Georg Simmel: Toplumsal formlar, para felsefesi. - Talcott Parsons: Yapısal-işlevselcilik. - Erving Goffman: Dramaturjik yaklaşım.

Sınav tuzağı: Kurucular ve kuramları karıştırılır. Anomi Durkheim'a; yabancılaşıma Marx'a; bürokrasi Weber'e aittir.

Toplumsal kurumlar: - Aile: Üreme, toplumsallaşıma, ekonomik işlev, duygusal destek. - Eğitim: Bilgi aktarımı, toplumsallaşıma, seçme, eşitsizlikleri yeniden üretme. - Ekonomi: Üretim, tüketim, dağıtım. - Din: Anlam, bütünleşme, sosyal kontrol. - Hukuk: Düzen, sosyal kontrol, anlaşmazlık çözümü. - Siyaset: Karar alma, kaynak dağıtım.

Kültür ve toplumsallaşıma: - Aile birincil toplumsallaşıma. - Okul, akran, medya ikincil toplumsallaşıma. - Kültür aktarımı ve kültürel değişim.

Toplumsal eşitsizlik: - Sınıf, statü, cinsiyet, etnisite, eğitim. - Toplumsal hareketlilik ve engeller.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — SOSYOLOJİ - Toplumsallaşıma bireyin norm, değer ve rolleri öğrenmesidir; aile birincil toplumsallaşıma aracıdır. - Norm davranış beklentisi; değer arzu edilen ilkedir. - Kültür öğrenilmiş değerler, anlamlar ve pratikler bütünüdür. - Etnosentrizm kendi kültürünü ölçüt alma; kültürel görelilik bağlamında anlamaya çalışmadır. - Durkheim anomie ve intihar; Weber otorite ve bürokrasi; Marx sınıf çatışması ve yabancılaşıma ile anılır. - Temel toplumsal kurumlar: aile, eğitim, ekonomi, din, hukuk, siyaset. - Toplumsal tabakalaşıma kast, zümre, sınıf biçimlerinde görülür.

ÜNİTE 4 — ANTROPOLOJİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER ANTROPOLOJİ: İnsanı biyolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla inceleyen bilim. Fiziksel (biyolojik) antropoloji, kültürel antropoloji, sosyal antropoloji, arkeoloji, dil antropolojisi alt dalları.

ETNOGRAFYA: Bir topluluğun yaşamını gözlem ve alan çalışmasıyla anlamaya yönelik yöntem.

KÜLTÜREL GÖRELİLİK: Kültürleri kendi bağlamlarında anlama yaklaşımı.

KATILIMLI GÖZLEM: Araştırmacının topluluğun içinde yaşayarak gözlem yapması.

B. KONU ANLATIMI Antropoloji, özellikle küçük ölçekli toplulukları ve kültürleri inceler. Kültürel antropoloji, toplulukların anlam dünyalarını, ritüellerini, akrabalık sistemlerini, ekonomik pratiklerini inceler.

Antropolojik yöntem: - Alan araştırması. - Katılımlı gözlem. - Görüşme. - Yaşam öyküsü. - Etnografik yazım.

Sınav tuzağı: Antropoloji ile sosyoloji karıştırılır. Sosyoloji modern toplumları, antropoloji geleneksel/küçük ölçekli toplulukları daha sık inceler; ancak bu kesin bir ayırım değildir.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — ANTROPOLOJİ - Antropoloji insanı biyolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla inceler. - Etnografya alan çalışmasıyla topluluğu anlamaya yönelir. - Kültürel görelilik bağlamında anlamaya çalışmadır; her uygulamayı onaylamak değildir. - Katılımlı gözlem antropolojinin temel yöntemlerindendir.

ÜNİTE 5 — İLETİŞİM VE MEDYA OKURYAZARLIĞI

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER İLETİŞİM: Kaynak, ileti, kanal, alıcı, geri bildirim ve bağlamdan oluşan anlam aktarım süreci.

KİTLE İLETİŞİMİ: Geniş kitlelere yönelik iletişim (gazete, radyo, TV, internet).

MEDYA OKURYAZARLIĞI: Medya mesajlarını kaynağı, amacı, hedef kitlesi, kanıtı ve bağlamı açısından sorgulama becerisi.

DEZENFORMASYON: Yanlış veya yanıltıcı bilginin kasıtlı yayılması.

MİSENFORMASYON: Yanlış bilginin kasıt olmaksızın yayılması.

MALENFORMASYON: Doğru bilginin zarar vermek için kullanılması. Sınav tuzağı: Dezenformasyon (kasıtlı) ile misenformasyon (kasıtsız) karıştırılır.

PROPAGANDA: Belirli bir görüşü yaymak için sistematik iletişim.

B. KONU ANLATIMI Medya okuryazarlığı, kaynağın güvenilirliğini, amacını, hedef kitlesini, kanıtını ve görselin bağlamını sorgular. "Çok paylaşılmak doğruluk kanıtı değildir."

Sosyal medya ve bilgi kirliliği: - Yankı odaları (echo chambers). - Filtre balonları. - Sahte haberler. - Bot hesaplar. - Yapay zekâ ile üretilen içerik.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — İLETİŞİM - İletişim sürecinde kaynak, ileti, kanal, alıcı, geri bildirim ve bağlam önemlidir. - Medya okuryazarlığı kaynağı, kanıtı, amacı, hedef kitleyi ve bağlamı sorgular. - Çok paylaşılmak doğruluk kanıtı değildir. - Dezenformasyon kasıtlı, misenformasyon kasıtsız yanlış bilgidir.

ÜNİTE 6 — BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER BİLİMSEL YÖNTEM: Soru, gözlem, hipotez, deney, veri toplama, analiz, sonuç, yayın ve eleştiri süreci.

BİLİMSEL BİLGİNİN ÖZELLİKLERİ: Kanıta açık, eleştiriye elverişli, yanlışlanabilir, öngörü üretebilir, evrensel ve nesnel olma çabasında.

TEKNOLOJİ: Bilimsel bilginin pratik uygulaması.

TEKNOLOJİK DETERMİNİZM: Teknolojinin toplumu belirlediği görüşü. Sınavda eleştiriye açık bir görüş olarak değerlendirilir.

SOSYAL İNŞACILIK: Bilimsel bilgi ve teknolojinin toplumsal süreçlerle birlikte inşa edildiği görüşü.

B. KONU ANLATIMI Bilimsel bilginin toplumsal etkileri: - Tıp, iletişim, ulaşım, enerji alanlarında dönüşüm. - Erişim eşitsizliği (dijital uçurum). - Etik sorunlar (yapay zekâ, genetik, gizlilik). - Bilim okuryazarlığı.

Teknolojinin toplumsal etkisi erişim eşitsizliği, kurumsal dönüşüm ve kullanıcı pratiklerine bağlıdır. Teknoloji tek başına toplumu belirlemez; toplum da teknolojiyi şekillendirir.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — BİLİM VE TEKNOLOJİ - Bilimsel bilgi kanıta açık ve eleştiriye elverişlidir. - Teknoloji bilimsel bilginin pratik uygulamasıdır. - Teknolojik determinizm eleştiriye açıktır; teknoloji ve toplum karşılıklı etkileşim içindedir. - Dijital uçurum teknolojinin eşitsiz etkisini gösterir.

ÜNİTE 7 — SOSYAL PROJE GELİŞTİRME

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER PROJE: Belirli bir soruna yönelik, belirli süre, bütçe ve hedeflerle yürütülen planlı çalışma.

PROJE DÖNGÜSÜ: 1. Sorun analizi. 2. Paydaş analizi. 3. Hedef ve amaç belirleme. 4. Faaliyet planı. 5. Kaynak ve bütçe planlaması. 6. Risk analizi. 7. Uygulama. 8. İzleme ve değerlendirme. 9. Paylaşım ve sürdürülebilirlik.

ÇIKTI (OUTPUT): Proje faaliyetlerinin doğrudan ürünü (etkinlik yapıldı, eğitim verildi). SONUÇ (OUTCOME): Hedef grupta gözlenen değişim (beceri gelişti, davranış değişti). ETKİ (IMPACT): Uzun vadeli toplumsal değişim. Sınav tuzağı: Çıktı ile sonuç karıştırılır. "Etkinlik yapıldı" çıktı; "öğrencilerin eleştirel düşünme becerisi gelişti" sonuçtur.

SMART HEDEF: Spesifik, ölçülebilir, ulaşılabilir, ilgili, zaman sınırlı.

PAYDAŞ ANALİZİ: Projeden etkilenen ve projeyi etkileyen tarafların belirlenmesi.

RİSK ANALİZİ: Olası risklerin belirlenmesi, etki ve olasılık açısından değerlendirilmesi.

B. KONU ANLATIMI Sosyal proje geliştirme, sorunu tanımlama, paydaş analizi, ölçülebilir hedefler, faaliyet planı, kaynak ve risk analizi, uygulama, izleme-değerlendirme ve paylaşım aşamalarını içerir. Proje ölçütleri uygulama başlamadan belirlenmelidir.

Sosyal bilgiler dersinde proje: - Öğrencinin araştırma, işbirliği, sunum ve yurttaşlık becerilerini geliştirir. - Gerçek yaşam problemleriyle bağlantılıdır. - Değerlendirme rubrikle yapılmalıdır.

C. KESİN ÇIKAR NOTLARI — SOSYAL PROJE - Proje döngüsü: sorun analizi → paydaş analizi → hedef → faaliyet → kaynak → risk → uygulama → izleme-değerlendirme → paylaşım. - Çıktı faaliyetin doğrudan ürünü; sonuç hedef grupta gözlenen değişimdir. - SMART hedef spesifik, ölçülebilir, ulaşılabilir, ilgili ve zaman sınırlıdır. - Proje ölçütleri uygulama başlamadan belirlenmelidir.

SİYASET BİLİMİ VE DİĞER SOSYAL BİLİMLER BÖLÜMÜ SONU — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Devlet süreklidir, hükûmet geçicidir; egemenlik üstün karar verme, meşruiyet kabul edilmedir.

- Weber'in üç otorite tipi: geleneksel, karizmatik, yasal-ussal.

- Otoriter ve totaliter rejimler karıştırılır; totaliter daha kapsamlı denetim kurar.

- Demokrasi yalnızca seçim değildir; temel hak ve özgürlükler, çoğulculuk, hukuk devleti, hesap verebilirlik de gerekir.

- Parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri yürütmenin kuruluşu ve yasamayla ilişkisi bakımından farklıdır.

- Seçim sistemi (nispi temsil, çoğunluk) ile hükûmet sistemi (parlamenter, başkanlık) farklıdır.

- 1982 Anayasası 2709 sayılı Kanun'dur; 2017 değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçildi.

- Temel hak ve özgürlükler ancak kanunla ve Anayasa'da belirtilen sebeplerle, ölçülülük ilkesine uygun olarak sınırlandırılabilir.
- İdeolojiler: liberalizm (bireysel özgürlük), sosyalizm (eşitlik), muhafazakârlık (gelenek), milliyetçilik (ulusal aidiyet), faşizm (aşırı milliyetçilik), feminizm (cinsiyet eşitliği), çevrecilik (sürdürülebilirlik).
- Fırsat maliyeti vazgeçilen en iyi alternatifi değeridir; para değildir.
- Talep kanunu: Fiyat artışı talep edilen miktarı azaltır. Arz kanunu: Fiyat artışı arz edilen miktarı artırır.
- Enflasyon genel fiyat düzeyinin sürekli artışıdır; tek ürünün pahalalanması değildir. Deflasyon fiyatların düşmesi, dezenflasyon enflasyon oranının azalmasıdır.
- Nominal değer cari fiyatlarla; reel değer fiyat etkisinden arındırılmıştır.
- GSYH ülke sınırları içinde üretilen; GSMH vatandaşların üretimidir.
- Dışsalılık üçüncü kişilere piyasa fiyatına yansımayan maliyet veya faydadır.
- İşsizlik türleri: friksiyonel, yapısal, konjonktürel, mevsimsel, gizli.
- Toplumsallaşma bireyin norm, değer ve rolleri öğrenmesidir; aile birincil toplumsallaşma aracıdır.
- Norm davranış beklentisi, değer arzu edilen ilkedir.
- Etnosentrizm kendi kültürünü ölçüt alma; kültürel görelilik bağlamında anlamaya çalışmadır.
- Durkheim anomi ve intihar; Weber otorite ve bürokrasi; Marx sınıf çatışması ve yabancılaşıma ile anılır.
- Antropoloji insanı biyolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla inceler; etnografya alan çalışmasıdır; kültürel görelilik bağlamında anlamaya çalışmadır.
- İletişimde kaynak, ileti, kanal, alıcı, geri bildirim ve bağlam önemlidir; medya okuryazarlığı kaynağı, kanıtı, amacı, hedef kitleyi ve bağlamı sorgular.
- Dezenformasyon kasıtlı, misenformasyon kasıtsız yanlış bilgidir.

- Bilimsel bilgi kanıta açık ve eleştiriye elverişlidir; teknolojik determinizm eleştiriye açıktır.
- Proje döngüsü: sorun analizi → paydaş analizi → hedef → faaliyet → kaynak → risk → uygulama → izleme-değerlendirme → paylaşım.
- Çıktı faaliyetin doğrudan ürünü; sonuç hedef grupta gözlenen değişimdir.

SONRAKİ BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ

MUSTAFA BAHAR

SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 1. KISIM

Bölüm: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 1. KISIM Konu: Tanım, Program Okuryazarlığı, Öğrenme Alanları, Beceri Öğretimi

BÖLÜME GİRİŞ VE SINAV STRATEJİSİ

ÖABT Sosyal Bilgiler'de alan eğitimi soruları 50 sorunun 10'unu oluşturur; ancak doğrulanmış bir alt konu yüzdesi yayımlanmamıştır. Bu nedenle alan eğitimi eksiksiz çalışılmalıdır. Sınavda en sık karşılaşılan soru kalıpları:

- Kavram eşleştirmesi (sosyal bilgiler vs sosyal bilimler; kazanım vs çıktı; ölçme vs değerlendirme). - Program okuryazarlığı (öğrenme alanı, beceri, değer, kazanım). - Yöntem-teknik seçimi (hedef-öğrenci-yöntem uyumu). - Materyal seçimi ve kaynak eleştirisi. - Ölçme-değerlendirme aracı seçimi ve rubrik. - Beceri öğretimi (kanıt, eleştirel düşünme, empati, mekân, kronoloji).

Bu kısımda tanım, program okuryazarlığı, öğrenme alanları ve beceri öğretimi ele alınır. İkinci kısımda yöntem-teknikler, materyal, ölçme-değerlendirme ve değerler eğitimi işlenecektir.

ÜNİTE 1 — SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI VE SOSYAL BİLİMLERDEN FARKI

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMI

SOSYAL BİLGİLER Toplumsal yaşam, vatandaşlık, insan-çevre ilişkileri ve toplumsal kararları disiplinler arası biçimde anlamayı hedefleyen okul dersidir. Yaş düzeyine uygun, pedagojik olarak düzenlenmiş bir bütündür.

SOSYAL BİLİMLER Tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, psikoloji, hukuk gibi akademik disiplinlerdir. Her biri kendi yöntemi ve kavramlarıyla çalışır.

SINAV TUZAĞI: "Sosyal bilgiler = sosyal bilimler" sanılır. Oysa sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin okul düzeyine uyarlanmış, disiplinler arası bütünleşik hâlidir. Sosyal bilimler akademik disiplinleri; sosyal bilgiler okul dersini ifade eder.

DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIM Birden fazla disiplinin kavram, yöntem ve bakış açılarının bir araya getirilmesi. Sosyal bilgiler dersinin temel yaklaşımıdır.

ÇOK DİSİPLİNLİ / DİSİPLİNLER ÜSTÜ Çok disiplinli: Disiplinler yan yana ama birbirine karışmaz. Disiplinler üstü: Disiplin sınırları aşılar, bütünleşik bakış açısı kurulur. Sosyal bilgiler disiplinler arası ve yer yer disiplinler üstü bir yaklaşım kullanır.

VATANDAŞLIK EĞİTİMİ Hak, sorumluluk, katılım, hukuk, demokratik karar alma ve birlikte yaşama becerilerinin kazandırılması. Sosyal bilgilerin temel amaçlarından biridir.

ETKİN VATANDAŞ Haklarını bilen, sorumluluklarını yerine getiren, toplumsal kararlara katılan, eleştirel düşünen, demokratik değerleri benimseyen vatandaş.

B. KONU ANLATIMI

1. SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI VE KAPSAMI

Sosyal bilgiler, ilköğretim düzeyinde toplumsal yaşamı, insan-çevre ilişkilerini, vatandaşlığı ve toplumsal kararlari disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan derstir. Temel amaçları:

- Etkin ve sorumlu vatandaş yetiştirmek. - Toplumsal yaşamı anlamayı sağlamak. - İnsan-çevre ilişkilerini kavratmak. - Eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme gibi becerileri geliştirmek. - Demokratik değerleri benimsetmek.

2. SOSYAL BİLGİLERİN SOSYAL BİLİMLERDEN FARKI

Kapsam: Sosyal bilimler akademik disiplinlerdir; sosyal bilgiler okul dersidir. Amaç: Sosyal bilimler bilgi üretmeyi; sosyal bilgiler etkin vatandaş yetiştirmeyi hedefler. Yöntem: Sosyal bilimler kendi yöntemleriyle; sosyal bilgiler pedagojik düzenlemelerle çalışır. Düzey: Sosyal bilimler uzmanlık; sosyal bilgiler yaş düzeyine uygun bütünleşik içerik. Sınav tuzağı: "Sosyal bilgiler sosyal bilimlerin basitleştirilmiş hâlidir" ifadesi kısmen doğrudur ama eksiktir. Sosyal bilgiler yalnızca basitleştirme değil, disiplinler arası bütünleşme, vatandaşlık ve değer boyutu da içerir.

3. SOSYAL BİLGİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

- 20. yüzyıl başında ABD'de sosyal bilgiler dersi olarak ortaya çıktı (1916 NCSS kuruluşu ve program çalışmaları). - Türkiye'de cumhuriyet döneminde "Tarih", "Coğrafya", "Yurt Bilgisi" gibi ayrı dersler vardı. - 1968 programıyla "Sosyal Bilgiler" dersi ilköğretimde yerleşti. - 1998, 2005, 2018 ve 2024 (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli) program değişiklikleri yaşandı.

SINAV NOTU: Programlar değiştikçe terimler ve yapı da değişir. Sınavda güncel program esas alınmalıdır; eski program terimlerini güncel program gibi sunmak hatalıdır.

4. SOSYAL BİLGİLER PROGRAMININ TEMEL ÖGELERİ

- Amaç (niçin öğretiyoruz?). - Değerler. - Beceriler. - Öğrenme çıktısı/kazanım. - İçerik çerçevesi (öğrenme alanları). - Öğrenme-öğretme yaşantıları. - Ölçme-değerlendirme.

Bu öğeler birbiriyle ilişkilidir; biri değiştiğinde diğerleri de etkilenir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Sosyal bilgiler / Sosyal bilimler / Okul dersi vs akademik disiplin / Eş anlamlı sanılır. - Amaç / Kazanım / Genel yön vs ölçülebilir öğrenme çıktısı / Aynı sanılır. - Disiplinler arası / Çok disiplinli / Bütünleşme vs yan yana durma / Karıştırılır. - Vatandaşlık / Vatandaşlık eğitimi / Hukukî statü vs eğitim süreci / Aynı sanılır. - Etkin vatandaş / Pasif vatandaş / Katılım vs sadece hak bilme / Karıştırılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Sosyal bilgiler ile sosyal bilimleri eş anlamlı saymak.

2. Sosyal bilgileri yalnızca tarih-coğrafya dersi sanmak. Oysa ekonomi, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, hukuk, iletişim de kapsam içindedir.

3. Sosyal bilgilerin temel amacını "bilgi aktarmak" sanmak. Etkin vatandaş yetiştirmek ve beceri geliştirmek de temel amaçtır.

4. Program öğelerini birbirinden kopuk düşünmek. Amaç, değer, beceri, kazanım, içerik, öğrenme yaşantıları ve değerlendirme bir bütündür.

ÜNİTE 1 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Sosyal bilgiler okul dersi; sosyal bilimler akademik disiplinlerdir. - Sosyal bilgiler disiplinler arası ve bütünlüklü bir derstir; yalnızca basitleştirme değildir. - Sosyal bilgilerin temel amacı etkin ve sorumlu vatandaş yetiştirmektir. - Program öğeleri: amaç, değerler, beceriler, kazanım/öğrenme çıktısı, içerik, öğrenme yaşantıları, ölçme-değerlendirme. - Türkiye'de sosyal bilgiler dersi 1968 programıyla yerleşmiştir; 2005, 2018 ve 2024 (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli) önemli program değişiklikleridir. - Güncel program esas alınmalıdır; eski program terimlerini güncelmiş gibi kullanmak hatalıdır.

ÜNİTE 2 — PROGRAM OKURYAZARLIĞI

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAM

PROGRAM OKURYAZARLIĞI Amaç, öğrenme çıktısı/kazanım, beceri, içerik, öğrenme yaşantıları ve değerlendirme ilişkisini yorumlama becerisi.

KAZANIM Öğrencinin belirli bir süre sonunda kazanması beklenen bilgi, beceri veya tutum. 2018 programında "kazanım" terimi; 2024 Maarif Modeli'nde "öğrenme çıktısı" terimi kullanılır.

ÖĞRENME ÇIKTISI Öğrencinin belirli bir öğrenme süreci sonunda ne bileceği, ne yapabileceği ve nasıl davranacağını ifadesi. Kazanımdan daha kapsamlı ve süreç odaklı olabilir.

SINAV TUZAĞI: Kazanım ile öğrenme çıktısı karıştırılır. 2018 programı "kazanım"; 2024 Maarif Modeli "öğrenme çıktısı" terimini kullanır. Güncel program esas alınmalıdır.

ÖĞRENME ALANI Programın tematik organizasyonu. 2018 programında yedi öğrenme alanı vardı: - Birey ve Toplum. - Kültür ve Miras. - İnsanlar, Yerler ve Çevreler. - Bilim, Teknoloji ve Toplum. - Üretim, Dağıtım ve Tüketim. - Etkin Vatandaşlık. - Küresel Bağlantılar.

SINAV NOTU: Bu yedi alan 2018 programına aittir. 2024 Maarif Modeli'nde yapı ve terimler değişmiştir. Sınav öncesinde MEB Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli portalındaki güncel program metni esas alınmalıdır. Eski program alanlarını güncel programın organizasyonu gibi sunmak hatalıdır.

TEMEL BECERİLER (2018 programı): - Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma. - Bilgi teknolojilerini kullanma. - İletişim. - İş birliği. - Problem

çözme. - Karar verme. - Eleştirel düşünme. - Yaratıcı düşünme. - Girişimcilik. - Araştırma. - Mekânı algılama. - Zaman ve kronolojiyi algılama. - Değişim ve sürekliliği algılama. - Kanıt kullanma. - Empati. - Sosyal katılım. - Gözlem. - Mekân, zaman ve kronoloji. - Türkçeyi doğru kullanma.

SINAV NOTU: 2024 Maarif Modeli'nde bu beceriler yeniden düzenlenmiş ve "beceri temelli" bir yaklaşım öne çıkmıştır. Güncel program metni esas alınmalıdır.

DEĞERLER (2018 programı): Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik.

DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI: - Değerlerin doğrudan öğretimi (telkin). - Değer analizi. - Ahlaki ikilem (Kohlberg). - Değer açıklama. - Bütünleşik yaklaşım (dersin tümüne yayma).

B. KONU ANLATIMI

1. PROGRAM OKURYAZARLIĞI NEDİR?

Program okuryazarlığı, öğretmenin programı ezberlemesi değil, programın öğeleri arasındaki ilişkiyi anlaması ve uygulamasıdır. Bu ilişki şu sorularla kurulur:

- Amaç: Niçin öğretiyoruz? - Değerler: Hangi değerleri kazandırıyoruz? - Beceriler: Hangi becerileri geliştiriyoruz? - Kazanım/öğrenme çıktısı: Öğrenci ne öğrenecek? - İçerik: Hangi konuları işleyeceğiz? - Öğrenme yaşantıları: Hangi yöntem, teknik, materyal kullanacağız? - Ölçme-değerlendirme: Kazanımın kazanılıp kazanılmadığını nasıl ölçeceğiz?

SINAV NOTU: Sorularda sıklıkla "hangi öge ihmal edilmiştir?" türünde sorular gelir. Bir ders planında amaç, kazanım, yöntem, materyal ve değerlendirme uyumlu olmalıdır.

2. KAZANIM YAZMA İLKELERİ

İyi bir kazanım: - Öğrenci merkezli (öğrenci ne yapacak?). - Ölçülebilir (gözlenebilir davranış). - Açık ve anlaşılır. - Yaş düzeyine uygun. - Programın amaç ve değerleriyle uyumlu. - Bilgi, beceri ve/veya değer boyutlarından en az birini içerir.

Sınav tuzağı: "Öğrenci bilir", "anlar" gibi ifadeler ölçülmesi zor kazanımlardır. "Öğrenci ... açıklar, karşılaştırır, örnek verir, sınıflandırır" gibi gözlenebilir fiiller tercih edilir.

3. 2018 VE 2024 PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRMASI

2018 programı: - Yedi öğrenme alanı. - Kazanım temelli. - Değerler ve beceriler ayrı listelenmiş. - Disiplinler arası yaklaşım.

2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: - Beceri temelli ve bütünlük yaklaşım. - Öğrenme çıktısı terimi. - Erdem-değer-eylem çerçevesi. - Kavramsal beceriler ve eğilimler. - Sosyal-duygusal öğrenme becerileri. - Okuryazarlık türleri (bilgi, dijital, görsel, kültür, vatandaşlık, veri, sürdürülebilirlik, sanat). - Disiplinler arası ve disiplinler üstü bütünlük.

SINAV NOTU: 2024 Maarif Modeli'nde "öğrenme çıktısı", "kavramsal beceriler", "eğilimler", "sosyal-duygusal öğrenme becerileri", "okuryazarlık türleri" gibi yeni terimler kullanılır. Sınavda bu terimler 2018 terimleriyle karıştırılmamalıdır.

4. SOSYAL BİLGİLER VE İNKILAP TARİHİ İLİŞKİSİ

- Sosyal Bilgiler dersi 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulur. - T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi 8. sınıfta okutulur. - İki ders program olarak birbirini tamamlar; ancak farklı derslerdir. - İnkılap Tarihi dersi, Sosyal Bilgiler'in devamı niteliğindedir; ancak ayrı programı vardır.

SINAV NOTU: "İnkılap Tarihi, Sosyal Bilgiler'in bir ünitesidir" ifadesi yanlıştır; ayrı bir derstir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Kazanım / Öğrenme çıktısı / 2018 vs 2024 terimleri / Aynı sanılır. - Amaç / Kazanım / Genel yön vs ölçülebilir davranış / Eş anlamlı sanılır. - Öğrenme alanı / Ünite / Tematik organizasyon vs içerik düzenlemesi / Karıştırılır. - Değer / Beceri / İlke vs yeterlik / Aynı sanılır. - 2018 alanları / 2024 alanları / Program farkı / Karıştırılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Kazanım ile öğrenme çıktısını eş anlamlı saymak.

2. 2018 programının öğrenme alanlarını 2024 programının organizasyonu gibi sunmak.

3. Program öğelerinden birinin ihmal edildiğini fark etmemek.

4. Kazanım yazarken "bilir, anlar" gibi ölçülmesi zor fiiller kullanmak.

5. Değerler eğitimi yalnızca telkinle sınırlamak; değer analizi, ahlaki ikilem, değer açıklama gibi yaklaşımları ihmal etmek.

6. İnkılap Tarihi dersini Sosyal Bilgiler'in bir ünitesi sanmak.

ÜNİTE 2 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Program okuryazarlığı amaç, değer, beceri, kazanım, içerik, öğrenme yaşantıları ve değerlendirme ilişkisini yorumlamaktır. - 2018 programında "kazanım", 2024 Maarif Modeli'nde "öğrenme çıktısı" terimi kullanılır. - 2018 programında yedi öğrenme alanı vardı: Birey ve Toplum; Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Bilim, Teknoloji ve Toplum; Üretim, Dağıtım ve Tüketim; Etkin Vatandaşlık; Küresel Bağlantılar. - 2024 Maarif Modeli'nde beceri temelli, bütünsel yaklaşım; erdem-değer-eylem; kavramsal beceriler; eğilimler; sosyal-duygusal öğrenme becerileri; okuryazarlık türleri öne çıkar. - İyi kazanım öğrenci merkezli, ölçülebilir, açık, yaş düzeyine uygun ve programla uyumlu olmalıdır. - Değerler eğitimi yaklaşımları: telkin, değer analizi, ahlaki ikilem, değer açıklama, bütünsel yaklaşım. - Sosyal Bilgiler 5-7, İnkılap Tarihi 8. sınıfta okutulur; ayrı derslerdir.

SONRAKİ KISIM: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 2. KISIM: Beceri Öğretimi (Kanıt, Eleştirel Düşünme, Empati, Mekân, Kronoloji) ve Değerler Eğitimi

SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 2. KISIM

Bölüm: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 2. KISIM Konu: Beceri Öğretimi, Değerler Eğitimi, Kavram Öğretimi ve Kavram Yanılgıları

ÜNİTE 3 — BECERİ ÖĞRETİMİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

BECERİ Öğrencinin öğrenme sürecinde kazandığı, farklı durumlara aktarabildiği performans. Bilgiden farklı olarak "yapabilme"yi ifade eder.

KANIT KULLANMA Bir iddiayı güvenilir bilgiyle gerekçelendirme. Kaynağın güvenilirliğini, bağlamını ve sınırlılıklarını değerlendirmeyi içerir.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME Varsayım, kanıt, çıkarım ve karşı görüşü inceleme. Bilgiyi sorgulama, önyargıyı fark etme, gerekçeli karar verme.

PROBLEM ÇÖZME Sorunu tanımlama, alternatif üretme, ölçüt belirleme ve sonuçları değerlendirme.

KARAR VERME Seçenekleri sonuç, maliyet, hak ve sorumluluk bakımından karşılaştırma.

EMPATİ Başka birinin bakış açısını, duygusunu ve deneyimini anlamaya çalışma. O görüşü doğru kabul etmek değildir. **SINAV TUZAĞI:** Empati ile sempati karıştırılır. Sempati "acıma/yanında olma"; empati "anlamaya çalışma"dır. Empati onaylama değildir.

MEKÂNİ ALGILAMA Konum, dağılışı, ölçek, hareket ve insan-çevre etkileşimini harita ve mekânsal örüntülerle anlama.

ZAMAN VE KRONOLOJİYİ ALGILAMA Süre, değişim, süreklilik, eşzamanlılık ve neden-sonuç ilişkisi içinde zamanı anlama.

DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİĞİ ALGILAMA Bir olgunun zaman içinde neyin değiştiği ve neyin sürdüğünü ayırt etme.

SOSYAL KATILIM Aile, okul ve toplumda kararlara katılma, sorumluluk alma, iş birliği yapma.

GÖZLEM Doğal veya toplumsal olayları planlı ve sistematik biçimde izleme.

SINAV NOTU: 2018 programında temel beceriler listelenmiştir. 2024 Maarif Modeli'nde "kavramsal beceriler", "eğilimler" ve "sosyal-duygusal öğrenme becerileri" gibi yeni kategoriler getirilmiştir. Güncel program metni esas alınmalıdır.

B. KONU ANLATIMI

1. BECERİ ÖĞRETİMİNİN TEMEL İLKELERİ

- Beceri, bilgiden bağımsız değildir; ancak bilgi tek başına beceri değildir. - Beceri tekrar ve uygulamayla gelişir. - Beceri farklı bağlamlara aktarılabilmelidir. - Beceri öğretiminde modelleme, rehberli uygulama ve bağımsız uygulama aşamaları izlenir. - Beceri değerlendirmesi performans temelli olmalıdır (rubrik, gözlem, ürün).

2. KANIT KULLANMA BECERİSİ

Aşamalar: - Soru sorma. - Kaynağı tanıma (birincil/ikincil). - Kaynağın bağlamını, amacını, yazarını sorgulama. - Kanıtı yorumlama. - Kanıta dayalı yorum geliştirme. - Yorumu gerekçelendirme.

Öğretim yolları: - Tarihî belge incelemesi. - Karşılaştırmalı kaynak analizi. - Sözlü tarih. - Müze ve tarihî mekân çalışmaları. - Görsel kaynak analizi.

SINAV TUZAĞI: "Kanıt" ile "görüş" karıştırılır. "Ben böyle düşünüyorum" görüştür; "belge şunu gösteriyor" kanıttır. Kanıt temelli öğretimde öğrenci görüşünü kanıtla gerekçelendirmeyi öğrenir.

3. ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİ

Öğretim yolları: - Soru sorma ve sorgulama. - Karşı görüş geliştirme. - Varsayım belirleme. - Kanıt-iddia ilişkisi kurma. - Karşılaştırma ve sınıflandırma. - Altı şapkalı düşünme, akvaryum, panel, münazara gibi teknikler.

SINAV TUZAĞI: "Eleştirel düşünme = eleştirmek" sanılır. Eleştirel düşünme yıkıcı eleştiri değil, kanıta dayalı sorgulama ve gerekçeli yargıya varmadır.

4. EMPATİ BECERİSİ

Öğretim yolları: - Tarihî ve toplumsal olaylarda farklı aktörlerin bakış açısını inceleme. - Rol oynama ve drama. - Mektup, günlük, hatıra yazma. - Bir olayı farklı tarafların gözünden anlatma.

SINAV TUZAĞI: Rol oynama ve canlandırma empatiyi destekler; ancak ****canlandırma kanıt yerine geçmez****. "Öğrenci rol yaptı, o dönemi yaşadı" demek tarihsel kanıtla aynı şey değildir.

5. MEKÂNİ ALGILAMA BECERİSİ

Öğretim yolları: - Harita, atlas, kroki okuma. - Konum ve dağılış analizi. - Ölçek kavrama. - İnsan-çevre etkileşimi incelemesi. - Zihin haritaları. - Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) uygulamaları.

6. ZAMAN VE KRONOLOJİYİ ALGILAMA BECERİSİ

Öğretim yolları: - Zaman çizelgeleri. - Kronolojik sıralama. - Değişim ve süreklilik analizi. - Neden-sonuç ilişkisi kurma. - Eşzamanlılık (aynı anda farklı yerlerde ne oluyor?) analizi.

SINAV TUZAĞI: Kronoloji = tarih ezberi değildir. Kronoloji, olayları zaman sırasına koyma ve neden-sonuç ilişkisini anlama becerisidir.

7. SOSYAL KATILIM BECERİSİ

Öğretim yolları: - Sınıf ve okul meclisleri. - Proje çalışmaları. - Sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği. - Yerel yönetim ziyaretleri. - Topluma hizmet uygulamaları.

8. DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİĞİ ALGILAMA

Bir olguda neyin değiştiğini ve neyin sürdüğünü ayırt etme. Örneğin "aile kurumunda değişen ve süren öğeler nelerdir?" gibi sorular bu beceriyi geliştirir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Empati / Sempati / Anlamaya çalışma vs acıma / Aynı sanılır. - Empati / Onaylama / Anlama vs kabul etme / Karıştırılır. - Kanıt / Görüş / Belgeye dayalı vs kişisel düşünce / Aynı sanılır. - Eleştirel düşünme / Eleştirme / Sorgulama vs yıkıcı eleştiri / Karıştırılır. - Kronoloji / Tarih ezberi / Zaman sıralama ve neden-sonuç vs olay listesi / Aynı sanılır. - Rol oynama / Kanıt / Empati aracı vs tarihsel kanıt / Karıştırılır. - Mekânı algılama / Harita okuma / Daha geniş mekânsal düşünme / Aynı sanılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. Empatiyi onaylama veya sempati ile karıştırmak.**
- 2. Rol oynamayı tarihsel kanıt yerine koymak.**
- 3. Eleştirel düşünmeyi yalnızca eleştiri sanmak.**
- 4. Kronolojiyi tarih ezberiyle eşitlemek.**
- 5. Becerileri bilgiden kopuk düşünmek veya bilgiyi beceri sanmak.**
- 6. Beceri değerlendirmesinde yalnızca çoktan seçmeli test kullanmak; performans temelli değerlendirmeyi ihmal etmek.**

ÜNİTE 3 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Beceri bilgiden farklı olarak "yapabilme"yi ifade eder; tekrar ve uygulamayla gelişir; farklı bağlamlara aktarılabilmelidir. - Kanıt kullanma kaynağı tanıma, bağlamı sorgulama ve yorum geliştirmeyi içerir. - Empati anlamaya çalışmadır; onaylama veya sempati değildir. - Rol oynama empatiyi destekler; ancak canlandırma kanıt yerine geçmez. - Eleştirel düşünme kanıta dayalı sorgulama ve gerekçeli yargıya varmadır; yıkıcı eleştiri değildir. - Mekânı algılama harita, konum, dağılışı, ölçek ve insan-çevre etkileşimini içerir. - Kronoloji olayları zaman sırasına koyma ve neden-sonuç ilişkisini anlama becerisidir; tarih ezberi değildir. - Sosyal katılım sınıf meclisi, proje, sivil toplum iş birliği ve topluma hizmet ile geliştirilir. - 2024 Maarif Modeli'nde kavramsal beceriler, eğilimler ve sosyal-duygusal öğrenme becerileri yeni kategorilerdir.

ÜNİTE 4 — DEĞERLER EĞİTİMİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMİ

DEĞER Arzu edilen ilke veya amaç. Bireyin davranışına yön veren inanç ve ölçüt.

DEĞERLER EĞİTİMİ Öğrencilere değerleri kazandırma süreci. Yalnızca bilgi aktarımı değil; duyuş, tutum ve davranış boyutlarını içerir.

TELKİN (DOĞRUDAN ÖĞRETİM) Değerin doğrudan aktarılması. Etkili olabilir; ancak eleştirel düşünmeyi sınırlayabilir.

DEĞER ANALİZİ Değerlerin nedenleri, sonuçları ve kanıtları üzerinde düşünme. Öğrencinin kendi değerlerini sorgulamasını sağlar.

AHLAKİ İKİLEM Kohlberg'in yaklaşımı; öğrencinin ahlaki bir çatışma durumunda gerekçeli karar vermesini sağlar.

DEĞER AÇIKLAMA Öğrencinin kendi değerlerini fark etmesi ve ifade etmesi.

BÜTÜNLEŞİK YAKLAŞIM Değerlerin dersin tümüne yayılması; ayrı bir ders olarak değil, örtük programla da desteklenmesi.

ÖRTÜK PROGRAM Okulun resmî programı dışında, öğrencinin kazandığı değer ve davranışlar. Öğretmenin tutumu, okul iklimi, akran ilişkileri örtük programın parçasıdır.

SINAV TUZAĞI: Değerler eğitimi yalnızca telkin değildir. Değer analizi, ahlaki ikilem, değer açıklama ve bütünleşik yaklaşım da kullanılır.

B. KONU ANLATIMI

1. 2018 PROGRAMINDA DEĞERLER

Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik.

SINAV NOTU: 2024 Maarif Modeli'nde "erdem- değer-eylem" çerçevesi kullanılır; değerler yeniden düzenlenmiştir. Güncel metin esas alınmalıdır.

2. DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

- Telkin (doğrudan öğretim): Değerin doğrudan aktarılması. Etkili olabilir; ancak tek başına yeterli değildir. - Değer analizi: Değerin nedenleri, sonuçları ve kanıtları üzerinde düşünme. - Ahlaki ikilem: Kohlberg'in ahlaki gelişim yaklaşımına dayanır. Öğrencinin gerekçeli karar vermesini sağlar. - Değer açıklama: Öğrencinin kendi değerlerini fark etmesi ve ifade etmesi. - Bütünleşik yaklaşım: Değerlerin dersin tümüne ve okul iklimine yayılması. - Örtük program: Okulun resmî programı dışında kazandırılan değerler.

3. DEĞERLER EĞİTİMİNDE ÖĞRETMENİN ROLÜ

- Model olma. - Tutarlılık. - Sınıf iklimi. - Değerleri ders içeriğiyle bütünleştirme. - Aile ve çevre ile iş birliği.

4. DEĞERLER EĞİTİMİNDE SINAV TUZAKLARI

- "Değerler eğitimi yalnızca ayrı bir derste yapılır" yanlıştır; bütünleşik yaklaşımla tüm derslere yayılır. - "Değerler yalnızca telkinle kazandırılır" yanlıştır; farklı yaklaşımlar birlikte kullanılır. - "Değerler eğitimi = ahlak dersi" değildir; sosyal bilgilerin tümüne yayılan bir boyuttur.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Değer / Norm / İlke vs davranış beklentisi / Aynı sanılır. - Telkin / Değer analizi / Doğrudan aktarma vs sorgulama / Karıştırılır. - Ahlaki ikilem / Değer analizi / Kohlberg vs neden-sonuç inceleme / Aynı sanılır. - Örtük program / Resmî program / Okul iklimi vs ders içeriği / Karıştırılır. - Değerler eğitimi / Ahlak dersi / Tüm derslere yayılan boyut vs ayrı ders / Aynı sanılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Değerler eğitimi yalnızca telkinle sınırlamak.
2. Değerler eğitimi ayrı bir ders sanmak.
3. Değer ile normu eş anlamlı saymak.
4. Örtük programı göz ardı etmek.
5. Ahlaki ikilem ile değer analizini karıştırmak.

ÜNİTE 4 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Değer arzu edilen ilke veya amaçtır; norm davranış beklentisidir. - 2018 programında on kök değer vardır; 2024 Maarif Modeli'nde erdem-değer-eylem çerçevesi kullanılır. - Değerler eğitimi yaklaşımları: telkin, değer analizi, ahlaki ikilem (Kohlberg), değer açıklama, bütünleşik yaklaşım, örtük program. - Değerler eğitimi tüm derslere yayılır; ayrı bir ders değildir. - Öğretmen model olma, tutarlılık ve sınıf iklimiyle değerler eğitimine katkı sunar.

ÜNİTE 5 — KAVRAM ÖĞRETİMİ VE KAVRAM YANILGILARI

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMI

KAVRAM Benzer özellikleri paylaşan nesne, olay veya durumların zihindeki genel tasarımı. Kavramın adı, tanımı, örnekleri, örnek olmayanları ve özellikleri vardır.

KAVRAM YANILGISI Öğrencinin tutarlı görünen ancak bilimsel açıklamayla uyuşmayan zihinsel modeli. Yanlış bilgiden farklıdır; öğrenci kendi modelini tutarlı biçimde kullanır.

KAVRAM ÖĞRETİMİ STRATEJİLERİ - Kavram haritası. - Kavram bulma (Taba). - Kavram geliştirme. - Örnek-örnek olmayan. - Kavram karikatürü. - Zihin haritası. - Kavram testi.

KAVRAM HARİTASI Kavramlar ve ilişkilerini görsel olarak gösteren şema. Anlamli öğrenmeyi destekler.

KAVRAM KARİKATÜRÜ Kavram yanlışlarını ve farklı görüşleri karikatürle ortaya koyan araç.

ÖRNEK / ÖRNEK OLMAYAN Kavramın kapsamını netleştirmek için kullanılan öğretim yolu.

SINAV TUZAĞI: Kavram yanlışsı ile yanlış bilgi karıştırılır. Yanlış bilgi düzeltilebilir; kavram yanlışsı öğrencinin kendi modelini tutarlı biçimde kullandığı için düzeltilmesi daha zordur.

B. KONU ANLATIMI

1. KAVRAM ÖĞRETİMİNİN TEMEL ADIMLARI

- Kavramın adı ve tanımı. - Ayırt edici özellikleri. - Örnekler ve örnek olmayanlar. - Kavramın diğer kavramlarla ilişkisi. - Kavramın günlük yaşamdaki yeri.

2. KAVRAM ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

Kavram Haritası: Kavramlar ve ilişkilerini görselleştirir. Anlamli öğrenmeyi destekler. Kavram Bulma (Taba): Öğrenciler örnekleri inceleyerek kavramı bulur. Kavram Geliştirme: Kavramın özellikleri aşamalı olarak geliştirilir. Örnek-Örnek Olmayan: Kavramın sınırları netleştirilir. Kavram Karikatürü: Farklı görüşleri ve yanlışları ortaya koyar. Zihin Haritası: Kavramlar arasındaki ilişkileri görselleştirir.

3. SOSYAL BİLGİLERDE SIK KARIŞTIRILAN KAVRAMLAR

- Olay / Olgu. - Devlet / Hükûmet. - Egemenlik / Meşruiyet. - Norm / Değer. - Demokrasi / Cumhuriyet. - Monarşi / Oligarşi. - İktâ / Tımar / İltizam. - Göç / İtici-çekici faktör. - İklim / Hava durumu. - Yerel saat / Ulusal saat. - Enflasyon / Deflasyon / Dezenflasyon. - Nominal / Reel. - Empati / Sempati. - Telkin / Değer analizi. - Ölçme / Değerlendirme.

4. KAVRAM YANILGILARININ NEDENLERİ

- Günlük dildeki farklı kullanımlar. - Önceki öğrenmelerin yanlış genellenmesi. - Ders kitaplarındaki basitleştirmeler. - Medya ve sosyal çevre etkisi. - Kavramın soyut olması.

5. KAVRAM YANILGILARINI GİDERME YOLLARI

- Kavramın özelliklerini açıkça belirtme. - Örnek-örnek olmayan kullanma. - Kavram karikatürü. - Kavram haritası. - Yanılgıyı fark ettirme ve tartışma. - Farklı bağlamlarda uygulama.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Kavram yanılgısı / Yanlış bilgi / Tutarlı zihinsel model vs eksik bilgi / Aynı sanılır. - Kavram haritası / Zihin haritası / Hiyerarşik ilişki vs serbest çağrışım / Karıştırılır. - Kavram bulma / Kavram geliştirme / Tabii stratejisi vs aşamalı özellik geliştirme / Aynı sanılır. - Kavram karikatürü / Karikatür / Yanılgı ortaya koyma vs mizah / Karıştırılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. Kavram yanlışlığı ile yanlış bilgiyi eş anlamlı saymak.**
- 2. Kavram haritası ile zihin haritasını karıştırmak.**
- 3. Kavram öğretimini yalnızca tanım ezberi sanmak.**
- 4. Kavram yanlışlıklarını görmezden gelmek.**
- 5. Örnek-örnek olmayan yöntemini ihmal etmek.**

ÜNİTE 5 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Kavram benzer özellikleri paylaşan nesne, olay veya durumların zihindeki genel tasarımıdır. - Kavram yanlışlığı öğrencinin tutarlı ama bilimsel açıklamayla uyuşmayan zihinsel modelidir; yanlış bilgiden farklıdır. - Kavram öğretimi stratejileri: kavram haritası, kavram bulma (Taba), kavram geliştirme, örnek-örnek olmayan, kavram karikatürü, zihin haritası. - Kavram haritası hiyerarşik ilişkileri; zihin haritası serbest çağrışımı gösterir. - Kavram yanlışlıkları günlük dil, önceki öğrenmeler, basitleştirmeler ve medya etkisiyle oluşabilir. - Örnek-örnek olmayan, kavram karikatürü ve tartışma yanlışlıkları gidermede etkilidir.

SONRAKİ KISIM: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 3. KISIM:

Yöntem-Teknikler, Materyal, Ölçme ve Değerlendirme

SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 3. KISIM

Bölüm: SOSYAL BİLGİLER ALAN EĞİTİMİ — 3. KISIM Konu: Yöntem-Teknikler, Materyal, Ölçme ve Değerlendirme

ÜNİTE 6 — ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAMI

YÖNTEM Hedefe ulaşmak için izlenen yol. Öğretmen merkezli ve öğrenci merkezli yöntemler vardır.

TEKNİK Yöntemin uygulanma biçimi. Yöntem daha genel; teknik daha özeldir.

STRATEJİ Öğretim sürecinin genel planı (sunuş, buluş, araştırma-inceleme).

SUNUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM Bilginin öğretmen tarafından düzenli sunumu. Etkili ve ekonomiktir; öğrenci pasif kalabilir.

BULUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM Öğrencinin örüntüleri keşfetmesi. Rehberlik olmadan keşif her zaman etkili değildir.

ARAŞTIRMA-İNCELEME YOLUYLA ÖĞRETİM Öğrencinin problem çözme ve araştırma süreciyle bilgiye ulaşması.

DOĞRUDAN ANLATIM Kavramların açık ve düzenli sunumu. Modelleme, rehberli alıştırma ve bağımsız uygulama içerebilir.

SORU-CEVAP Ön bilgiyi ve anlamayı kontrol eder. Açık uçlu sorular üst düzey düşünmeyi destekler.

TARTIŞMA Görüşleri kanıtla savunmayı öğretir. Münazara, panel, açık oturum, büyük grup tartışması gibi biçimleri vardır.

PROBLEM TEMELLİ ÖĞRENME Gerçekçi bir problem etrafında bilgi araştırma ve çözüm geliştirme.

PROJE TABANLI ÖĞRENME Süre içinde araştırma ve ürün oluşturma.

İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME Ortak hedef, bireysel sorumluluk, olumlu karşılıklı bağımlılık ve grup süreci gerektirir. Sınav tuzağı: Öğrencileri gruplara ayırmak tek başına işbirlikli öğrenme değildir.

ROL OYNAMA Tarihsel/toplumsal durumların bakış açısını deneyimletir. Canlandırma kanıt yerine geçmez.

ÖRNEK OLAY Belirli bir durumun ayrıntılı incelenmesi.

GEZİ-GÖZLEM Müze, tarihî mekân, belediye veya doğal çevreyi öğrenme kaynağı yapar. Ön hazırlık, saha görevi ve sonrası değerlendirme gerekir.

SÖZLÜ TARİH Görüşme yoluyla hatıraları sistematik kaydetme. Bellek yanlılığı ve etik izinler önemlidir.

GÖSTERİP YAPTIRMA Beceri öğretiminde modelleme ve uygulama.

BEYİN FIRTINASI Yaratıcı fikir üretme tekniği. Değerlendirme sonraya bırakılır.

ALTI ŞAPKALI DÜŞÜNME De Bono'nun tekniği; farklı düşünme perspektifleri.

İSTASYON TEKNIĞİ Farklı istasyonlarda farklı görevler.

AKVARYUM İç grup tartışır, dış grup gözlemler.

KAVRAM HARİTASI Kavramlar arası ilişkileri görselleştirme.

ZİHİN HARİTASI Serbest çağrışımlarla kavramları düzenleme.

B. KONU ANLATIMI

1. YÖNTEM SEÇİMİNİ ETKİLEYEN ETMENLER

- Hedef/kazanım. - Öğrenci özellikleri (yaş, hazırbulunuşluk, ilgi). - İçerik yapısı. - Süre ve olanaklar. - Öğretmen yeterliği. - Değerlendirme biçimi.

SINAV NOTU: Yöntem yalnızca adına göre değil, hedef-öğrenci-değerlendirme uyumuna göre seçilir. "En iyi yöntem" yoktur; "duruma uygun yöntem" vardır.

2. ÖĞRETMEN MERKEZLİ / ÖĞRENCİ MERKEZLİ

Öğretmen merkezli: Doğrudan anlatım, soru-cevap, gösterip yaptırma.

Öğrenci merkezli: Problem temelli, proje tabanlı, işbirlikli, buluş, araştırma-inceleme.

Sınav tuzağı: "Öğrenci merkezli her zaman daha iyidir" ifadesi genelleme olarak doğru değildir; hedefe göre öğretmen merkezli yöntem de etkili olabilir.

3. SOSYAL BİLGİLERDE YÖNTEM-TEKNİK EŞLEŞTİRMESİ

- Kanıt kullanma: Belge incelemesi, sözlü tarih, müze çalışması. - Eleştirel düşünme: Tartışma, münazara, altı şapkalı düşünme, kavram karikatürü. - Empati: Rol oynama, drama, mektup/günlük yazma. - Mekânı algılama: Harita çalışması, gezi, CBS. - Kronoloji: Zaman çizelgesi, tarih şeridi. - Sosyal katılım: Proje, sınıf meclisi, topluma hizmet. - İşbirliği: İşbirlikli öğrenme, istasyon, akvaryum.

4. PROJE TABANLI VE PROBLEM TEMELLİ FARK

Problem temelli: Kısa süreli, problem çözme odağı. Proje tabanlı: Uzun süreli, araştırma ve ürün odağı. Örtüşebilirler; ancak sınavda ayırım sorulur.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Yöntem / Teknik / Yol vs uygulama biçimi / Aynı sanılır. - Strateji / Yöntem / Genel plan vs izlenen yol / Karıştırılır. - Problem temelli / Proje tabanlı / Kısa-problem vs uzun-ürün / Aynı sanılır. - İşbirlikli öğrenme / Grup çalışması / Bireysel sorumluluk + bağımlılık vs sadece gruplama / Aynı sanılır. - Rol oynama / Kanıt / Empati aracı vs tarihsel kanıt / Karıştırılır. - Buluş / Araştırma-inceleme / Örüntü keşfi vs problem çözme süreci / Aynı sanılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. Grup çalışmasını işbirlikli öğrenme sanmak.**
- 2. Problem temelli ile proje tabanlıyı karıştırmak.**
- 3. Rol oynamayı kanıt yerine koymak.**
- 4. Yöntemi yalnızca adına göre seçmek;
hedef-öğrenci-değerlendirme uyumunu ihmal etmek.**
- 5. "En iyi yöntem" arayışına girmek.**
- 6. Sözlü tarih anlatısını doğrulanması gerekmeyen kesin gerçek sanmak.**

ÜNİTE 6 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Yöntem izlenen yol; teknik uygulama biçimi; strateji genel plandır. - Yöntem seçimi hedef, öğrenci, içerik, süre ve değerlendirmeye göre yapılır. - İşbirlikli öğrenme ortak hedef, bireysel sorumluluk ve olumlu karşılıklı bağımlılık gerektirir; grupta tek başına yeterli değildir. - Problem temelli kısa süreli problem çözme; proje tabanlı uzun süreli araştırma ve ürün odağıdır. - Rol oynama empatiyi destekler; kanıt yerine geçmez. - Sözlü tarih anlatısı doğrulanması gereken bir kaynaktır. - Gezi-gözlem ön hazırlık, saha görevi ve sonrası değerlendirme gerektirir.

ÜNİTE 7 — MATERYAL VE KAYNAK SEÇİMİ

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER

MATERYAL Öğretimi destekleyen araç-gereç ve kaynak. Harita, atlas, grafik, tablo, fotoğraf, karikatür, tarihî belge, gazete, sözlü tarih kaydı, müze nesnesi, dijital kaynak.

KAYNAK ELEŞTİRİSİ Kaynağın doğruluğu, yaş düzeyine uygunluğu, temsil ettiği bakış açısı, telif ve mahremiyet koşullarının incelenmesi.

TARİHÎ BELGE Döneme ait yazılı kaynak. Birincil kaynak olabilir; ancak tarafsızlık garantisi yoktur.

KARİKATÜR Görsel mizah aracı; tarihsel veya toplumsal olayları eleştirel biçimde yansıtır. Bağlamı doğrulanmalıdır.

GRAFİK / TABLO Verilerin görselleştirilmesi. Başlık, eksen, birim, ölçek başlangıcı ve zaman aralığı kontrol edilmelidir.

FOTOĞRAF Görsel kaynak; tarih ve bağlamı doğrulanmadan kesin sonuç çıkarılmamalıdır.

DİJİTAL KAYNAK Çevrimiçi veri tabanı, e-arşiv, harita, video. Doğruluk, kaynak, telif, güvenlik ve öğrenci verilerinin korunması açısından incelenmelidir.

B. KONU ANLATIMI

1. MATERYAL SEÇİM İLKELERİ

- Hedef ve kazanıma uygunluk. - Öğrenci düzeyine uygunluk. - Bilimsel doğruluk. - Kaynağın güvenilirliği. - Temsil ettiği bakış açısının farkında olma. - Telif ve mahremiyet. - Erişilebilirlik (engelli öğrenciler için). - Ekonomiklik ve sürdürülebilirlik.

2. SOSYAL BİLGİLERDE KAYNAK KULLANIMI

- Tarihî belge: Kanıt kullanma, bağlam analizi. - Harita: Mekânı algılama. - Grafik/tablo: Veri okuryazarlığı. - Karikatür: Eleştirel düşünme, bakış açısı. - Fotoğraf: Görsel kanıt, bağlam. - Sözlü tarih: Empati, kanıt, bellek yanlılığı. - Müze nesnesi: Somut kültürel miras. - Dijital kaynak: Erişim, doğrulama, etik.

3. KAYNAK ELEŞTİRİSİNDE SORULACAK SORULAR

- Kaynak kim tarafından, ne zaman, hangi amaçla üretildi? - Hangi bakış açısını temsil ediyor? - Kanıtı nedir? Doğrulanabilir mi? - Başka kaynaklarla tutarlı mı? - Hangi bilgiyi dışarıda bırakıyor?

SINAV NOTU: Fotoğrafın tarih ve bağlamı doğrulanmadan kesin sonuç çıkarılmamalıdır. Görsel kaynak da eleştiriye tabidir.

4. DERS KİTABI DIŞI KAYNAKLAR

- Birincil kaynaklar (belge, kitabe, sikke, ferman, mektup). - İkincil kaynaklar (akademik makale, ders kitabı, ansiklopedi). - Görsel ve dijital kaynaklar. - Sözlü tarih ve yerel tarih kaynakları. - Müze ve tarihî mekânlar.

Sınav tuzağı: "Ders kitabı tek kaynaktır" yanlıştır; ancak ders kitabı temel kaynak olarak kullanılır. Kaynak çeşitliliği desteklenir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Birincil / İkincil kaynak / Döneme ait vs sonradan yorum / Aynı sanılır. - Kaynak / Materyal / Bilgi taşıyıcı vs öğretim aracı / Karıştırılır. - Karikatür / Fotoğraf / Yorum içeren görsel vs kayıt / Aynı sanılır. - Dijital kaynak / Doğrulanmış kaynak / Her ikisi de eleştiri gerektirir / Dijital olan doğru sanılır.

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

1. Görsel kaynağı (fotoğraf, karikatür) doğrulanmış sanmak.

2. Birincil kaynağı tarafsız sanmak.

3. Ders kitabını tek kaynak saymak.

4. Dijital kaynağın doğruluğunu sorgulamadan kullanmak.

5. Telif ve mahremiyeti ihmal etmek.

ÜNİTE 7 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Materyal seçimi hedef, öğrenci düzeyi, bilimsel doğruluk, kaynak güvenilirliği, telif ve erişilebilirliğe göre yapılır. - Birincil kaynak döneme aittir; tarafsızlık garantisi yoktur. - Görsel kaynak da eleştiriye tabidir; fotoğrafın tarih ve bağlamı doğrulanmalıdır. - Grafiklerde başlık, eksen, birim, ölçek başlangıcı ve zaman aralığı kontrol edilmelidir. - Dijital kaynak doğruluk, kaynak, telif, güvenlik ve öğrenci verileri açısından incelenmelidir.

ÜNİTE 8 — ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. ANAHTAR SÖZCÜKLER VE SINAV BAĞLAM

ÖLÇME Bir özelliğe sayı veya sembol atama.

DEĞERLENDİRME Ölçüm sonucunu ölçütle karşılaştırıp karar verme.

GEÇERLİK Test puanlarından yapılan yorum ve kullanımların kanıtlarla desteklenmesi.

GÜVENİRLİK Ölçümlerin tutarlılığı ve hata kaynaklarıyla ilgilidir.

OBJEKTİFLİK Puanlamanın puanlayıcıya göre değişme derecesi.

SINAV TUZAĞI: Güvenirlik geçerlik için gereklidir; ancak tek başına yeterli değildir. Tutarlı ama hedefi ölçmeyen test geçerli değildir.

TANILAYICI DEĞERLENDİRME Öğrenme öncesi; ön bilgiyi ve hazırbulunuşluğu belirler.

BİÇİMLENDİRİCİ (FORMATİF) DEĞERLENDİRME Süreç içinde geri bildirim amaçlı.

DÜZEY BELİRLEYİCİ (SUMmatif) DEĞERLENDİRME Ünite/dönem sonunda karar için.

RUBRİK Performans ölçütlerini ve düzey tanımlarını açıklar.

PORTFOLYO Öğrencinin ürünlerinin sistematik toplamı.

PERFORMANS GÖREVİ Karmaşık becerileri göstermeyi gerektiren görev.

MADDE GÜÇLÜĞÜ Doğru cevaplama oranı.

MADDE AYIRT EDİCİLİĞİ Başarılı ve başarısız grupları ayırma gücü.

MUTLAK ÖLÇÜT Önceden belirlenmiş standart.

BAĞIL ÖLÇÜT Grubun dağılımına göre değerlendirme.

NORM REFERANSLI TEST Bireyin gruptaki konumuna göre değerlendirme.

ÖLÇÜT REFERANSLI TEST Belirli becerinin kazanılmasına göre değerlendirme.

B. KONU ANLATIMI

1. ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME AYRIMI

Ölçme: Sayı/sembol atama. Değerlendirme: Ölçüm sonucunu ölçütlerle karşılaştırıp karar verme. Sınav tuzağı: "Ölçme = değerlendirme" sanılır. Ölçme daha dar, değerlendirme daha kapsamlıdır.

2. DEĞERLENDİRME TÜRLERİ

Tanılayıcı: Ön bilgi, hazırbulunuşluk. Biçimlendirici: Süreç içi geri bildirim. Düzey belirleyici: Ünite/dönem sonu karar.

Sınav tuzağı: Biçimlendirici ile düzey belirleyici karıştırılır. Biçimlendirici not vermek için değil, öğrenmeyi geliştirmek içindir.

3. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Geçerlik türleri: - Kapsam geçerliği: İçeriği temsil etme. - Yapı geçerliği: Ölçülen özelliğin kuramsal yapısıyla uyum. - Ölçüt geçerliği: Başka bir ölçütle uyum. - Görünüş geçerliği: Yüzeysel uygunluk.

Güvenirlik türleri: - Test-tekrar test. - Eşdeğer formlar. - İç tutarlılık (Cronbach alfa, KR-20). - Puanlayıcılar arası tutarlılık.

Geçerlik-güvenirlik ilişkisi: Güvenirlik geçerlik için gereklidir; ama yeterli değildir.

4. ÖLÇME ARAÇLARI

- Çoktan seçmeli test: Geniş kapsam, objektif; üst düzey becerileri ölçmekte sınırlı. - Doğru-yanlış: Hızlı; tahmin etkisi var. - Eşleştirme: İlişki kurma; sınırlı kapsam. - Açık uçlu: Üst düzey düşünme; puanlama güçlüğü. - Kısa cevaplı: Bilgi kontrolü. - Performans görevi: Karmaşık beceriler. - Portfolyo: Süreç ve gelişim. - Proje: Araştırma ve ürün. - Rubrik: Performans değerlendirme aracı. - Öz değerlendirme / akran değerlendirme: Öğrencinin kendi/akranının performansını değerlendirmesi.

5. RUBRİK

İyi rubrik gözlenebilir ölçütler kullanır; "çok iyi/iyi/zayıf" gibi belirsiz etiketlerle yetinmez. Analitik rubrik ölçütleri ayrı değerlendirir; bütüncül rubrik genel performansı değerlendirir.

6. SOSYAL BİLGİLERDE ÖLÇME-DEĞERLENDİRME

- Bilgi, beceri ve değer birlikte değerlendirilmelidir. - Beceri değerlendirmesi performans temelli olmalıdır. - Değerler eğitimi doğrudan testle değil, davranış gözlemi, öz değerlendirme ve rubrikle değerlendirilir. - Çoktan seçmeli testler bilgi düzeyini ölçer; üst düzey beceriler için performans görevleri gerekir.

SINAV TUZAĞI: "Değerler test ile ölçülür" ifadesi yanlıştır. Değerler gözlem, öz değerlendirme ve davranış izleme ile değerlendirilir.

C. EN ÇOK KARIŞTIRILAN NOKTALAR

KAVRAM / AYIRT EDİCİ ÖZELLİK / SINAV TUZAĞI - Ölçme / Değerlendirme / Sayı atama vs karar verme / Aynı sanılır. - Geçerlik / Güvenirlik / Yorumun kanıtla desteklenmesi vs tutarlılık / Aynı sanılır. - Biçimlendirici / Düzey belirleyici / Süreç içi geri bildirim vs dönem sonu karar / Karıştırılır. - Tanılayıcı / Biçimlendirici / Ön bilgi vs süreç içi / Aynı sanılır. - Mutlak / Bağlı ölçüt / Standart vs grup dağılımı / Karıştırılır. - Norm / Ölçüt referanslı / Grup konumu vs beceri kazanımı / Aynı sanılır. - Analitik / Bütüncül rubrik / Ölçüt ayrı vs genel / Karıştırılır. - Öz değerlendirme / Akran değerlendirme / Kendi vs akran / Aynı sanılır.

MUSTAFA BAHAR

D. SINAVDA BU KONUDA EN ÇOK YAPILAN HATALAR

- 1. Ölçme ile değerlendirmeyi eş anlamlı saymak.**
- 2. Güvenirliği geçerlik sanmak veya tersini yapmak.**
- 3. Biçimlendirici ile düzey belirleyici değerlendirmeyi karıştırmak.**
- 4. Değerleri testle ölçmeye çalışmak.**
- 5. Rubriği belirsiz etiketlerle yazmak.**
- 6. Yalnızca çoktan seçmeli test kullanmak; performans temelli değerlendirmeyi ihmal etmek.**
- 7. Ölçüt belirlemeden değerlendirme yapmak.**

ÜNİTE 8 — KESİN ÇIKAR NOTLARI

- Ölçme sayı/sembol atama; değerlendirme ölçüm sonucunu ölçütlerle karşılaştırıp karar vermedir. - Geçerlik yorum ve kullanımın kanıtlarla desteklenmesi; güvenilirlik tutarlılıktır. Güvenirlik geçerlik için gereklidir ama yeterli değildir. - Tanılayıcı ön bilgi; biçimlendirici süreç içi geri bildirim; düzey belirleyici dönem sonu karardır. - Mutlak ölçüt önceden belirlenmiş standart; bağıl ölçüt grup dağılımıdır. - Norm referanslı test bireyin gruptaki konumuna; ölçüt referanslı test beceri kazanımına göre değerlendirir. - İyi rubrik gözlenebilir ölçütler kullanır; belirsiz etiketlerle yetinmez. - Değerler testle değil; gözlem, öz değerlendirme ve davranış izleme ile değerlendirilir. - Performans görevi ve portfolyo karmaşık becerileri gösterebilir; açık rubrik ve puanlama tutarlılığı gerektirir.

EĞİTİM SİSTEMİ

Ücretsizdir, paylaşabilirsiniz.